İMAM-I GAZALİ

HAK YOLUN ESASLARI

İÇİNDEKİLER

KİTAP HAKKINDA

Kıymetli okuyucularımız!

Sizlere faydalı ve kıymetli bir eseri daha sunuyoruz.

Eser, büyük âlim, arif, Hak dostu İmam Gazâlî'ye (rah) aittir. Eserin asıl ismi, 'Ravdatü't-Tâlibîn ve Umde-tü's-Sâlikîn'dir. Biz konusuna uygun olarak, tercümeye "Hak Yolunun Esasları" ismini verdik.

Eser, manevî terbiye yolunun esaslarını, edeplerini, ölçülerini, temel ahlâklarını, ilimlerini konu etmekte; Ehl-i sünnet itikadına aykırı olan görüş, mezhep ve düşünceleri değerlendirip reddetmektedir.

Bu eser kısa, özlü bir reçete olup tasavvuf terbiyesinin ilmihâli durumundadır.

İmam Gazâlî (rah), bu eserde itikad, edep, güzel ahlâk ve seyrü sülük konularında en lâzım bilgileri özlü ve çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu haliyle eser, sanki Ihyâü Ulûmi'd-Din adlı kitabının bir özeti gibidir.

Kıymetli okuyucularımız!

Kitabın müellifinin de dediği gibi; bu dünyada varlık sebebimiz iki şeydir: Bunlar, ilim ve ameldir. İlim, amelin, önündedir; dinimizin ilk emri ilimdir, ilimsiz amel ya noksan ya da bozuk olur; kazancı zararını kurtarmaz.

Faydalı ilim, yüce yaratıcıyı tanıtan; O'nun emrini, dinini, yolunu ve gerçek sevgiyi öğreten ilimdir. Dinimizin zahirdeki hüküm ve amellerini öğreten ilme "fıkıh ilmi" denir. Kulluğun merkezi olan kalple ilgili ilim, idrak, edep, ahlâk ve terbiyeyi öğreten ilme de "tasavvuf ve terbiye ilmi" denir.

Her müslüman bu iki ilmin farz kısmını bilmesi gerekir.

İşte elinizdeki eser, manevî terbiyenin farzlarını işleyen ilmihâli durumundadır. Eserin Allah için sabırla okunmasını tavsiye ediyoruz.

Muhtemel hatalarımızı bize ulaştırma lutfunda bulunan kıymetli okuyucularımızdan Allah razı olsun.

Bize bu hizmeti" ikram eden yüce Allah'a sonsuz hamdolsun.

Dr. Dilaver Selvi

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ

Şeyh, imam, âlim, allâme, sahasında tek, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî et-Tûsî (Allah onu rahmetiyle kuşatsın, rızâsına ulaştırsın ve kendisini cennetlerin en güzel yerlerinde yerleştirsin) der ki:

Dostlarının kalplerini muhabbetinin ateşiyle yakan, onların bütün düşüncelerini kendisinde toplayan, ruhlarını yüce zâtına kavuşma iştiyakı ve O'nu müşahede aşkıyla coşturan, gözlerini ve basiretlerini yüce cemâlini görmeye bağlayan Allah'a hamdolsun.

Bu halleri yaşayan Allah dostları, O'na kavuşmanın sevinci ile sarhoş oldular; kalpleri O'nun yücelik ve heybetini müşahede edince hayret içinde kaldılar; dünya ve âhirette O'ndan başkasını görmediler.

Onların gözlerine herhangi bir varlığın sureti ilişse, basiretleri hemen ona şekil veren yüce zâta yönelir.

Kulaklarına herhangi bir nağme gelse, sırları derhal yüce sevgiliyi hatırlar ve O'nu zikreder.

Herhangi bir inilti, âh, coşku, hüzün, heyecan ve şevk sesi işitseler, hemen yüce Mevlâ'yı hatırlar; O'nun için ah çeker; kalpleri O'na çekilir, O'nun için hüzünlenirler; O'nun katındakilere şevkleri artar; O'na yönelirler, O'na koşarlar, O'na kulak verirler. Gözleri ve kulakları O'ndan başkasına kapanır; O'ndan başkasını görmez ve işitmezler.

İşte bu kimseler, Allahu Teâlâ'nın özel dostluğu için seçtiği ve seçkin kulları arasından kendisine tahsis ettiği dostlarıdır.

Yüce Allah, son peygamber olarak gönderdiği Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimiz'e ve hidayet yolunun rehberleri yaptığı âl ve ashabına salât ve selâm etsin.

Ben bu kitabı, hak yoluna girmek ve o yolda gitmek isteyen bir kimsenin -inşallah- güzelce uyması ve istifade etmesi için yazdım. Onda bir hata etmekten ve yanlış bir şey söylemekten yüce Allah'a sığınırım. O, en güzel yardım eden ve destek verendir.

Yüce Allah'tan bu kitabı okuyanlara faydalı yapmasını diliyorum. Hiç şüphesiz O, bizlere çok yakındır ve dualarımıza karşılık verendir.

Kitap, bir girişle birçok fasıl ve bölümden oluşmaktadır.

GİRİŞ

Bil ki, halkın Hak'tan kopmasının ve perdelenmesinin pek çok sebebi vardır; bunların en başta gelenleri şunlardır:

Halka yönelmek ve onlara takılıp kalmak. Kendi nefsi ile meşgul olmak. Yaptığı işlere bakıp onlarla aldanmak.

Sahih ve doğru inançtan sapmak. Bu sapma, her insanın nefsinin yaratılışı ve cibilliyetine göre farklı şekillerde olmaktadır.

Makam, mal, dünya, mevki ve şöhret sevgisi.

Uzun yaşama arzusu ve ileride yaparım düşüncesi.

Cimrilik.

Nefsin kötü arzularına uyma.

Kendini beğenme.

Yiyecek, içecek ve giyeceklerin haram yoldan kazanılması.

Dünya işlerinin bozuk olması.

Nefsanî duyguların kalbe hâkim olması.

Nefisle mücahedeyi terk ve ihmal edip onun kötü arzularına boyun eğmek.

İnsanlara karşı güzel ve şirin gözükmeye çalışmak.

Kin, düşmanlık, haset, cehalet, ahmaklık, gösteriş ve ikiyüzlülük gibi kötü huylara sahip olmak.

Göz, kulak, dil, el ve ayak gibi azaları, yüce Allah'ın taatı dışında kullanmak. Halbuki, Kur'ân-ı Kerîm'de uyarıldığı gibi;1 bütün bu azalar, her yaptığından sorumludur. el-İsrâ 17/36.

Tembellik, gevşeklik, gaflet ve bunların dışındaki yüce Allah'tan uzaklaştıran şeyler de bu kısma dâhildir.

HAKK'IN DIŞINDAKİ HER ŞEY PERDEDİR

Şunu bil ki, halka bakmak ve nefsin arzularına bağımlı olmak Hakka karşı bir perdedir.

Yaptığı işleri kendinden bilmek, bir çeşit şirktir; çünkü kulun yaptığı bütün işleri yaratan ve ortaya çıkaran yüce Allah'tır. Kula ait olan ise onu yapmaktır. Bu durum, kulun yaptığı iyiliklere sevap ve kötü işlerine ceza vermek için böyle takdir edilmiştir.

Kul, ilâhî kudretin ortaya çıkarmasıyla bir iş yaptığında, buna kulun kesbi/fiili ve kazancı denir. Ehl-i sünnet mezhebinin görüşü böyledir. Kul, bir işi yapmaya başladığında ona bu işi yapma kudreti verilir; öncesinde değil. Kul bir işe başlayacağı anda Allahu Teâlâ onun için bir kudret yaratır; bu kudretle yapılan işe kulun kesbi denir.

Kim, yaptığı işi sadece kendisinin istediğini ve kendi kudretiyle yaptığını söylerse, o, Kaderî'dir. [Kaderî; kaderi inkâr eden, kulun yaptığı bir işi, ezeldeki bir kadere göre değil; o anda kendi irade ve kudretiyle yaptığını söyleyen bâtıl, bozuk, sapık fırkanın adıdır. Bu gruba "Mu'tezile" de denir.]

Kim, yaptığı bir işte kendisinin hiçbir irade ve kudretinin olmadığını söylerse, o, Cebrî'dir. [Cebrî, Cebriyye mezhebi, kulun hiçbir irade ve kudrete sahip olmadığını; ilâhî kader ve kudrete tabi olduğunu, yaptığı her işte, rüzgârın önündeki yaprak gibi, nereye sevkedilirse oraya gittiğini söyleyen bozuk fırkadır.]

Kim, yaptığı bir işi Allahu Teâlâ'nın irade ettiğini, kendisinin de bu işi yaptığını ve ondan sorumlu olduğunu söylerse; o, sünnet üzere giden, doğru yola ulaşmış bir kimsedir. Bu konu çok uzundur; burası yeri değildir. Biraz sonra -inşallah- bu konuda bazı açıklamalar gelecektir.

Doğru inanç ve sahih akideden sapmaya gelince, bunun sebebi; nefsin kötü arzularının kalbe hâkim olması ve bozuk mezhep/fikir üzerinde taassup göstermektir.

Büyük âlimlerden biri demiştir ki: "Nice insanlar vardır ki, onların ameli az olduğu halde, güzel inançları kendilerini kurtarır. Birçok insan da vardır ki, pek çok ameli bulunmakla birlikte, bozuk inançları kendilerini helak eder."

Makam, mal ve dünya sevgisi, öldürücü bir zehirdir.

Baş olma ve şöhret sevgisi, insanda kibir meydana getirir.

Dünyaya fazla dalmak, dini mahveder.

Ariflerden biri der ki: "Yaptığım bir hayır işi insanlar gördüğünde, o ameli gözümden düşürürüm/artık ondan bir sevap beklemem."

Uzun emele/fazla yaşama hırsına gelince, bu düşünce, güzel amele mani olur ve insanı Hak'tan alıkoyar.

İleride yaparım düşüncesi ise, şeytanın en büyük tuzağıdır.

Cimrilik, kötü arzulara kapılma ve insanın kendisini beğenmesi, kişiyi helake götüren büyük günahlardandır.

Gıdanın haram olmasına gelince; bu kalbi karartır, katılaştırır ve Allahu Teâlâ'dan uzaklaştırır. Helâl gıda ise, kalbi nurlandırır, onu inceltir ve Yüce Allah'a yaklaştırır. Bu konuda Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yiyin." el-Bakara 2/172.

Temiz yiyecek, helâl olan yiyecektir. Bir âlimin dediği gibi, sen yiyeceğini ve içeceğini helâlinden yap; geceleri ibadetle geçirmesen gündüzleri nafile oruç tutmasan da ciddi bir kaybın olmaz.

Helâl yemek, sûfîlerin yolunda büyük bir esastır. Bir kul, bütün geceyi ibadetle geçirse; fakat karnına girene dikkat edip onun nereden nasıl geldiğini bilmedikçe, bu ibadetin kendisine bir faydası olmaz. İnsanların sıratı en hızlı geçecek olanı, dünyada şüpheli şeylerden en fazla sakınanlarıdır.

Allahu Teâlâ, bir kudsî hadiste şöyle buyurur:

"Kulum, aç kalırsan beni görürsün; şüpheli şeylerden sakınırsan beni tanırsın; dünya mal ve hırsından sıyrılırsan, bana ulaşırsın."

Diğer bir kudsi hadiste de şöyle buyrulur:

"Vera' sahiplerine (şüpheli şeylerden sakınanlara) gelince, onlara azap etmeye haya ederim."

Büyük zâtlardan biri şöyle demiştir: "Sana ilim, açlık, halktan gizlenme ve oruç gerekir. Hiç şüphesiz ilim, bir nurdur; onunla insanın yolu aydınlanır; açlık ise hikmete ulaşma yoludur."

Bâyezîd-i Bistâmî demiştir ki: "Allah için hangi gün aç kaldıysam, o gün kalbimde, daha önce bulmadığım bir hikmet elde ettim."

Kendini halktan gizlemek ve fazla tanınmamak, bir rahatlık ve tehlikelerden selâmettir. Oruç ise, bir yönüyle samediyyet/kimseye muhtaç olmama sıfatıdır; onun benzeri bir amel yoktur. Bunu, "O'nun benzeri/dengi/misli hiçbir şey yoktur" eş-Şûrâ 42/11. âyetinden anlıyoruz.

Kim devamlı oruç tutarsa bu ona ilim, marifet ve müşahedeyi kazandırır. Bunun için Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"İnsanın bütün yaptığı ibadetler kendisine aittir, ancak oruç hariç. Oruç, benim içindir ve onun karşılığını ben veririm. Oruçlunun ağzının kokusu Allah katında misk kokusundan daha hoştur." Buhari v.d.

Dünya ile aşırı meşgul olmak ve şehvetin/kötü arzuların kalbe hâkim olması, bütün kötü sıfatları peşinden getirir. Bu kötü sıfatları güzel sıfatlarla değiştirmedikçe, kulun Allah'a yakın olması düşünülemez.

Ariflerden biri der ki: "Kul, hayrın dışındaki şeylerle kalbini kirlettiği sürece, manevî yakınlığa ve ilâhî huzurda bulunmaya lâyık olamaz; tâ kalbini mâsivadan/ Allah'tan gayri ve O'nun razı olmadığı şeylerden temizleyinceye kadar."

Hz. Osman (r.a) demiştir ki: "Eğer kalpler günah kirlerinden temiz olsaydı, Kur'an okumaya doyamazdı."

Gerçekten kalp temiz olunca, kendisiyle konuştuğu yüce zâtı müşahede eder, başkasından kesilir.

Şunu iyi bil ki, Hak'tan başka her şey O'nunla kul arasında bir perdedir. Eğer varlığın zulmeti olmasaydı, gayb nuru ortaya çıkardı. Şayet nefsin fitnesi/imtihanı ve âfetleri olmasaydı, aradaki perdeler kalkardı. Eğer aradaki engeller olmasaydı, hakikatler keşfolurdu. Şayet kalpte manevî hastalıklar olmasaydı, ilâhî kudret apaçık gözükürdü. Eğer kalpte tamah/eşya ve yaşama hırsı olmasaydı, içine ilâhî muhabbet yerleşirdi. Şayet, ebedî yaşama zevki olmasaydı, iştiyak ateşi ruhları yakardı.

Eğer uzaklık olmasaydı, yüce rabbimiz müşahede edilirdi.

Kalbi örten perdeler açılınca, kalp bağlardan kesildiği için sebepler silinir, engeller ortadan kalkar.

Şu şiir bu konudadır:

Uzun süredir senden gizlenen sır açıldı sana;

Bir zamanlar karanlıktaydın, şimdi çıktın sabaha.

O'nun gayba ait sırrına sensin perde olan;

Eğer sen olmasaydın, her şey çekilirdi aradan.

Ondan ayrı kalınca, çıkarma hatırından;

Bekle açılacak kapıyı yârin çadırından.

Yârden bir söz geldi ki dinleyen hiç usanmaz;

Nesir olsun, nazım olsun tadına doyum olmaz.

Ariflerden biri der ki: "Allahu Teâlâ bir kula kötülük murat ederse, ona amel kapısını kapatır, tembellik kapısını açar."

Muaz b. Cebel'e (r.a) bir adam gelerek, "Şu iki adamın durumu hakkında bana ne dersin? Bunlardan biri bütün gayretiyle ibadet ediyor, ameli çok, günahı azdır; ancak yakîni zayıf ve kalbine şüphe geliyor" dedi. Muâz (r.a), "Onun şek ve şüphesi amelini yok eder" cevabını verdi. Adam, "Peki şu diğer adam hakkında ne dersin? Onun ameli azdır, fakat yakini/imanı kuvvetlidir; bununla birlikte günahı da çoktur. Muâz (r.a) sustu. Bunun üzerine adam, "Vallahi, eğer şu birincinin şüphesi onun

hayırlı amellerini yok ederse; bunun yakîni de onun bütün günahlarını yok eder" dedi. O zaman Hz. Muâz (r.a) adamın omzundan tutarak, "Ben şu adamdan daha ince anlayışlı birini görmedim" dedi.

BAYEZİD-İ BİSTAMİ'NİN GAYRET VE AMELİ

Bâyezîd-i Bistâmî (rah) demiştir ki:

"On iki sene nefsimin başında demircilik yaptım. On beş sene kalbimin aynasını cilâlamakla meşgul oldum. Bir sene, nefisle kalbimin arasındaki vaziyeti gözetledim; bir de baktım ki belimde bir zünnar/şirk bağı var. Bu defa beş sene onu kesmek için çalıştım; onu nasıl keseyim diye düşündüm. Sonra bana işin gerçeği keşfoldu; bütün halkı ölmüş kabul ettim; hepsinin üzerine dört tekbir getirdim, cenaze namazlarını kıldım."

Yüce Allah en iyisini bilir; bu sözün mânası şudur:

O, nefsini terbiye yolunda çalıştı; onun bozuk ve kötü sıfatlarını gidermek, ucb/amelini beğenme, kibir, hırs, kin, düşmanlık, haset gibi nefsin alıştığı kötü huyları temizlemek için çok uğraştı. Bunu başarmak için nefsini korku ocağına attı; ilâhî emir ve nehiy tokmakları ile iyice ezip terbiye etti. Bu çalışma ile onun temizlendiğini düşündü. Sonra, kalbinin ihlâs aynasına baktı; orada gizli şirkten bir takım şeylerin kaldığını gördü. Bunlar riya/gösteriş, amellerine bakma, sevap ve azap düşüncesi ile amel etme, keramet ve manevî hediyelere göz dikme gibi şeylerdi. Bütün bunlar, yüce Allah'ın seçkin kulları yanında ihlâsta bir çeşit şirktir. İşte zünnar diye işaret ettiği bunlardır.

Sonra bu zünnarı, yani nefsin Hakk'ın dışındaki beklenti, korku ve bağlarını kesmeye

yöneldi; bütün halktan yüz çevirdi; öyle bir hale geldi ki, nefsin gözünde diri olan şeyleri öldürdü; kalbinin içinde ölü olan şeyleri diriltti. Nihayet, kalbiyle kadîm olan ezelî sevgiliye yöneldi ve O'ndan başkasını yok konumuna getirdi. Bu hali elde edince, mahlûkatın üzerine dört tekbir getirip cenaze namazlarını kıldı ve bütün varlığı ile Hakk'a yöneldi.

Bâyezîd-i Bistâmî'nin, "Halkın üzerine dört tekbir getirdim" sözünün mânası budur; çünkü ölmüş kimsenin üzerine dört tekbir getirilir. Bir de, halkı Hak'tan perdeleyen şeyler dört tanedir: Bunlar nefis, hevâ/kötü arzular, şeytan ve dünyadır.

Hazret, nefsini ve kötü arzularını öldürdü; şeytanı ve dünyayı terketti. Bunun için, gönlünün çektiği her şeye bir tekbir getirdi. Hakikat şudur ki, en büyük olan Hak'tır; O'ndan başkası ise çok zelil ve çok küçük şeylerdir.

AŞILMASI GEREKEN ALTI ENGEL

Sonra iyi bil ki, şu altı aşamayı geçmeden, Hakk'a yakınlık derecelerine ulaşamazsın.

Birinci aşama; azalarını dinin haram kıldığı şeylerden uzak tutmaktır.

İkinci aşama; nefsi, alışıp sevdiği kötü âdetlerinden kesmektir.

Üçüncü aşama; kalbi, beşeriyet halinin karanlık ve perdelerinden kurtarmaktır.

Dördüncü aşama; sırrı, tabiatın kötülük ve bulanıklığından temizlemektir.

Beşinci aşama; ruhu, hissî perde ve engellerden kurtarmaktır.

Altıncı aşama; aklı, boş hayal ve vehimlerden kesip kurtarmaktır.

Birinci aşamayı geçince, kalbin hikmet kaynaklarına ulaşırsın.

İkinci aşamayı geçersen, ledünni (ilâhî) ilimlerin sırrına vâkıf olursun.

Üçüncü aşamadan sonra sana, melekût/gayb âleminin münâcâtları ve bu âlemin alâmetleri keşfolur.

Dördüncü aşamada sana Allah'a yakınlık makamlarının nurları parlar ve gözükür.

Beşinci aşamada sana, sevgiliyi müşahede güneşi doğar.

Altıncı aşamadan sonra, kudsî daireye, ilâhî yakınlık cennetine inersin; işte o zaman daha önce müşahede ettiğin madde âlemine ait insanî etkilerden ve hoşa giden şeylerden tamamen kurtulursun.

Allahu Teâlâ, seni seçkin kullar arasına katmak istediği zaman sana muhabbet kâsesinden bir yudum içirir; onunla senin susuzluğun daha da artar, aldığın zevkle iştiyakın had safhaya çıkar; devamlı ilâhî yakınlığı istersin, sükûnet seni ızdıraba düşürür.

Bu muhabbet sarhoşluğu sende yerleşince, seni dehşete düşürür; bu dehşet seni hayrete götürür; işte o durumda sen hep Hakk'ı isteyen ve arayan bir mürid olursun.

Bu hayret hali sende devam edince, seni senden alır, kendinden haberin olmaz, ortada ben diyeceğin bir şeyin kalmaz; her şeyi alınmış ve ilâhî cezbe ile kendinden geçmiş bir halde olursun. İşte bu durumda sen Cenâb-ı Hak tarafından seçilip sevilen bir kimse (murad) olursun.

Sende, zâtını/kendini görme düşüncesi yok olunca, kendine ait bir sıfat kalmayınca ve devamlı Cenâb-ı Hak ile beraberlik (beka hali) gerçekleştiği için "nefsimden fâni oldum" duygusunu da tamamen silip atınca sana özel dostluk ve ilâhî yakınlık elbisesi giydirilir; yüce Allah'ın hadîs-i kudsîde, "Benimle işitir, benimle görür"7 buyurduğu sıfata sahip olursun. Artık yüce Allah senin dostun ve her işinde vekilin olur. Bu hal içinde sen konuşursan hep O'nun zikrini yaparsın; gördüğün her şeyde O'nun nurlarını görürsün; bir hareket ettiğinde O'nun verdiği özel bir kudretle hareket edersin; bir şeyi tuttuğunda O'nun kudretiyle tutarsın. O hal içinde ikilik gider, ayrılık ortadan kalkar.

Bu halde ayağın sabit olur ve manevî sarhoşluk hali sırrında yerleşirse, sen hep: "O" dersin. Eğer manevî vecd ve zevk hali sana galip gelir ve seni temkin halinden çıkarırsa, o zaman da "sen" dersin.

Sen birinci durumda, halinde sabit ve dengedesin, temkin sahibisin; ikinci durumda ise halden hale geçmektesin. Artık bundan öte, kelime ile işaret edilecek şeyleri anlamak müşkildir, zordur.

BİRİNCİ BOLÜM

DİNİN TEMEL RÜKÜNLERİ/FARZLARI

Şunu bil ki, kısa olmakla birlikte kelime-i şehâdeti oluşturan iki söz, Allahu Teâlâ'nın zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu ifade etmektedir. İmanın temeli bu dört esas üzerine kuruludur:

Birinci esas; Allahu Teâlâ'nın zâtını tanımaktır. Bunun temeli şu on asıl üzere kuruludur. Bunlar, Allahu Teâlâ hakkında şunları bilmektir:

Allahu Teâlâ vardır, mevcuttur.

O'nun varlığı ezeli ve ebedidir/ varlığı için bir başlangıç ve bitiş zamanı yoktur; varlığı zamana bağlı değildir.

O, bir cevher, cisim ve araz değildir. O'nun için hiçbir yön tayin edilemez. O, bir mekana yerleşmiş değildir. O, her şeyi görür.

O, tektir (misli, benzeri, dengi, eşi, çocuğu, yardımcısı yoktur).

İkinci esas; Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını bilmektir. Bu

da on esas üzere kuruludur. Bunlar, Allahu Teâlâ hakkında şunları bilmektir:

Allahu Teâlâ, haydır (diridir, hayat sahibidir).

O, bilendir (her şeyi bilir).

O, kadirdir (her şeye gücü yeter).

O, irade sahibidir (her var olan ve var olacak olan şeyi önce O diler).

O, her şeyi işitir.

O, her şeyi görür.

O, konuşur.

O, neyi haber veriyorsa sözü doğrudur.

O, herhangi bir varlığın içine girmekten yüce ve uzaktır.

O'nun sıfatları da zâtı gibi ezelîdir (sonradan yaratılmış değildir).

Üçüncü esas; Allahu Teâlâ'nın fiillerini (işlerini) bilmektir. Bunun da esası şu on şeyi bilmektir.

Kulların bütün fiilleri Allahu Teâlâ'nın yaratmasıyla meydana gelir. Bu fiiller, irade edilmesi yönüyle Allah'a aittir; yapma yönüyle de kullara aittir.

Allahu Teâlâ, yarattıklarını farklı derecelerde yaratır ve dilediklerini diğerlerinden üstün kılar.

O, kullarına güçlerinin üstünde yük yükleme hakkına sahiptir/ancak rahmetiyle yüklememiştir.

O, hiç kusuru olmayan kimseye azap etme hakkına sahiptir/ancak azabını inkâr ve isyan edenlere hazırlamıştır.

Allahu Teâlâ'nın kulların maslahat ve menfaatlerine en uygun olanı yapma yükümlüğü yoktur/ancak o ne yaparsa kullarının iyiliğinedir.

O'na hiçbir şeyi yapmak vacip değildir; ancak O, peygamberleri ve kitapları aracılığı ile neyi yapacağını söy-lemişse, onları yapar.

Allahu Teâlâ'nın kullara peygamberler göndermesi caizdir; vacip değildir.

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) gönderilmesi sabittir, haktır; mucizeler ile desteklenmiştir.

Dördüncü esas; sem'iyyâta inanmaktır. [Sem'iyyât, ancak Allah ve Resûlü'nden işitilerek bilenecek şeylerdir.] Bunlar da şu on şeyin varlığını tasdik etmektir: Öldükten sonra dirilmek, hesap için toplanmak, kabir azabı, Münker ve Nekir meleklerinin suali, mizan (amellerin tartılması), sırat, cennet ve cehennemin yaratılmış olması ve imametle ilgili hükümler.

İKİNCİ BÖLÜM

EDEP

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Beni rabbim terbiye etti ve edebimi ne güzel yaptı." [Süyûtî, el-Câmiu's-Sagir, nr. 310. Hadisi, Sem'ânî, Edebü'l-lmlâ adıı eserinde, İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Bk. Sehâvî, el-Ma-kâsıd, s. 45; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, nr. 164; M. Nâsırûddin el-Elbâ-nî, Daîfe, nr. 72.]

Edep, kulun zahirinin ve bâtınının yani dışının ve içinin terbiye ile güzelleştirilmesidir. Kulun zahiri ve bâtını güzelleşince edepli bir sûfî olur.

Kim, sünnetin edebine sarılırsa, Allahu Teâlâ onun kalbini marifet nuruyla nurlandırır. Allah'ın Habibi Hz. Muhammed'e (s.a.v), emirlerine, fiillerine ve ahlâkına uymaktan, bir de söz, fiil, inanç ve niyet olarak onun edepleriyle edepienmekten daha şerefli bir makam yoktur.

Kul ile yüce Allah arasındaki işler genelde üç alanda gerçekleşir. Bunlar yardım isteme, gayret ve edeptir. Yardım istemek kuldan; tövbesine yardım etmek ise yüce Allah'tandır. Gayret kuldan, başarıya ulaştırmak Allah'tandır. Edep kuldan, ikram ve ihsanlar Allah'tandır.

Kim, salihlerin edebiyle edeplenirse, o keramete ve ilâhî ihsanlara kavuşur. Kim evliyanın edebiyle edeplenirse, o, ilâhî yakınlığa alınır. Kim, sıddıkların edebiyle

edeplenirse, o, müşahedeye ulaştırılır. Kim, peygamberlerin edebiyle edeplenirse, ona, ünsiyet/özel muhabbet ve dostluk nimeti bahşedilir. Kim, edepten mahrum olursa, bütün bu hayırlardan mahrum kalır.

Meşâyihin/kâmil mürşidlerin emirlerine uymayan ve edeplerine razı olmayan kimse, tek başına Kur'an ve sünnet ile gerçek edebi elde edemez.

Terbiye yolunun başındaki kimselere gereken edebi koruyamayan kimse, nasıl olur da terbiyenin sonuna gelmiş yüksek makam sahibi velîlerin makamlarına ulaştığını iddia edebilir?

Yüce Allah'ı tanımayan kimse, O'na yönelmez. O'nun emir ve yasaklarına dikkat etmeyen kimse, edepten çok uzaktadır.

Yüce Allah'a hizmet ve kulluğun edebi; kul ne kadar çok amel de yapsa, kendisini o amele sevkeden yüce rabbine nazar edip bütün yaptıklarını hiç görmektir.

Kul, yaptığı taatiyle cennete girer; edebiyle yüce Allah'a erer.

Tevhid, imanı gerekli kılar; imanı olmayan kimsenin tevhid inancı yoktur, iman da dine uymayı gerekli kılar; dine uymayan kimsenin gerçek bir imanı ve tevhid inancı yoktur. Din de edebi gerekli kılar; edebi olmayan kimsenin gerçek mânada bir dini, imanı ve tevhid inancı yoktur.

Edebi terketmek, kovulmayı gerektirir; kim huzurda edebini bozarsa, kapıya kovulur; kim kapıda edebini bozarsa, ahıra hayvanların hizmetine gönderilir.

Edeplerin en güzeli, dinde fakih olmak (dini güzelce öğrenmek), dünyadan gönlünü çekmek ve yüce Allah'ın senin üzerindeki hakkını bilmektir. Arif, yüce Rabbine karşı edebini terkederse, helak olanlarla birlikte helak olur.

Şöyle denilmiştir: "Üç şey var ki, onları yapan kimse garip ve yalnız kalmaz. Bunlar, dinde şüphe edenlerden uzaklaşmak, güzel edebi korumak ve kimseye eziyet yapmamaktır."

Din ehlinin en çok üzerinde durduğu edepler; nefislerini güzel ahlâkla süslemek, azalarıyla ilgili edepleri yerine getirmek, helâl-haram sınırlarına dikkat etmek ve kötü arzularını terketmektir.

Seçilmiş velîlerin daha çok üzerinde durduğu edepler ise; kalplerini temizlemek, sırlarının hal ve yönelişlerine dikkat etmek, sözlerini yerine getirmek, içinde bulunduğu vaktin hakkını korumak, vaktin gereğini yapmak, kalbe gelen boş düşüncelere fazla iltifat etmemek, yüce Allah'tan bir şey talep ettikleri ve ilâhî huzurda bulundukları zaman güzel edep içinde olmaktır.

Kim, nefsini edeple ezip terbiye ederse, o, yüce Allah'a ihlâsla kulluk yapar. Denilmiştir ki, ihlâs; Allahu Te-âlâ'yı seksiz şüphesiz bir şekilde tanımaktır.

Şöyle denilmiştir: Allahu Teâlâ buyurur ki: "Kim, isim ve sıfatlarıma imanla birlikte kulluğa sarılırsa, onu edeplendiririm.

Kim, zâtımın hakikatini açığa vurmak isterse, ona kızarım. Artık sen bunlardan hangisini istersen onu seç!"

Kim, içinde bulunduğu vaktin edebini muhafaza etmezse; vakit onun için bir kınanma ve azap sebebi olur.

Bir mürid/hak yolcusu, edebi terkederse, geldiği yere geri döner.

Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın (rah) şöyle dediği nakledilir: "Mekke'de bulunduğum sıralarda çoğu kez Kabe'nin hizasında otururdum. Bazan da, ayaklarımı uzatmış halde sırt üstü yatar, dinlenirdim. Bir gün bu halde uzanmış yatarken kadın velîlerden Mekkeli Âişe yanıma geldi; beni o halde görünce, 'Ey Ebû Ubeyd! Senin ilim ehli bir zât olduğunu söylüyorlar; bir söz de benden al: Yüce rabbinin huzurunda edeple otur; yoksa ismin Allah'a yakın velîler defterinden silinir!' diye uyardı. Bu kadın, Hak dostu ariflerdendi."

Ariflerden biri der ki: "Zahiren ve bâtınen/dışın ve içinle edebe sarıl. Zahirdeki edebi zayi eden kimse, zahiren cezalandırılır; iç alemindeki edebi zayi edin kimse ise, bâtınen/iç âleminde cezalandırılır."

Edep, kuvvede ve yaratılışta olan bir şeyi fiiliyata çıkarmaktır. Yaratılışı ve tabiatı güzel olan kimselerde, hak olan güzel işler meydana çıkar. İnsanın tabiatının şekillenmesi, Cenâb-ı Hakk'ın işidir; onun yaratılmasında insanın bir kuvveti yoktur. Bu durum, çakmak taşında ateşin bulunmasına benzer. Çakmak taşında ateşin bulunması yüce Allah'ın işidir; onun meydana çıkarılması ise insanın işidir.

Edepler de böyledir; onun kaynağı güzel tabiatlar ve kula verilen ilâhî ihsanlardır.

Ailahu Teâlâ, sûfîlerin iç âlemlerini olgun ve olgunluğa erecek şekilde hazırlamıştır. Onlar güzel terbiye ve riyazet yolları ile Ailahu Teâlâ'nın nefislerinde yerleştirdiği kabiliyetleri ortaya çıkarırlar; böylece edepli ve güzel ahlâklı kimseler olurlar.

ARİFLERİN İLÂHÎ HUZURDAKİ EDEPLERİ

Bütün edepler Resûlullah Efendimiz'den (s.a.v) alınıp öğrenilir; çünkü o, zahirî ve batınî bütün edeplerin kaynağıdır. Ailahu Teâlâ' onun Mi'rac'da ilâhî huzurdaki güzel edebini şu âyetiyle haber vermektedir:

"(Huzurumuzda) onun gözü (başka şeylere) kaymadı, haddi de aşmadı." en-Necm 53/17

Bu, sadece Resûlullah Efendimize (s.a.v) nasip edilmiş çok ince bir edeptir. Bu

âyetle Ailahu Teâlâ Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) mübarek kalbinin (Hakk'a) yönelme ve (Hakk'ın dışındaki şeylerden) yüz çevirme halindeki itidal ve dengesini haber vermektedir.

Resûlullah Efendimiz (s.a.v), yüce Allah'tan gayri şeylerden yüz çevirerek, tamamen yüce Mevlâya yönelmiş, bütünüyle yerleri, dünyanın zevk ve nimetlerini, semaları, âhiretin zevk ve nimetlerini geride bırakmış; yüz çevirdiği bu şeylere dönüp bakmamış, onları terkedip elinden kaçırmasından dolayı kendisinde hiçbir üzüntü hali de meydana gelmemiştir. Ailahu Teâlâ bu güzel hali Kur'an'da şöyle ifade buyurmuştur:

"Elinizden gidene üzülmeyesiniz ve Allah'ın size ver-dikleriyle sevinmeyesiniz diye her şey ilâhî bir ölçüyle takdir edildi." el-Hadîd 57/23

Bu ayet, bütün müminlere hitap etmektedir; hüküm herkes için geçerlidir.

"Onun gözü (başka şeylere) kaymadı" ayeti ise, bu umumi hitabın ötesinde, özel olarak Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) halini haber vermektedir.

"Onun gözü (başka şeylere) kaymadı" ifadesi, Efendimizin (s.a.v) iki güzel halini bize bildirmektedir. Bunlardan birisi, Yüce Allah'tan gayri her şeyden yüz çevirmesi; diğeri de sadece O'na yönelmesidir.

Hz. Resûlullah Efendimiz (s.a.v), "Kabe Kevseyn" makamında kendisine gelen manevî varidat ve ihsanları almış, sonra da Ailahu Teâlâ'nın azamet ve celâli karşısında haya ederek, edeple gözlerini öne eğmiş; bunca ihsan ve iltifatlar karşısında taşkınlık yapıp haddi aşmasın diye nefsini tam bir zillet ve fakirlik haline bürümüştür. Gerçekten, kendisini zenginlik ve bolluk içinde görünce taşkınlık etmek nefsin bir sıfatıdır. Ailahu Teâlâ nefsin bu sıfatı hakkında şöyle buyurmuştur:

"Doğrusu insan kendini yeterli ve zengin görmekle azgınlık edip haddi aşar." el-Alak 96/6-7

Ayrıca nefis, ilâhî ihsanların ruh ve kalbe gelişi anında, onları gizlice dinlemek ve o arada kendi hesabına bazı şeyler çalmak ister. İlahî lütuflardan azıcık bir şey elde edince de, kendisini yeterli görüp haddi aşar. Haddi aşması onu, ileri derecede rahatlık ve serbestliğe götürür; halbuki bu hal, ilâhî lütufların daha fazla gelmesini engeller. Bu durumda nefsin haddini aşması, kabının darlığından dolayı, gelen feyzi ve verilen ihsanları taşı-yamamasındandır.

Hz. Musa'da (a.s), yukarıda "Onun gözü (başka şeylere) kaymadı"ayetinde anlatılan durumun bir yönü gerçekleşmiştir.

Hz. Mûsâ (a.s), ilâhî huzurda bulunduğu anda güzel edebinden dolayı terk edip geride bıraktığı şeylere iltifat etmedi, onlara karşı bir üzüntü duymadı; fakat kalbi ve ruhu ilâhî ihsanlarla dolunca, nefsi gelen varidata gizlice kulak verip kendisi için alabileceği manevî paya ve nasibe göz dikti. O andaki manevî ihsanlardan payını alınca; kendisini müstağni/zengin ve yeterli gördü. Gelen varidat onu tamamen

doldurup kapasitesini aşınca, aşırı sevinçten haddini aşarak,

"Rabbim! Cemâlini göster de bakayım!" dedi; fakat bu talebi kabul edilmedi ve daha fazla manevî şeyleri elde etmeye sabır ve sebat gösteremedi. Böylece Allah'ın habibi/sevgilisi Hz. Muhammed (s.a.v) ile Allah'ın Kelimi/özel kelâm ettiği Hz. Mûsâ (a.s) arasındaki fark ortaya çıkmış oldu.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî demiştir ki: "Resûlullah (s.a.v), ilâhî huzurda nefsinin gördüğüne ve müşahede ettiğine dönüp bakmadı; çünkü o, bütün varlığı ile yüce rabbini müşahedeye yönelmişti; o makamda kendisine tecelli eden ilâhî sıfatlardan zuhur eden şeyleri müşahede ediyordu."

Bu sözü iyi düşünen bir kimse, bizim açıkladığımız şeylerle Sehl'in sözünün birbirine uygunluk arzettiğini görür.

En iyisini yüce Allah bilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜLÜK VE TASAVVUF

Bil ki, tasavvuf dilinde sülük; insanın ahlâklarını, işlerini ve ilimlerini güzelleştirmektir, ilk durumunda kul bütün bunların içinde Rabbinden gafildir; ancak O'na vâsıl olmak için devamlı iç âleminin temizliği ile meşgul olur.

Bir Hak yolcusunun sülûkünü (Hakk'a gidişini) bozan şeyler iki tanedir. Bunlar; ilâhî emirlerde tevillere dalıp ruhsatların peşine düşmek; diğeri de kötü arzularına uyan bozuk kimselere uymaktır.

Kim, içinde bulunduğu vaktin hükmünü (amel ve edebini) zayi ederse, o cahildir. Kim, içinde bulunduğu vaktin amelinde kusurlu davranırsa, o gafildir. Kim o vakitteki işi ihmal ederse, o âcizdir.

Bir müridin kalbindeki bütün düşüncesi Allah ve Resulü olmadıkça, mürid gündüzlerini oruçlu geçirip dilini sükûta alıştırmadıkça, Hak yolundaki iradesi sahih ve samimi değildir. Çünkü çok yemek, çok konuşmak ve çok uyumak kalbi katılaştırır. Ayrıca Hak yolcusunun sırtı çokça rükû halinde, alnı secdede, gözleri yaşlı ve günaha kapalı, kalbi hüzün içinde ve dili sürekli zikir halinde olmalıdır.

Kısaca, Hak yolcusunun her âzası, devamlı Allah ve Resûlü'nün teşvik ettiği bir işle meşgul olmalı; onların yapılmasını hoş görmediği işleri terketmelidir. Hak adamı, vera'a sarılıp haram ve şüpheli şeylerden el çekmeli, kötü arzuların terk etmeli, devamlı Allahu Teâlâ'nın lutfundan kendisine ihsan ettiği hayırlı şeyleri gözetmelidir.

Hak yolcusu yaptıklarını sevap için değil, Allah'ın rızâsını elde etmek için yapmaya gayret etmelidir. Yaptığı her işi, bir âdet ve alışkanlık olarak değil, ibadet olarak yapmalıdır.

Kim, iş ve ibadetinde, onu kim için yaptığına bakarsa; amelini ve nefisini görmez; boş arzularını terkeder.

Şu halde, hak yolundaki niyet ve iradenin sahih olması için, nefsin boş tercihini terketmek ve ilâhî takdirin tecellisi karşısında sükûnete bürünmek gerekir.

Bu konudaki bir şiirde şöyle denmiştir:

"Ben ona ulaşmak istiyorum, o ise benden ayrı kalmayı;

Ben de uydum onun arzusuna, terkettim bir tercih yapmayı."

Yüce Allah'ın hükmüne uyup halktan fâni ol (hepsini gönlünden sil); Allah'ın emirine uyarak nefsinden fâni ol; Allah'ın fiiline tabi olarak kendi iradenden fâni ol; işte o zaman Allah'ın ilmini alacak bir kap durumuna gelmeye ehil olursun.

Halkı gönülden silmenin alâmeti; onlardan tamamen kesilmen, bir ihtiyacın için onlara sık sık müracaatı ter-ketmen ve ellerindeki dünyalık şeylerden ümidini kes-mendir.

Kendinden ve kötü arzularından fâni olmanın alâmeti; bir şey kazanma çabasını terketmek, bir fayda elde etmek veya bir zararı def etmek için sebeplere tutunmayı bir kenara bırakmaktır.

Bu hali elde ettiğin zaman, kendi aklınla kendin için bir harekete girmezsin; sahip olduğun şeylere bakıp kendine itimat etmezsin; kendini savunmaya geçmezsin ve kendine bir zarar vermeye kalkmazsın. Bütün bunları, senin işlerini ilk olarak görüp gözeten yüce rabbine havale edersin; bundan sonra da her işini O'nun görmesini istersin. O senin bütün işlerini anne rahminde ve süt emme döneminde nasıl görüp gözetti ise; bundan sonra da görüp gözetir; yeter ki sen O'na güven ve işlerini teslim et.

Allah'ın fiiline razı olup kendi iradenden fâni olmanın alâmeti; kendi başına hiçbir şeyi murad etmemendir; çünkü bu durumda sen yüce Allah'ın iradesinden başka bir iradeye sahip olmazsın. O sende istediği gibi fiilini icra eder; sen de bu fiiller ve tecelliler karşısında azaların sakin, kalbin huzur içinde, gönlün rahat, yüzün güleç, iç âleminin tadını bozmadan teslimiyet gösterirsin. İlâhî kudret seni istediği gibi evirip çevirir; senin üzerinde ezelde verilen hüküm icra edilir, sana mülkün sahibi ilim ve hikmet öğretir, sana nurdan elbiseler giydirir ve böylece seni geçmişteki ilim sahibi dostlarının makamına çıkarır.

UZLETİN (HALKTAN UZAKLAŞMANIN) GEREKLİLİĞİ

Hak yolcusuna, maddî ve manevî düşmanlarına üstün gelebilmesi için uzlete (yalnızlığa ve halktan uzak kalmaya) sarılması gerekir.

Uzlet iki çeşittir; biri farz, diğeri fazilettir.

Farz olan uzlet, kötü işlerden ve kötülüğe bulaşmış insanlardan uzaklaşmaktır.

Fazilet olan uzlet ise; boş işlerden ve boş işlerle uğraşan kimselerden uzaklaşmaktır.

Şöyle de denilmiştir: Halvet, uzletten ayrı bir şeydir. Halvet, yabancılardan ayrı kalmaktır; uzlet ise, nefisten ve nefsin davet ettiği Allah'tan uzaklaştıran şeylerden uzaklaşmaktır.

Denilmiştir ki: "Selâmet on parçadır; dokuzu susmakta, biri de halktan ayrı kalkmaktadır."

Yine şöyle denilmiştir: "Hikmet on parçadır; dokuzu insanın kendisini ilgilendirmeyen konularda sükût etmesinde; kalan biri de insanlardan uzak kalmasındadır." [Hikmet, Allah tarafından verilen özel ilim, hayır, güzel davranış, doğru karar, faydalı iş, isabetli görüş mânalarına gelir.]

Konuştuklarına pişman olan çoktur; sükût ettiğine pişman olan ise yok denecek kadar azdır.

Denilmiştir ki: "Halvet (insanlardan ayrılmak) asıl bir iştir; insanlara karışmak ise, gerektiğinde yapılacak arızî bir durumdur. İnsan, asıl olana sarılmalı; halkın arasına da ihtiyaç kadar karışmalıdır. Halkın içine karıştığında da sükûta sarılmalıdır; çünkü asıl yapılacak olan odur."

Bir şairin dediği gibi, yaşadığın zamanda bir kimse sana safa ve huzur kazandırıyorsa; o kimse yüce Allah tarafından sevilen bir kuldur; ona yanaş. Ancak böyle birisini nerede bulacaksın!

Denilmiştir ki, halvet, kalp ile olur. Bu halveti gerçekleştiren kul, bütün varlığı ile Allahu Teâlâ'ya yönelir, kalbi O'na bağlanır, O'nun sevgisiyle kendisinden geçer, gönlü O'na akar; sanki O'nun huzurunda gibi olur.

Denilmiştir ki, Hak yolcusunun ilk işi, bütün gücünü kullanarak dili ve kalbiyle çokça zikretmesidir. Öyle ki, zikir bütün vücut azalarına ve damarlarına yayılır; sonra zikir kalbine intikal eder. O zaman dili sükût eder, kalbi, gizlice Allah Allah demeye devam eder. Kalp bu zikri yaparken devamlı rabbine yönelir, yaptığı zikri görmez.

Sonra kalbi de sakinleşir, artık bundan sonra kalp yüce Allah'ın sevgisi içinde

tamamen kaybolur, O'na bağlanır, O'na yönelir, hep O'nu müşahede eder bir halde asıl aradığı rabbinin düşüncesiyle meşgul olur.

Sonra kalp, rabbinin müşahedesiyle kendisini hatırlamaz olur; sonra bütünüyle rabbine yönelip kendisinden hepten kaybolur. Bu durumdaki bir kul, sanki ilâhî huzurda,

"Bu gün mülk kimindir? Tek ve her şeye hükmü geçen Allah'a aittir" el-Mü'min/16 ayetini duyar gibi olur.

O zaman Cenâb-ı Hak, kalbe tecelli eder; bu tecelli anında kalp ızdıraba düşer, dehşete kapılır, üzerinde manevî sarhoşluk, huzur, heybet ve tâ'zim (yüceltme) hali hâkim olur. Artık kalpte tek aradığı yüce mevlasın-dan başka hiçbir varlığa yer kalmaz.

Bu konuda şöyle denilmiştir: "İlâhî huzurda kabul gören âşıkların açıkça müşahede ettikleri dosttan başka hiç kimseye bir haceti yoktur."

Allahu Teâlâ'nın, "Şahit olana ve şahit olunana yemin olsun /o..." el-Buruc 85/3 âyetinin tefsirinde şöyle denilmiştir:

Bu ayette bahsedilen şahit Allah'tır; sahid olunan (müşahede edilen) ise, O'nun hiçbir varlığa muhtaç olmayan zâtının cemâlinin aksidir (tecellisidir). Bu durumda, şahit de meşhûd (şahit olunan) da O'dur.

KENDİNİ AŞMANIN YOLU

Ey dostum! Gözlerini kapat ve bak; ne görüyorsun?

Eğer hiçbir şey görmüyorum diyorsan, bu bir hatadır. Aslında görüyorsun; fakat vücudunun zulmeti (karanlığı) sana basiretinden daha yakın olduğu için basiret gözünü bulup kullanamıyorsun. Eğer basiret gözünü bulmak ve gözlerini kapattığın halde önünü görmek istiyorsan; vücudundan bir şeyleri noksanlaştır yahut ondan biraz uzaklaş. Ondan bir şeyi noksanlaştırman veya az da olsa ondan uzaklaşman mücahededir.

Mücahede, Allah'tan gayri şeyleri vücuttan defetmek yahut onları öldürmek için bütün gayreti ortaya koymaktır. Allah'tan gayri şeyler vücut, nefis ve şeytandır. Bu gayretin sonuç vermesinin bazı yolları vardır:

1- Zamanla gıdayı azaltmak. Vücudun, nefsin ve şeytanın kuvveti gıdadan olmaktadır. Gıda azalınca, onların etkisi de azalır.

2- Kendi (tercih) seçimini terkedip onu güvenilir bir mürşidin tercihinde fâni etmektir. Bunu, mürşidin kendisi için en uygun olanı tercih etmesi için yapmalıdır.

Gerçekten, terbiye yolunun başındaki Hak yolcusu, büyük adamların ulaştığı yaşa ve başa ulaşmayan küçük çocuk gibidir; yahut o malını saçıp savuran dengesiz kimse gibidir. Böyle olanların başına, işlerini sevk ve idare edecek bir sorumlu, velî, hakîm yahut sultan gereklidir.

3- Cüneyd-i Bağdâdî'nin (k.s) yolundan gitmektir ki, o yolun da sekiz şartı vardır:

1- Devamlı abdestli bulunmak.

2- Devamlı oruç tutmak.

3- Devamlı halvette olmak.

4- Devamlı "lâ ilahe illallah" zikrini yapmak.

5- Devamlı kalbini mürşidine bağlamak. İşlerinde kendi akıl ve tasarrufunu bir kenara bırakıp mürşidinin tasarrufuna tâbi olarak meydana gelen olaylarda onun ilminden istifade etmek.

6- Devamlı kalbe gelen boş düşünce ve vesveseleri kalpten silip atmak.

7- Fayda olsun zarar olsun Allah'a karşı her şeyde itirazı terketmek.

8- Allahu Teâlâ'dan cenneti yahut ateşten korunma gibi şeyleri istemeyi terkedip devamlı O'nun rızâsına yönelmek.

Müşahede makamında vücut, nefis ve şeytanın durumu arasında fark vardır.

Vücut, ilk halinde koyu bir karanlık içindedir; biraz temizlenince önünde siyah bir bulut şeklini alır. Vücut, şeytanın tahtı ve tasarrufu altında olunca, kırmızı olur. Vücut, ıslah edilip şeytanın etkileri yok edilince ve üzerindeki haklar korununca temizlenir, yağmur bulutu gibi beyaz olur.

Nefis ortaya çıktığında rengi göğün rengi gibi mavidir. Nefsin, suyun kaynağından çıkan göze gibi kaynayan kanalı vardır. Nefis şeytanın tahtı ve hâkimiyeti altında olunca, sanki bir karanlık ve ateş kaynağı olur; o zaman hayır için hareketi çok aza iner; çünkü şeytanda hiçbir hayır yoktur.

Nefsin vücuda bir şeyler akıtması ve terbiyesi ona bağlıdır. Nefis manevî kirlerden arınıp temizlenince, üzerine hayır akar ve ondan hayır çıkar. Eğer nefse kötülük akarsa, bu defa kendisinden şer ve kötü işler çıkar.

Şeytan, safi olmayan bir ateştir; büyük bir şekilde küfür zulmetleriyle karışmıştır. Bazan senin önünde uzun boylu, heybetli bir zenci şeklini alır; sanki senin kalbine girmeye çalışan biri görünümdedir. Eğer ondan kurtulmak istiyorsan; kalbinin içinde: "Ey darda kalıp yardım isteyenlere yardım eden Allahım! bize yardım et!" diye söyle; o senden kaçar.

SÛFÎ KİMDİR?

Bir sûfî şu sıfatlara sahiptir:

Fakirlik onun ziyneti, sabır süsü, ilâhî takdire rızâ bineği, tevekkül ahlâkıdır.

Allahu Teâlâ tek olarak ona yeter.

Sûfînin azaları devamlı itaat halindedir.

Sûfî, kalpten şehvet ve kötü arzuları temizlemiştir.

Sûfî, gönlünü dünyadan çeker; nefse ait bütün keyif ve hazlardan çekinir.

Dünyaya bir rağbeti yoktur; eğer dünyadan bir şey alacaksa, yeterli miktardan ötesine geçmez.

Sûfînin kalbi, günah kirlerinden temizdir; Rabbinin muhabbetiyle kendinden geçmiştir; sırrı ile devamlı Allahu Teâlâ'ya koşar.

Her şey ona sığınır; onunla ünsiyet ve muhabbet eder; o ise kalbiyle hiç kimseye yakın olmaz, hiçbir şeye güvenmez.

Yüce Mâbud'undan başka hiçbir şeyle ünsiyet kurup muhabbet etmez.

Sûfî, dinî yaşantısında, en evlâ, en mühim ve en ih-| tiyatlı olanla amel eder.

Sûfî, Allahu Teâlâ'yı her şeye tercih eder.

TASAVVUF NEDİR?

Tasavvuf, nefsi kulluk alanında koşturmak ve kalbi yüce rabbe bağlamaktır.

Denilmiştir ki, tasavvuf, halktan ihtiyaçları gizlemek ve sıkıntılara göğüs germektir.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (rah) demiştir ki: "Sûfî, bozuk düşünce ve işlerden temiz, içi güzel fikirle dolu, gözünde altın ile toprağın eşit olduğu kimsedir."

Şöyle de denilmiştir: "Tasavvuf, kalbi halk ile beraber olma arzusundan temizlemek, tabiattan gelen kötü ahlâkları terketmek, beşerî sıfatların zararlı etkilerini söndürmek, nefse ait boş dava ve iddialardan uzak durmak, ruhanî sıfatlarla elde edilecek yüksek makamlara yükselmek, hakikat ilimlerine sarılmak ve dinde Hz. Resû-lullah'a (s.a.v) uymaktır."

Bir diğer tarif: "Sûfî, devamlı temizlik ve arınma içindedir. O, kalbini nefsin bozuk düşünce ve ahlâklarından temizleme işiyle uğraşarak bütün vakitlerini kötü işlerden temizlenmekle geçirir. Devamlı yüce Rabbine boyun büküp ihtiyacını arzetmesi, kendisine bu işte yardımcı olur; bu hale devam etmenin bereketiyle bozuk ve kötü işlerini farkeder. Her ne zaman nefis harekete geçip herhangi bir kötü sıfatını ortaya çıkarınca, onu derin basireti ile anlar ve ondan rabbine kaçar, sığınır.

Demek ki sûfî, kalbini temizleme işine devam ettiği sürece kalbi Hak'ta toplanır; nefsin hareket etmesiyle kalp dağılır; hali karışır.

Sûfî, Rabbi ile kalbini ihya eder; kalbiyle de nefsinin işlerini kontrol ve ıslah eder.

Bir ayette Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Allah için hakkı ayakta tutan adaletli şahitler olun." el-Mâide 5/8

Bu, Allah için nefse karşı adaletli olmaktır; bunu yapan kimse tasavvufun hakikatine ulaşmış olur.

TASAVVUFUN ESASLARI

Tasavvuf terbiyesinin temel esasları, helâl yemek ve Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) ahlâkına, fiillerine, emirlerine ve sünnetine uymaktır.

Cüneyd-i Bağdadî (rah) der ki: "Kim, yeterince Kur'an'ı ezberlemez ve sünneti bilmezse, bu terbiye işinde kendisine uyulmaz; çünkü bizim bütün ilmimiz Kur'an ve sünnete bağlıdır. Bu yol, boş dava ve sözde kalan iddia ile değil, takvaya uyarak ve şüpheli işlerden kaçarak elde edilir."

Tasavvufun evveli ilim, ortası amel, sonu da ilâhî ihsanlardır. İlimle, kuldan ne istendiği anlaşılır; amel, insanın istediğine ulaşmasına yardımcı olur; manevî ihsanlara ise, en son noktada ulaşılır.

Manevî terbiye yoluna girenler üç gruptur:

İşin başında olup bu terbiyeyi almak isteyene mürid denir.

İşin içine girip terbiyeye devam edene şâir (hak yolda giden kimse) denir.

İşin sonuna gelene de vâsıl (Hakka ulaşmış kimse) denir.

Mürid, içinde bulunduğu vaktin hakkını korumakla meşgul olur.

Terbiye yolunda ilerleyen, hal sahibidir.

Terbiyenin sonuna gelen kimse ise, yakînî iman ve ilim sahibidir.

Velîlerin yolunda en faziletli iş, nefeslerini sayacak kadar vaktini uyanık geçirmektir.

Müridlik makamında olan kimsenin yapacağı iş; nef-siyle bir sürü mücahede, bu uğurda pek çok zorluğa göğüs germek, acıları yudumlamak, boş heves ve arzularını terketmek ve nefsin meylettiği şeylere karşı dayanmaktır.

Manevî yolda seyreden kimseye gerekenler; muradını elde etme yolunda karşılaşacağı tehlikelere sabretmek, her halde doğru ve samimi olmaya dikkat etmek, bütün makamlarda edebi korumaktır. Bu durumda olan kimseden her makamda edep istenir. O, telvin sahibidir; yani devamlı bir halden diğerine geçer; sürekli ilerleme ve yükselme halindedir.

Terbiyede son noktaya gelen kimse ise, manen uyanıktır, halinde sabittir, Allahu Teâlâ'nın davet edip yapılmasını istediği her şeye koşar, her emre uyar, makamları bir bir geçer, temkin halindedir; sıkıntılar onu değiştirmez, farklı haller onda aksi bir etki yapmaz.

O zorluk, rahatlık, darlık, bolluk, cefa ve vefa anlarında hep aynı güzel haldedir. Yemesi, açlığı gibi olur (yiyince karnını fazla doyurmaz), uykusu ise uyanıklığı gibi geçer (uyurken bile kalbi uyanıktır).

Bu makamdaki kimse bütün kötü arzuların yok edip, üzerine düşen hakları yerine getirmekle meşguldür. Onun zahiri (dışı) halkla, bâtını (içi) ise Cenâb-ı Hak'la beraberdir. Bütün bu anlattıklarımız, Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) güzel hallerinden bazılarıdır.

Denilmiştir ki: Bu yola girenlere sûfî denmesinin sebebi şudur:

Onlar, himmet ve azimlerini çok yüksek tutarak kalpleriyle Allahu Teâlâ'ya yönetip sırlarıyla devamlı O'nun huzurunda ilk safta durdukları için kendilerine sûfî ismi verildi.

MELÂMÎLİK VE MELÂMÎ'NİN HALLERİ

Melâmetî, hiçbir iyiliğini göstermeyen ve hiçbir kötü işini de gizlemeyen kimsedir. Bunun açıklaması şudur:

Melameti, damarlarına varana kadar bütün benliğiyle ihlâsı tatmış ve sıdkı (doğruluğu) elde etmiş kimsedir; bu durumda o, içinde bulunduğu hali ve amelleri hiç kimsenin bilmesini istemez.

Melâmîler'in, ihlasa sarılma konusunda ayrı ve özel bir yerleri vardır. Onlar, sahip oldukları hal ve amellerin gizlenmesi kanaatindedirler ve onları gizlemekten büyük tat alırlar.

Öyle ki, Melamiler, kötülük eden bir kimsenin kötü işlerinin açığa çıkmasından çekindiği gibi; güzel hallerinin ve hayırlı amellerinin bilinmesinden rahatsız olurlar. Çünkü melâmetî, ihlâsı gözünde çok büyütür, ona son derece önem verir, ona sarılır ve güvenir.

Sûfi ise, itilasında kaybolmuş kimsedir/ihlasını da görmez; o, sadece Hakk'a nazar eder.

Ebû Ya'kûb es-Sûsî (rah) demiştir ki: "Onlar, ihlasla-rındaki ihlâsı gördükleri zaman, o ihlasları da ayrı bir ih-lâsa muhtaç olmuştur."

Ariflerden biri demiştir ki: "Gerçek ihlâs, devamlı Cenâb-ı Hakk'a nazar ederek, halkı görmeyi unutmaktır. Melameti, halkı görüyor ki, amelini ve halini gizlemektedir."

Ca'fer el-Huldî (rah) anlatır: Cüneyd-i Bağdâdî'ye, "ihlâsla sıdk arasında bir fark var mıdır?" diye sordum. Hazret, "Evet, ikisi arasında fark vardır; sıdk işin temelidir ve ilk olarak o bulunur. İhlas ise sonradan meydana gelir ve sıdka tabidir" dedi ve şöyle devam etti:

"İhlâs, amele girdikten sonra meydana gelir. Kula lâzım olacak asıl şey ihlâstır. Sonra, İhlasın da halis ve temiz olması için ayrı bir işlem gerekir. Bundan sonra da kalbi ihlâsını görme düşüncesinden kurtarmak gelir."

Şu halde, ilk haliyle ihlâs, Melâmî'nin halidir. İhlâsı görmekten kurtulmak, sûfînin halidir.

Kalbi ihlâsı görmekten arındırmak ise, onun tamamıyla Allah'tan gayri şeylerden temizlenmesinin sonucudur. Bu durum, kulun kendisinin ancak yüce rabbinin kudretiyle ayakta durduğunu görüp kendi tedbir ve yöntemlerinden fâni olmasıdır. Bundan da öte, kendisini görmekten kurtulmasıdır. Bu, varlıkta hiçbir etki görmemek ve perdelenme zulmetinden kurtulmaktır.

Melâmetî, gerçek sûfînin halini elde edememiş kimsedir. Melâmetî, ihlâstan ayrılmaz, ancak o, İhlasın hakikatini araştırmaz, İhlasın iç yüzünü bilmez. İşte bu, sû-fî ile Melâmetî arasındaki en belirgin farktır.

Melameti, ihlasa sarılıp sıdk haline son derece dikkat etmekle birlikte, kendisinde halkı görme halinden bir parça mevcuttur. Aslında ihlas ve sıdkın elde edilmesinden sonra, bu tür şeyler güzel kabul edilebilecek şeyledir.

Sûfî ise, halk için amel etmek veya amelden çekinmek gibi hallerden kurtulmuş, onların fâni olduklarını ve yokluğa gittiklerini görerek bütün halkı terketmiş, kendisine tevhid nuru parlamış ve, "Allah'ın zâtından başka her şey yok olacaktır"

el-Kasas 28/88 âyetinin sırrını müşahede etmiştir.

Nitekim bazıları, kendilerinde ilâhî vecd hali galebe çaldığı zaman, "Dünya ve âhirette Allah'tan başkası yoktur" demişlerdir.

Melâmetî'nin halini başkalarından gizlemesi iki şekilde olur:

1- İhlâs ve sıdkın hakikatini elde ederek,

2- Hâlini başkasından gizleyerek. Bu, diğerinden daha güzeldir. Nitekim, sevgilisiyle baş başa kalan kimse, kendilerini başkasının gözetlemesinden rahatsız olur. Hele, bu âşık, muhabbetinde samimi olunca; başkalarının sevgilisini sevdiğini bilmesinden son derece rahatsız olur.

Her ne kadar bu hal, yüksek bir seviye ise de o, sû-fîlerin yolunda bir noksanlık ve hastalıktır. Şu halde Melâmetî, tasavvuf terbiyesiyle uğraşan kimseden ileri geçmiş, bu terbiyeyi almış sûfîden ise geri kalmış bir haldedir.

Melâmetî'ye göre zikir dört şekilde yapılır:

1- Dille zikir,

2- Kalple zikir,

3- Sırla zikir,

4- Ruhla zikir.

Ruhun zikri tam olarak gerçekleşince sır, kalp ve dilin zikri durur. Bu, müşahede makamındaki ariflerin yaptığı zikirdir.

Sırrın zikri gerçekleşince, kalp ve dilin zikirleri durur. Bu, heybet (Allah'ın yüceliği karşısında titreme) zikridir.

Kalbin zikri tam olarak gerçekleşince, dil zikirden geri durur. Bu, ilâhî ihsan ve nimetleri görmekle oluşan bir zikirdir. Kalp zikirden gafil olunca, dil zikre yönelir. Bu ise, âdet-usul yapılan bir zikirdir.

Onlara göre, bu zikirlerin her birinin kendisine ait bir âfeti vardır.

Ruhun zikrinin âfeti, sırrın onu farketmesidir. Sırrın zikrinin âfeti, kalbin onu farketmesidir.

Kalbin zikrinin âfeti, nefsin onu farketmesidir. Nefsin yaptığı zikrin âfeti, yaptığı zikri görmesi, onu gözünde büyütmesi, ondan bir sevap beklemesi yahut onunla yüksek makamlara ulaştığını zannetmesidir.

Melâmetilere göre insanların değeri en düşük olanı, yaptığı ameli insanlara

göstermek isteyen ve onunla insanları kendisine yönelmeyi düşünendir.

İşin temeli olan bu zikirlerin sırrı şudur:

Ruhun zikri, Cenâb-ı Hakk'ın zâtının zikridir.

Sırrın zikri, Melâmetîler'e göre, ilâhî sıfatların zikridir.

Kalbin zikri, ilâhî nimet, ihsan ve sıfatların tecellilerinin görülmesiyle oluşan bir zikirdir.

Nefsin zikri, birtakım sebeplere bağlı olup, çeşitli tehlikelerle yüzyüzedir.

Onlar, "sırrın ruha muttali olması"(onun yaptıklarını farketmesi) sözüyle, zât zikri anında fena halinin gerçekleştiğine işaret etmektedirler.

Bu zikir esnasında heybet zikrinin ve sıfatların zikrinin meydana gelmesi, heybet halinin varlığını gösterir.

Heybetin (ilâhî azamet karşısında korku ve titremenin) bulunması, henüz fena haline ulaşmamış bir vücu-

dun yahut onda bazı kalıntıların mevcut olduğunu gösterir ki bu, gerçek fena haline ters düşmektedir.

Aynı şekilde, "Sırrın zikri, heybetin varlığını gösterir; bu da sıfatların zikridir" sözü de, kurbiyet yani ilâhî yakınlık halini ifade etmektedir.

"Kalbin zikri, ilâhî nimet ve ihsanların zikridir" sözü de, zikir sahibinin nimet ile meşgul olup, onu verenden uzak kaldığını hatıra getirmektedir. Gerçekten nimeti görüp vereni görmemek bir tür uzaklık halidir.

Nefsin yaptığı amellerin karşılığına göz dikmesi, amelini hesaba katmaktır; bu ise hakikaten bir çeşit hastalıktır.

Bu anlattıklarımız, Melâmetîler'in kısımlarıdır; onlardan bazıları diğerlerinden daha üstün bir dereceye sahiptirler.

En iyisini yüce Allah bilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CENÂB-I HAKK'A ULAŞMANIN MÂNASI

Bil ki; yüce Allah'a vâsıl olmak (ulaşmak), Hakk'ın güzelliğinin kula açılması ve kulun onda kaybolmasıdır. Bu durumdaki kul, bilip tanıdığı neye baksa, ancak Allah'ı bilir ve tanır; düşüncesine baksa, kendisinin O'ndan başka bir derdinin olmadığını görür. Böylece, kulun bütün varlığı tamamen Cenâb-ı Hak ile meşgul olur; hep O'nu müşahede eder, devamlı O'nu düşünür, kendi nefsine hiç yönelmez. Zahirini ibadetle, bâtınını (içini) güzel ahlâkla süslemekle uğraşır, bütün bunlar manevî temizliktir ve kulun ilk yapacağı şeylerdir.

Terbiyesinde nihayete ulaşmış kula gelince, ona düşen bütünüyle nefsinden soyunup her şeyi ile Cenâb-ı Hakk'a yönelmesidir; böylece her şeyi ile ilâhî iradeye tâbi olduğu için kulun iradesi mevlanm iradesi gibi olur. İşte vüsûl (Allah'a kavuşma) budur. Bunu iyi anla!

Allah'a kavuşmanın mânası; kulun dünyada kalbiyle O'nu görüp müşahede etmesi, âhirette ise, baş gözüyle cemâlini görmesidir. Yoksa, Allah'a ulaşmanın mânası, kulun zâtının yüce Allah'ın zâtı ile birleşmesi değildir. O'nun zâtı böyle bir durumdan yüce ve uzaktır.

Bir şair bu konuda şöyle der:

"Evim sevdiğimin evinden çok uzak olsa da, (gönlümle) bakışlarım hep ona ulaşmaktadır."

Şunu bil ki; sûfîlerin yolu, dört temel şey üzerine kuruludur. Bunlar, ictihad (gayret), sülük, seyr ve tayr (manen yükselme).

İctihad, İslâm'ın hakikatine ulaşmaktır.

Sülük yani manevî terbiye, imanın hakikatine ulaşmaktır.

Seyr yani Hakk'a yolculuk, ihsan halinin hakikatine ulaşmaktır.

Tayr yani manevî yükselme, kalbin ilâhî ihsan ve lu-tufla ihsan ve ikram sahibi yüce meliki tanımaya çekilmesidir.

İçtihadın sülük işindeki durumu, abdest işinde istin-canın/taharette su ile temizlenmenin durumu gibidir. Tahareti ve temizliği güzel olmayanın abdesti tam olmaz. Aynı şekilde içtihadı, gayret ve ameli olmayan kimsenin de sülûkü (manevî terbiyede ilerlemesi) olmaz.

Seyr (Hakk'a yolculuk) halinde sülûkün durumu, namaz için abdestin durumu gibidir. Abdesti olmayanın namazı olmayacağı gibi, sülûkü olmayanın da seyri (Hakk'a ilerlemesi) olmaz.

Seyrden sonra tayr gelir ki o, Allah'a kavuşmaktır. Al-lahu Teâlâ en iyisini bilir.

Bunlar, Hakk'a gidenlerin yolları ve manevî seyir içinde olanların dereceleridir. Bundan sonra vuslat (Hakk'a kavuşma yolu) ve O'na ulaşanların dereceleri gelir ki, bu tayrdır (yükselme).

En iyisini Allah bilir.

İTTİSAL (HAKK'A ULAŞMA)

Süfyân es-Sevrî (rah) demiştir ki: "İttisal, kalbin üzerindeki perdelerin açılıp beşerî sıfatların eriyip yok olduğu bir makamda sırrın Hakk'ı müşahede etmesidir.

Bil ki, meşâyih-i kiramın (büyük velîlerin) işaret ettikleri Hakk'a kavuşmanın ve O'na ulaşmanın izahı şudur:

Her kim, manen zevk ve vecd yoluyla safi yakîni (iman ve irfanı) elde ederse o, vuslat mertebelerinden bir mertebeye ulaşmıştır. Vuslata erenler de kendi aralarında derece derecedir.

Bazıları Allahu Teâlâ'yı fiiller yoluyla bulur; bu, ilâhî tecelliye ulaşmada bir yoldur. Bu kimse, her şeyde yüce Allah'ın fiilini gördüğü için, kendisinin ve başkasının fiilini yok hükmünde görür. Bu hal içinde o, kendi tedbir ve tercihinden çıkar (her işinde yüce Allah'ın tecellisine tâbi olur). Bu, vuslatta/Allah'a kavuşmada bir derecedir.

Bazıları, kalbine açılan celâl ve cemâl sıfatlarının tecellileri ile heybet ve üns makamında durdurulur. Bu, ilâhî sıfatlar yoluyla gelen bir tecellidir. O da vuslatta bir derecedir.

Bazıları, bâtınını (iç âlemini) yakîn ve müşahede nurları sarmış ve müşahede halinde kendi varlığını tamamen kaybetmiş olarak fena (Hak'ta yok olma) makamına yükselir. Bu, mukarrebun (Allah'a yakınlık makamındaki seçkin kullar) için zuhur eden zatî tecelliden bir kısımdır. Bu da vuslatta bir derecedir.

Bundan daha üstün olan, hakka'l-yakîn yani Cenâb-Hakk'ı gözle görür gibi tanıma ve müşahede etme de-|ecesidir. Bu makamda seçkin kullara dünyada birtakım nânevî parıltılar ve işaretler olur. Bu, müşahede nuru-ıun, arifin bütün varlığına sirayet etmesidir. Öyle ki, o nurdan arifin ruhu, kalbi, nefsi ve hatta kalıbı dahi payı-alır. Bu bahsedilen durum, vuslat (Hakk'a ulaşma) derecelerinin en yükseğidir.

Hakikat perdeleri açılıp sırlar ortaya çıkınca, kul şu-ıu bilir ve görür ki; bütün bu

şerefli ve yüce hallerle birlikte o, daha birinci menzilde, yolun başındadır. Gerçek vuslat nerede? Heyhat! yüce Allah'a ulaşma yolları ebe-jî âhirette bile hiç bitmeyecektir. Artık şu kısa dünya haltında bu yolun bitmesi nasıl mümkün olur?

Yüce Allah en iyisini bilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TEVHİD VE MARİFETLE İLGİLİ KONULAR

TEVHİD (YÜCE ALLAH'IN BİRLİĞİ)

Tevhid, ezelî olanı hadis (sonradan yaratılan varlıktan) ayrı tutmak; yaratılandan yüz çevirip ezelî olana yönelmektir. Öyle ki, başkası bir yana kendisini bile görmemektir.

Eğer kul, yüce Allah'ı birleme halinde, kendi nefsini veya başkasını görürse, yüce Allah'ı ezelî zâtı ve sırf kendisine hâs sıfatlarıyla birlemiş olmaz, aksine O'nun-la birlikte ikinci bir varlık kabul etmiş olur.

Sonradan yaratılan varlıklar şu sıfatlara sahiptirler: Birbirine benzerlik, denklik, birbiriyle bitişik veya ayrı olmak, birbirine yakınlık, karışıklık, girme, çıkma, değişme, yok olma, bir başka şekle dönme, bir yerden başka bir yere intikal...

Yüce Allah bütün bunlardan uzak ve yücedir. Onun zâtı için hiçbir noksanlıktan bahsedilemez. O, kemâl ve

cemâl sıfatlarıyla tektir; hiçbir varlıkta O'nun bu sıfatları yoktur. Hiçbir fikir O'nun sıfatlarını hayal ederek tarif edemez. O kendisini nasıl tanıtıyorsa biz O'nu öylece tanıtır ve iman ederiz.

Kelime ve ifadeler O'nun zâtını ve sıfatlarını anlatmaktan âciz kalır. Kelimelerle O'nu tanıtmak mümkün değildir.

O, his ve hayal ile idrak edilmekten ve başka varlıklara kıyas edilerek bilinmekten uzaktır.

Onun azamet nurlarını görmeye kimsenin gözü güç yetiremez.

Eğer, "O nerede?" dersen; sana, "Mekan O'nun ya-ratmasıyla var olmuştur" denir.

Şayet, "O, ne zaman var oldu?" dersen; sana, "Zaman O'nun icadıdır/zamanı O yaratıp ortaya koymuştur" denir.

Eğer, "O, nasıldır?" diye sorarsan; sana, "Birbirine benzeyen ve nasıl olduğu bilinen bütün varlıklar O'nun işidir" denir.

Şayet, O'nun miktarının ne kadar olduğunu sorarsan; sana, "Miktarı ve ölçüsü olan bütün varlıkları O ortaya koymuştur" denir.

Ezel ve ebedi bilen, hepsini ihata eden (ilmi ile kuşatan) O'dur.

Bütün kâinat ve varlıklar O'nun elinde ve hükmündedir.

Allahu Teâlâ'nın zâtı, akledilen, anlayışla bilinen, hissedilen ve kıyas ile tanınan bütün varlıklardan yücedir. Çünkü bütün bu sıfatta olan şeyler sonradan yaratılmış varlıklardır; yaratılan şeyleri tanımak ancak kendisi gibi bir varlık ile kıyas edilerek olur.

Yüce Allah'ın varlığını bilmek ve O'nu müşahede etmek için en güzel yol, kulun bundan âciz olduğunu bil-mesidir. O'nu tanımaktan aklın âciz olduğunu bilmek de bir ilim ve idraktir.

Her şeyi ile tekten olan bir zâtı ancak kendisi tanır. Onu birleyen bir kulun bu konuda vardığı en son nokta, yüce Allah'ı bilmenin değil, kulun kendi ilminin son noktasıdır.

Yüce Allah, kullar tarafından hakikatiyle bilinmekten yücedir, uludur. Kim, Allahu Teâlâ'yı en iyi ben bilirim diye iddia ederse, o kimse şeytanın tuzağına düşmüş ve aldanmış biridir. Yüce Allah, "O çok aldatıcı şeytan sizi Allah ile aldattı..." el-Hadîd 57/14 âyetinde, bu tür bir aldanmaya işaret etmektedir.

TEVHİD NEDİR?

Kulun ilk halinde elde edeceği tevhid, tefrikayı (varlıklarda görülen farklılığı) gözünden silmek ve hepsinin tek kaynaktan geldiğini görüp cem halinde yani birlik üzere kalmaktır.

Nihayette (seyrü sülûkün sonunda) ise, tevhid ehlinin tefrika (varlıkları görme) halinde de aynu'l-cem (sadece varlığın sahibini görme) hali içinde kaybolması mümkündür. Yine aynü'l-cem (sadece varlığın sahibini görme) hali içinde de, Cenâb-ı Hakk'ı müşahede ederken, varlıkları görmesi de mümkündür. Öyle olur ki, bu iki hal birbirine mani olmaz. Arif, her şeyin sahibi olarak yüce mevlayı görürken, varlıklara verilen vücudu da seyreder. Bu durum, tevhid anlayışında kemâl noktasıdır. O, tevhid ehlinin zâtında devamlı bulunması gereken bir sıfattır.

Gerçek tevhid ehli, tevhid nurları kendisini sardığı zaman, varlık ve vücuda ait bütün şekillerin üzerindeki zulmet (karanlık, sis) perdesi ortadan kalkar, dağılır

gider. Kulun tevhid ilminin nuru, elde ettiği halin nuru içinde gizlenir ve saklı olarak bulunur. Tıpkı, güneşin nuru (aydınlığı) içinde yıldızların gizli olarak bulunması gibi. Sabah olup ortalık aydınlanınca, güneş ışığının aydınlığı yıldızların ışığını içinde kaybeder.

Bu makamda muvahhidin (tevhide ulaşan kulun vücudu, aynü'l-cem (sadece varlığın sahibini görme) hali içinde tek olan yüce zâtın cemâlini müşahedesine dalar. Öyle ki yüce mevlanın zâtından ve O'nun sıfatlarından başka hiçbir şey görmez; tevhid denizinin dalgaları onu sarar ve arif o denizin içinde dalıp gider.

Cüneyd-i Bağdadî (k.s) der ki: "Bunun mânası şudur: O durumda arifin gözünden bütün şekil ve resimler silinir; ilimler içinde gizlenir ve Allahu Teâlâ ezelî sıfatlarıyla müşahede edilir."

Şöyle denilmiştir: "Kim, tevhid denizine düşerse, onun sürekli susuzluğu artar (müşahede ettikleri onun hayretini artırır)."

TEVHİD ÇEŞİTLERİ

Bil ki, tevhidin asılları içinde şu beş hususu kabul ve onlara iman etmek bütün mükelleflere gereklidir:

1- Allahu Teâlâ mevcuttur. Bu iman ile kul, ta'tîl yani yaratıcının sıfatlarım inkârdan kurtulmuş olur.

2- Allahu Teâlâ birdir. Bu iman ile kul, şirkten kurtulmuş olur.

3- Allahu Teâlâ, cevher ve araz değildir; cevher ve arazın lâzımı olan hallerden de uzaktır. Bu iman ile kul, teşbihten (yüce Mevlâ'yı cisimlere benzetmekten) kurtulmuş olur.

4- Allahu Teâlâ, kendi zâtından başka bütün varlıkları kendi kudret ve dilemesi ile yoktan var etmiştir. Bu iman ile kul, her şeyin kendi başına bir sebep sonuç ilişkisi içinde meydana geldiğini söyleyen bozuk görüşten kurtulmuş olur.

5- Allahu Teâlâ, yoktan var ettiği bütün varlıkları, kendisi sevk ve idare eder. Bu iman ile kul tabiatın, yıldızların ve meleklerin, kainatı kendi kendilerine sevk ve idare ettiğini söyleyen bozuk görüşten kurtulmuş olur.

Kısaca kulun "lâ ilahe iilallah (Allah'tan başka ilah yoktur)" sözü, bu beş şeyi içine almaktadır.

TEVHİD KONUSUNDAKİ FARKLI GÖRÜŞLER

Müslümanlar Allahu Teâlâ'nın bütün kemâl sıfatlara sahip ve bütün noksan sıfatlardan uzak olduğunda görüş birliği içindedir; fakat onlar bazı sıfatlarda farklı görüşlere sahiptirler.

Bir kısmı bu sıfatların kemâl olduğuna inanıp onları Allah'a ait olarak saymış; diğer bir grup da bu sıfatların noksanlık ifade ettiğine inanıp onları yüce Allah'tan uzak tutmuştu. Bunu birkaç misalde görebiliriz.

Birinci örnek:

Mu'tezile şöyle demektedir: "İnsan, fiillerini kendisi yaratır. Çünkü eğer kulun fiillerini Allah yaratsaydı sonra da onları kula nisbet edip onun yaptığını söyleseydi, yahut kulun yapmadığını Allah yapıp onun ortaya koymadığı bir işten dolayı kendisine azap etseydi, ona zulmetmiş olurdu; zulüm ise bir noksanlıktır.

Bir işi Allah yapıp sonra o iş yüzünden başkasını ayıplayarak, "Bunu nasıl ve niçin yaptın?" demesi uygun mudur?

Bu konuda Ehl-i sünnet şöyle demektedir: "Allahu Teâlâ her şeyde tek olmasıyla kemâl sahibidir; O'nda her şeyde hükmü geçerli olan kudret sıfatının bulunmadığını söylemek bir kusur ve noksanlıktır. Yüce Mevlâ'nın yarattığı varlıklara azap etmesi zulüm değildir. O dilerse hayvanlara, delilere ve çocuklara da azap eder. Çünkü O, kendi mülkünde istediği gibi tasarruf eder. Ayette belirtildiği gibi: "O'na yaptıklarından sual edilmez." el-Enbiyâ 21/23

Hüsün ve kubuh (güzel ve çirkin) konusunda söylenen sözler de boştur. Ehl-i sünnete göre kulun fiillerini yüce Allah yaratır. Kulların yapmadığı fiillerinden dolayı azap görmesi caizdir, mümkündür. Ancak yüce Mevlâ rahmetiyle muamele edecek ve onlara yapmadıkları işlerden dolayı azap etmeyecektir.

İkinci misal:

Mücessime (Allah'ın cismi olduğunu söyleyenler) ile münezzihe (Allah'ın vücudu olmadığını) söyleyenler arasındaki ihtilâf da konumuza bir misaldir.

Mücessime grubu şöyle demektedir: "Eğer Allah'ın cismi olmasaydı, yok olurdu; yok olmaktan daha büyük bir kusur yoktur; onun için Allah'ın cismi vardır. 'Allah hiçbir yöne sahip değildir' demek de O'nun için bir kusurdur. Çünkü yönü olmayan şeyin varlığı düşünülemez."

Buna mukabil münezzihe de şöyle demektedir: "Eğer Allah cisim olsaydı, sonradan yaratılmış olurdu; bu durumda ezelî olma sıfatını kaybederdi. Bütün cihetleri ortadan kaldırmak ancak, cihetler ile çevrelenmiş bir varlığın yokluğunu gerekli kılar. Ama, ezelî olarak mevcut ve hiçbir ciheti olmayan yüce zât için, bir yön belirlenmez."

Üçüncü misal:

Mu'tezile mezhebi, "İtaat sahiplerine sevap vermesi yüce Allah'a vaciptir; çünkü böyle olmaz ise zulüm olur; zulüm ise bir noksanlıktır" der.

imam Eş'arî'nin bu konudaki görüşü şöyledir: yüce Allah'ın itaat sahiplerine azap etmesi zulüm değildir; çünkü yüce Allah'ın üzerinde kimsenin bir hakkı yoktur. Eğer Allah'ın üzerinde başkasının hakkı olsaydı, Allah o kimseye bağımlı bir hale gelmiş olurdu; bu ise yüce yaratıcı için bir noksanlıktır.

Dördüncü misal:

Mu'tezile şöyle demektedir: "Allahu Teâlâ taat olan hayırlı işleri irade eder; yapılmasa da ilâhî irade onu ister. İtaat ve hayırlı şeyleri istemek bir kemâldir (yüceliktir). Allah isyanı ve kötülükleri irade etmez (istemez); Onlar yapılsa da Allah istemez; çünkü kötülükleri irade etmek bir noksanlıktır."

Bu konuda İmam Eş'arî'nin görüşü şöyledir: "Allahu feâlâ'nın meydana gelmeyen bir şeyi irade etmesi, iradesinde bir noksanlık olur. Çünkü bu durumda bir şeyi lirade etmiş fakat onu yerine getirmekten âciz kalmış olur. Yüce Allah isyan olan işleri kötü görse de, onu ira-jde etmemesi olmaz. Meydana gelen bir şey kötü de ol-Jsa, Allah onu irade etmedi demek, zât-ı Bari için bir noksanlıktır.

Beşinci misal:

Mu'tezile der ki: "Allahu Teâlâ'nın, kullarının iyiliğine olan şeyi yaratması vaciptir; çünkü iyi ve faydalı olanı terketmek bir noksanlıktır."

Bu konuda Eş'arilerin görüşü şöyledir: "Kulları için en faydalı olanı yaratmak yüce Allah'a vacip değildir; çünkü O'nu bir şeyi yapmaya mecbur etmek bir noksanlıktır. Yüce ilah için kemâl sıfatı, kendisine kulluk edenlerin kaydı altına girmemektir."

İRADE VE AMEL KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER

Şunu bilki: Kim, bir işi müstakil olarak kendisinin irade ettiğini ve yaptığını söylüyorsa, o Kaderî'dir (yüce Allah'ın ezeldeki takdir ve iradesini inkâr etmektedir).

Kim, yaptığı işte kendisine ait hiçbir irade ve kesbin (güç, etki ve kazancın) olmadığını söylüyorsa, o, Ceb-rî'dir (kendisine verilen irade, güç ve sorumluluğu inkâr etmektedir).

Kim, yaptığı işi yüce Allah'ın irade ettiğini ve kendisinin fiile döktüğünü söylerse, o, sünnet üzere doğru yolda giden bir mümindir. Kulun kudret ve hareketi yüce

Allah'ın yaratmasıyla meydana gelir; bunlar kul için bir sıfat durumunda olup onun kesbidir (fiil ve kazancı).

KAZA VE KADER

Kader, Allahu Teâlâ'nın ezelde olmasını takdir ettiği şeye denir; kaza ise onun yaratılmasıdır. Kaza ile kader arasındaki fark şudur:

Kader, daha umumi bir mâna içerir; kaza ise daha özel bir alanda kullanılır. Buna göre, her şeyin ilk olarak ilâhî ilimde tedbir edilmesi/şekil, miktar ve zamanının belirlenmesi) kaderdir; bu şeylerin takdir edilen zaman ve belirlenen şekilde meydana gelmesi kazadır.

Şu halde, bir şeyin ilk olarak belirlenmesi kader, Dnun icra edilmesi ve işin bitirilmesi ise kazadır. "Hâkim lükmünü yerine getirdi" denilince bu mâna kastedilir.

BOZUK GÖRÜŞ VE FIRKALAR

Bil ki, farklı görüşlere sahip bozuk fırkalar altı tanedir. Bunlardan her ikisi birbirine zıttır. Bunlar Müşebbihe, Muattıla, Cebriyye, Kaderiyye, Râfizî ve Nasb görüşüne sahip gruplardır. Bunların her biri, on iki gruba ayrılır.

Müşebbihe ile Muattıla, birbirine zıt iki gruptur. Cebriyye ile Kaderiyye de birbirine zıt iki gruptur. Aynı şekilde, Râfizîlik ile Nasb görüşüne sahip grup da birbirine zıt iki gruptur. Bunların her biri, doğru yoldan sapmışlardır. Kurtulan grup ise, orta yolda giden el-i sünnet ve'l-cemâat grubudur.

Müşebbihe grubu, Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını ispat ve kabulde haddi aşıp çok ileri gittiler; öyle ki, Allahu Te-âlâ'yı varlıklara benzettiler, Allahu Teâlâ'nın bir yerden bir yere intikalini, bedenlere girmesini, bir yerde yerleşmesini, oturmasını ve benzeri durumları caiz gördüler.

Buna mukabil Muattıla (ilâhî sıfatları inkâr eden grup), Allah'ın sıfatlarını yok saymada haddi aştılar ve O'nu inkâra düştüler.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ise bu konuda orta yolu tuttu; hiçbir varlığın sıfatlarına benzetmeden ve inkâr da etmeden yüce Allah'ın sıfatlarının bulunduğunu kabul etti. Buradan, Müşebbihe ile Muattıla'nın gittiği yolun şeytanın yolu olduğunu anlamış oldun.

Cebriyye ve Kaderiyye gruplarına gelince, onlar da hak yoldan sapmış gruplardır.

Kim, yaptığı işlerde kendisinin hiçbir irade ve kesbi-nin/müdahale ve sorumluluğunun olmadığını söylerse, o kimse, Cebrî'dir.

Kim, irade ve fiilin kendisine ait olduğunu/kulun fiilini Allah'ın değil kendisinin yarattığını söylerse, o kimse, Kaderî'dir yani kaderi inkâr eden birisidir.

Kim, yaptığı işi yüce Allah'ın ezelde irade ettiğini ve kendisinin de bunu fiile döküp yaptığını söylerse, o, sünnet üzere giden bir kimsedir.

Râfizî ile Nasb görüşüne sahip gruplar da hak yoldan sapmışlardır.

Râfizî, Ehl-i Beyt'i çok sevdiğini iddia edip haddi aşmış, sahâbe-i kirama dil uzatıp düşmanlık yapmıştır.

İmametin tayin yoluyla belirleneceğini iddia eden grup da, sahabe adına aşırı bir taassuba düşüp Ehl-i beyte düşman kesilmiş, Hz. Ali'yi (r.a) zulüm ve küfürle suçlamışlardır.

Ehl-i sünnet ise bu konuda da orta yolu tutmuş; bütün Sahabeyi sevdiği gibi Ehl-i beyti de sevmiştir. Alla-hu Teâlâ onların dilini korumuş ve hiçbiri hakkında kötü söz söylememişler; tam aksine hepsini övgü ve saygı ile anmışlardır.

Bizleri Ehl-i sünnet yolunda bulunduran yüce mevla-ya sonsuz hamd ve sena olsun.

KAZÂ-KADER MESELESİ

Bazan kaza denince, kesin emir ve hüküm kastedilir. Şu âyette bu mânada kullanılmıştır:

"Allah bir şeyin olmasına hüküm verdiği (kaza ettiği) zaman, ona 'oll'der; o da (ilâhîemre uygun) oluverir." el-Mü'min 40/68

Bazen kaza, Allahu Teâlâ'nın bir hükmü vacip kıldığını bildirmek için kullanılır. Şu âyette olduğu gibi:

"Rabbin, sadece kendisine ibadet etmenizi hükmetti." el-İsrâ 17/23

Bu âyetteki kaza (hükmetme), bildirme, haber verme mânasında alınmalıdır; çünkü, bunu kesin emir ve değişmez ilâhî hüküm mânasına aldığımızda; kâinatta Allahu Teâlâ'dan başka hiç kimseye ibadet edilmemesi gerekirdi. Çünkü, yaratılan bir varlığın onu yaratana ters hareket etmesi mümkün değildir. Ancak âyeti, ilan ve haber verme mânasına aldığımızda durum anlaşılır. Şu âyet de bu mânadadır. Allahu Teâlâ buyurmuştur ki:

"Ben, cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım." ez-Zâriyât 51/

Bundan maksat da durumu ilân etmek ve haber vermektir. Eğer bu âyetteki bildirilen hüküm, kesin bir hüküm olsaydı; bütün varlıklar O'na kulluk yaparlardı. Böyle kesin bir hüküm olmayınca, farklı durumlar ortaya çıkmış; bazıları yüce Allah'a, bazıları da başka varlıklara tapınışlardır.

FİİLDE KULUN ETKİSİ

Şunu bil ki; Allahu Teâlâ, ezelde verdiği bazı hükümleri kula bağlı olarak vermiş; sonucu kulun fiillerine ve sözlerine bağlı olarak takdir buyurmuştur. Bu böyle hükme bağlandığı için, onun değişmesi caiz değildir. Burada, "Allahu Teâlâ verdiği hükmü değiştirdi" denemez; çünkü yüce Mevlâ, verdiği hükmün aksini yapmaz, kendi hükmüne ters düşmez. O, boş bir iş yapmaz; insanlar gibi kötü arzulara tabi olmaz; bütün bu hallerden yüce ve uzaktır.

Allahu Teâlâ, neyin olmasını hükmetmişse, o bir hikmetten kaynaklanır; onda bir değişme olmaz.

Yüce Allah, bazı işlerde kulun fiilini o işin sebebini hükme bağlamıştır; ekin ekmek, nesil yetiştirmek gibi.

Bazı işler kulun fiiline bağlı olarak hükme bağlanmıştır; dua ve istiğfar gibi.

Bil ki; Allahu Teâlâ, bazı âyetlerde fiili bizzat kula nis-Det etmiş, onun yaptığını belirtmiştir. Şu âyetler buna örnektir:

"Bu onların yaptıklarına karşılık olarak verilir." el-Vâkıa 56/24 "Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün." et-Tevbe 9/5

Allahu Teâlâ bazı âyetlerde de, kulun yaptığı bütün eri onun değil yüce zâtının yaptığını bildirmektedir. Şu ayette olduğu gibi:

"Onları siz öldürmediniz; fakat Allah öldürdü. Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı." el-Enfâl 8/17

Bundaki hikmet şudur: Allahu Teâlâ olan bütün işle-yaratıcısı ve takdir edenidir. Kul ise, onu yapan ve ıeydana gelmesine sebep yapılan kimsedir. Kul, Allahu Teâlâ için ibadet yapar; yüce mevla da ona karşılık kendisine sevap verir. Eğer bu işler, yaratılma yönüyle yüce Allah'a, yapıp sonucunu üstlenme yönüyle de kula ait olmasaydı; Allah'a mâbud (ibadet yapılan), kula ,(âbid ibadet) yapan ismi verilmezdi.

Bundan ortaya çıkan şudur: Kul, âbid (ibadet eden), kâsib (iş yapıp sonucunu elde eden) kimsedir; Allahu Teâlâ da mâbud ve yaratıcıdır.

YAPILAN İŞLERİN KISIMLARI

Bil ki, yapılan işler iki kısımdır:

Birincisi, kuldan meydana gelen işlerdir; buna kesb (kulun kazancı) denir; kula aittir. Bunları öğretmek için ilâhî kitaplar indirilmiş, peygamberler gönderilmiştir. Bu kısma giren işleri yapmak için akla ihtiyaç vardır; çünkü akıl sorumluluk için bir delil olmakta ve kulun gideceği yol onunla aydınlanmaktadır.

İkincisi, yaptıklarının bir karşılığı olarak kulun başına gelen mükâfat veya ceza türü işlerdir. Bu kısma giren işler, bir yönüyle Allahu Teâlâ'nın elinde, diğer yönüyle kulun elindedir. Sonuçta her ikisi de ancak kulun yaptıklarının bir karşılığıdır. Şu âyet bunu ifade etmektedir:

"Başınıza gelen bütün musibetler, yaptığınız işlerin karşılığıdır; halbuki Allah çoğunu da affetmektedir." eş-Şûrâ 42/30

Bu mânada başka âyetler de mevcuttur. Bu âyetteki mânayı iyi anlayan kimse, Allahu Teâlâ'nın kelamında kula ait gösterilen şeylerdeki muradı anlar.

Bunun bir misali; cellâdın hırsızın elini kesmesidir. Bu işe bakan bir kimse, "Eli kesen cellâttır" dese, bu söz doğrudur. "Allahıu Teala, cellâdın eli ile onun elini kesti" demek de doğrudur. Çünkü kesme işi ilk yaratılma yönüyle Allahu Teâlâ'ya ait oldu için, mecazen böyle denebilir. Bu işte, "Hırsız kendi elini kesti" demek de uygundur; zira elin kesilmesine sebep olan onun ilk olarak yaptığı hırsızlıktır. Kesilme işi onun yaptığı bir suçtan dolayı başına gelmiştir.

Bu durumda, elin kesilmesi yaratılma yönüyle yüce Allah'a aittir; işlediği hırsızlığın bir karşılığı olarak da kula aittir. Burada biri diğerine ters düşmez. Bunun delilleri Kur'an'da açıklanmıştır.

Kim, bu sözü gerçek manasıyla anlarsa, sadece nefsinden korkar ve ancak yüce Allah'ın rahmetine ümit bağlar.

İbnu Abdullah şöyle demiştir: "Hepimiz Allahu Teâlâ'nın zâtı hakkında, ahmağız (fazla bir şey bilmiyoruz)."

Burada anlatılmak istenen şudur: Allahu Teâlâ'nın kazasına (ilâhî takdire) baktığımızda, kulun yaptığı bütün işlerde mazur olduğunu (onları yapmaya mecbur kaldığını) düşünebiliriz. Kula bazı işleri emreden ve yasaklayan ilâhî emirlere baktığımızda ve bir de kula verilen ihtiyarı/seçme yetkisini düşündüğümüzde, yapılan işin kuldan başladığı zannedilebilir.

Bu konuda doğru olan düşünce şudur: Kul bütün işlerinde, sözlerinde ve hallerinde

Allahu Teâlâ'ya muhtaçtır; O'nsuz hiçbir fiil olmaz. Kul, ilâhî irade içinde dönüp durmaktadır; ancak insan, yaptığı işte hayvanlar ve cansız varlıklar gibi mecbur ve mahkûm değildir. İnsan, ya kendisini saadete götürecek hayırlı işler içinde Allah'ın özel yardımı ile desteklenir hayır yapar; ya da sonu cehenneme gidecek sebepler arasında kendi haline terkedilmiş, nefsi ile baş başa bırakılmış olup kötü işleri yapar.

İNSANA VERİLEN KUDRETİN YERİ

Şöyle denebilir: Eğer insana verilen kudretin, Allah tarafından olması takdir edilen işlerde bir etkisi olsa, bu gizli şirk olur; şayet yapılan işlerde kulun hiçbir etkisi olmasa, bu da cebr (zorla yaptırma) olur.

Bu söze cevap olarak şöyle denir: Eğer kulun kudretinin, yapılan fiili yaratmada bir etkisi olursa, şirk olur; halbuki kulun kudreti yaratmada değil, fiili yapmada ve sorumluğuna girmede bir etkisi vardır. Allahu Teâlâ kulun fiilini yaratıcıdır; kâsib (fiili yaparak sorumluluğuna giren) değildir ki kulun yaptığı iş şirk olsun.

Bir de şu var: Eğer Allah tarafından yapılması takdir edilen işlerde kulun hiçbir etkisi olmasaydı, kudretin varlığı ile yokluğu bir olması gerekirdi. Bu durumda kul, kudretsiz, bir şey yapmaya güç sahibi olurdu ki, bu da imkânsızdır.

Şunu bilki: Kim, Allahu Teâlâ'nın hiçbir kudreti ve tercihi olmayan bir kula kitap indirdiğini, peygamber gönderdiğini, ona bazı işleri emrettiğini, bazı işleri yasakladığını, kendisine öğüt verdiğini ve azapla tehdit ettiğini düşünürse, o dengesini yitirmiş fıtratı bozuk biridir; onun tedaviye ihtiyacı vardır.

İnsanlar, Kur'an'ı anlamadan önce, ondan delil çıkarma konusunda ihtilâf ettikleri için cebr ve kaderi inkâr hatalarına düştüler; çünkü onlar, ezelî sıfatlara sahip yüce yaratıcının kudreti ile sonradan yaratılmış kulun kudretinin arasını ayıramadılar (farkı farkedemediler).

İki kudret arasındaki fark şudur: Ailahu Teâlâ'nın ezelî kudreti, bir şeyi yaratmada müstakildir, fakat kulun kesbine (bir işi yapıp sorumluğunu üstlenmesine) etkisi yoktur. Kulun sonradan yaratılan kudreti ise, kesbde (bir işi icra edip sonucunu üstlenmede) müstakildir, onun da fiilin yaratılmasına bir etkisi ve dahli yoktur.

Zulüm, yaratıklar için söz konusudur; ezelî ve ebedî olan yüce Allah zulümden uzak ve yücedir. Şu âyet bunu ifade etmektedir:

"Şüphesiz Allah insanlara asla zulmetmez, fakat insanlar kendilerine zulmederler." Yûnus 10/44

İLİM VE MARİFET ARASINDAKİ FARK

Marifet, yüce Allah'a yakınlıktan ibarettir. Marifet kalbi tamamen sarar, onda öyle bir etki yapar ki, vücudun bütün azalarında bu etki gözükür.

İlimle marifet arasındaki farkı bir misalle anlatacak olursak; ilim ateşi görmektir; marifet ise ateşle ısınmaktır.

Lugatta marifet, şek kabul etmeyen/içinde şüphe bulunmayan ilimdir. Örfte ise, önceden bilinmeyen bir şeyin bilinmesidir.

Sûfîlere göre marifet, Allahu Teâlâ'nın zâtı ve sıfatları hakkında içinde hiçbir şüphe bulunmayan ilimdir.

"Allahu Teâlâ'nın zâtının ve sıfatlarının tanınması nedir?" diye sorulursa, kısaca şu cevap verilir:

Allahu Teâlâ'nın zâtını tanımak, O'nun mevcut, tek, bir, zâtı bulunan, sonsuz derecede büyük olan, varlığı kendinden olup hiç kimseye muhtaç olmayan ve hiçbir şeyin kendisine benzemediği bir zât olduğunu bilmektir.

Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını tanımak ise, O'nun hayat sahibi, her şeyi bilen, her şeye kudreti yeten, işiten, gören ve kendisine has diğer sıfatlara sahip olduğunu bilmektir.

"Marifetin sırrı nedir?" diye sorulursa, onun sırrı ve ruhu tevhiddir, yani yüce Mevlâ'yı birlemektir. Bu da, O'nun hayatını, ilmini, kudretini, iradesini, işitmesini, görmesini, konuşmasını varlıklardan birinin sıfatlarına benzetmekten uzak tutmaktır. Çünkü, O'nun misli, benzeri, dengi hiçbir varlık yoktur.

"Marifetin alâmeti nedir?" denirse, kalbin Allah Teala ile hayat bulmasıdır. Allahu Teâlâ, Hz. Davud'a (a.s), "Marifetimin (beni tanımanın) ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Dâvûd (a.s): "Hayır" dedi. Yüce Allah: "O, kalbin beni müşahede içinde hayat bulmasıdır" buyurdu.

Hangi makamda hakiki marifet sahih olarak elde edilir? diye sorulursa, cevabı şudur: Kalbin sırrı ile ilâhî tecellileri görüp müşahede etme makamında gerçek marifet elde edilir. Kalp tanımak için görür. Gerçek marifet, kalbin içinde oluşan irade ile gerçekleşir. Allahu Teâlâ, kalpten bazı perdeleri kaldırır; perde arkasından dostlarına yüce zâtının ve sıfatlarının nurunu gösterir; bu şekilde yüce zâtını tanımalarını temin eder. Yüce Allah, tecellilerini gören kimsenin yanmaması için bütün perdeleri kaldırmaz. Bir âşık hal lisanı ile şöyle demiştir:

Eğer perdesiz zuhur etseydin; ölürdü bütün halk;

Lâkin arada ince perde var da, âşıkların kalbi onunla bulur hayat.

Bil ki; yüce Allah bir kalbe azametiyle tecelli ederse, bu tecelli kalpte korku ve heybet oluşturur. Yüce Allah cemâli ve güzelliğiyle tecelli ederse, bu tecelli kalpte aşk meydana getirir. Sıfatlarıyla tecelli ederse, muhabbet meydana getirir. Zâtı ile tecelli ederse, bu tecelli gaipte tevhid ilmini oluşturur.

Ariflerden biri demiştir ki: "Vallahi, kul dünyadan bir şey elde eder de onunla yetinirse, Allah onun kalbini kör sder, dünya muhabbeti ile yapılan ameli boşa çıkarır. Mlahu Teâlâ dünyayı karanlık yaratmış; güneşi onda bir ışık yapmıştır. Aynı şekilde kalpleri de karanlık yarat-nıştır; marifeti kalp için bir ışık yapmıştır. Bulut gelince güneşin ışığı kaybolur; aynı şekilde kalbe dünya muhabbeti gelince, ondan marifetin nurunu giderir."

Denilir ki: Marifetin hakikati müminin kalbine atılan ilâhî bir nurdur; kalp hazinesinde marifetten daha kıymetli bir şey yoktur.

Ariflerden biri demiştir ki: "Arifin kalbindeki marifet güneşi, dünyayı aydınlatan güneşten daha parlaktır; gökteki güneş bazan tutulur ışığı perdelenir; kalplerdeki marifet güneşi ise hiç perdelenmez. Gökteki güneş, gece olunca kaybolur; ariflerin kalbindeki marifet güneşi ise hiç batmaz."

Bu konuda bazıları şu şiiri okur:

Gündüzün güneşi, gece kaybolur; Kalplerin güneşi ise hep aydınlık durur.

Kim severse dostu uçar kalbi O'na; İştiyakla yanar, ta kavuşma anına.

Zünnûn el-Mısrî (k.s) demiştir ki: "Marifetin hakikati; Cenâb-ı Hakk'ın gizli nurlarını ulaştırarak sırlara tecelli etmesidir."

Bu konuda şu mânadaki şiir söylenir:

Ariflerin öyle kalpleri vardır ki, onunla perdeler içinde sırrın sırrında tecelli eden yüce ilâhın nurunu tanırlar. Onu tanıdıktan sonra; halka karşı kulakları sağır olur; onları görmekten gözleri kör olur, yalan dava ve boş iddiaları konuşmaktan dilleri tutulur.

Ariflerden birine: "Kul gerçek marifete ulaştığını nasıl bilir?" diye sorulunca; şu cevabı vermiştir: "Kalbinde rabbinden başkasına ayıracak bir yer bulamadığı zaman."

Ariflerden biri şöyle der: "Marifetin hakikati, herhangi bir vasıta olmaksızın, nasıl olduğu bilinmeksizin ve hiçbir şeye benzetmeksizin Yüce Hakk'ı müşahede etmektir."

Müminlerin emîri Hz. Ali'ye (r.a), "Ey müminlerin emîri, sen gördüğün rabbe mi ibadet ediyorsun, görmediğin Rabbe mi?" diye sorduklarında Hz. Ali (r.a), "Ben gördüğüm rabbime ibadet ediyorum, fakat bu görme başın görmesi değil kalbin görmesidir" demiştir.

Ca'fer es-Sâdık'a (r.a), "Yüce Allah'ı gördün mü?" diye sorulunca hazret, "Ben görmediğim rabbe ibadet etmem!" cevabını vermiştir. Kendisine, "O'nu nasıl gördün; halbuki, gözler O'na ulaşamaz" diye sorduklarında ise şu cevabı vermiştir: "O'nu gözler baş gözü ile göremez, fakat imanın hakikatine ulaşarak kalpler O'nu görür. O, zahirdeki duyu organları ile bilinmez, insanlar ile kıyas edilmez."

Ariflerden birine marifetin hakikati sorulunca şöyle demiştir:

"Gerçek marifet, sırrı bütün istek ve arzulardan boşaltmak, âdet olan şeyleri terketmek, hiçbir alaka düşünmeksizin kalbin Allahu Teâlâ ile sükûn ve huzur bulması, O'ndan başka her şeyden gönlü çekip bütün düşünceyi yüce Mevlâ'yı da toplamaktır."

Aslında, O'nun zâtının ve sıfatlarının hakikatini bilmek mümkün değildir; yüce Allah'ı gerçek mânada ancak kendisi tanır. Bütün şan ve şeref O'na aittir.

BASİRET, MÜKAŞEFE, MÜŞAHEDE, MUAYENE

Bunlar, aynı mânaya gelen farklı lafızlardır. Onların asılları birdir, ancak tam olarak açıklamaya kalkarsak aralarında bazı farkların olduğunu görürüz.

Basîretin akıldaki yeri, göz için görmeyi sağlayan gözün nuru durumundadır. Basîret için marifet de, gözün nuru için güneşin ışığı gibidir. Basîreti aydınlatan marifet ışığı ile, gizli ve açık şeyler bilinir.

Kalbin hayatına gelince o, gerçek tevhide ulaşmaktır. Bu konuda Allahu Teâlâ buyurmuştur ki:

"Olu iken (tevhidle kalbini) dirilttiğimiz kimse gibi midir?" el-En'âm 6/122

YAKÎN

Bil ki, doğru itikad ve ilim kalbi sarınca, orada kendilerine ters ve karşı bir şey yoksa, kalpte marifet meydana getirirler. Bu marifete yakîn denir. Çünkü yakinin hakikati, çalışarak elde edilen ilmin safi (temiz) halidir. Bu ilim öyle bir dereceye ulaşır ki, aksi düşünülmeyen zaruri ilim gibi olur. Bu ilmi elde eden kalp, dinin, dünya ve âhiretle ilgili haber verdiği her şeyin iç yüzünü müşahede eder, hakikatini anlar.

FİRÂSET

Firâset, yüce Allah'tan gelen bir alâmetle, işin için yü-Izünü bilmektir. Bu alâmet, yüce Allah ile kul arasında lolur; kul onunla işin iç yüzüne vâkıf olur; sırları çözer. Firâset, ancak yüce Allah'a yakınlık elde ettikten sonra olur; o ilhamdan ayrı bir şeydir. İlham, bir alâmete muhtaç değildir, firâset ise muhtaçtır.

Firâset, umumi ve hususi olmak üzere iki kısımdır. Yüce Allah en iyisini bilir.

İLHAM

İlham, herhangi bir sebep ve çalışma olmadan kalpte bu marifetin oluşmasıdır. İlham, kalp manevî kirlerden temizlendikten sonra yüce Allah tarafından kalbe verilen bir ilimdir. Bu ilim, dünyanın ve âhiretin güzellikleriyle ilgilidir.

ALTINCI BÖLÜM

NEFİS, RUH, KALP, AKIL

Bil ki, bu dört kelime, farklı isimlerle zikredilmekle birlikte ortak mânaları ve kullanımları olan kelimelerdir. Biz, konumuzu ilgilendiren yönüyle onların anlamını açıklayacağız.

KALP

Önce kalbi ele alalım. Kalp kelimesi genel olarak iki mânada kullanılır.

Birincisi, kalp, göğsün sol tarafında bulunan çam kozalağı şeklindeki et parçasının adıdır. İç kısmında boşluk vardır; bu boşluğun içinde siyah kan bulunmaktadır. Bu kalp, hayvanî ruhun menbaı ve madenidir.

İkincisi, kalp, latif/gözle görülmeyen, rûhânî/gayb âleminin özelliklerini taşıyan, rabbânî/yüce Allah'ın özel olarak yarattığı bir latifedir/manevî cevherdir. Bu manevî kalbin, et parçası olan kalp ile bir alakası, ilgisi ve bağlantısı vardır. Bu, arazların cisimlerle, sıfatların onları taşıyan varlıklarla ilgisine benzer.

Bu manevî latife, insanın hakikatidir; insan bir şeyi onunla idrak eder, bilir; onun sebebiyle ilâhî emirlerle muhatap olur, kendisinden bazı görevler istenir, sevaba ulaşır, azabı hak eder.

RUH

Bizi ilgilendiren yönüyle ruh da iki mânaya gelir.

Birincisi, ruh, buhar gibi latif (gizli, sırlı, bir cisimdir. Onu taşıyan siyah kandır. Bulunduğu merkezî yer, cis-mani kalbin iç boşluğudur. Atardamarlar vasıtasıyla vücudun diğer bölümlerine yayılır. Beden içinde akar. Vücuttaki hayat nurlarının kaynadığı yerdir. Bedendeki hissetme, görme, işitme, koklama ondan kaynaklanır.

Ruhun nurunun bedene yayılması, odanın içindeki ışığın odaya yayılmasına benzer. Bedendeki hayat, duvarda oluşan nura (ışığa) benzer. Ruh, yanan ışığı temsil eder. Ruhun bedendeki seyri ve azalara sirayeti, ışığın evin odalarında dolaştırılmasına benzer.

Doktorlar, ruh dedikleri zaman, bu anlattığımız mânadaki ruhu kastederler. O, latif bir buhardır; onu kalbin harareti olgunlaştırır.

Ruh deyince kastedilen ikinci mâna şudur: Ruh, insanda bulunan latif (gizli ve sırlı), bilen ve idrak eden bir varlıktır. Ruh, kalbin iki yardımcısından biridir. O, Allahu Teâlâ'nın, şu âyette kasdettiği şeydir:

"Sana ruhtan soruyorlar; onlara de ki: Ruh rabbimin emrindendir. (O'na ait sırlı işlerdendir)." el-isrâ 17/85

Ruh, Yüce Rabbimize ait, insanı hayrette bırakacak bir varlık olup ekseri akıl ve anlayışlar onun gerçek yönünü anlamaktan âcizdir.

NEFİS

Nefsin de iki mânası vardır. Birincisi, nefis deyince, insanda bulunan gazap ve şehvet kuvvetinin kaynağı kastedilir. Sûfîler, nefis deyince genelde bu mânada kullanırlar. Onlar, nefisle, insandaki kötü sıfatların kaynağı olan varlığı kastederler ve, "Nefsin mücahede ile terbiye edilip şehvetinin (kötü arzularının) kesilmesi lâzımdır" derler.

Hz. Peygamber'in (s.a.v), "Senin en büyük düşmanın, iki kaburga kemiğinin arasında (cinde) bulunan nefsindir" Beyhakî, Kitabü'z-Zühd nr. 343; Zehebî, Mîzânü'l-I'tidâl, III, 625; Aclûnî, Keşfü'l-Hafa, nr. 412, hadisiyle işaret ettiği nefis budur.

İkincisi, önceden zikrettiğimiz gibi nefis, latif (gizli), sırlı bir varlıktır. Nefis, insanın hakikati, kendisi ve zâtıdır; fakat, farklı hallerine göre değişik sıfatlarla tanınır.

Nefis, ilâhî emirlere karşı hiç itiraz etmeden sükûnetle uyduğu ve kötü arzularına karşı durup onlara uymayarak ızdırabı gittiğinde "mutmain nefis" (huzura ulaşmış) ismini alır. Allahu Teâlâ, bu sıfattaki nefis hakkında şöyle buyurmuştur:

"Ey mutmain olmuş (zikir ve itaat ile huzura kavuşmuş) nefis, sen rabbinden razı, rabbin senden razı olarak dön Rabbine..." Fecr 89/27-28

Nefsin ilk hali ve sıfatıyla dost olarak yüce Allah'a dönmesi düşünülemez. Çünkü gazap ve şehvetine mağlup olmuş nefis Allah Teala'dan uzaklaşmıştır, o bu haliyle şeytanın ordusu olup onun emrindedir.

Nefis tam bir huzur ve sükûn halini bulamadığı halde kötü arzularına karşı durup onları reddettiğinde "levvâ-ne nefis" ismini alır. Bu, kötü işleri yaptığında kendisini sınayan ve ondan kurtulmak isteyen nefis demektir.

Nefis, günahlara itirazı terkedip bütün kötü arzularına ve şeytanın her davetine kulak verdiği, onların peşinden gittiği zaman "nefs-i emmâre" (devamlı kötü işleri emreden ve isteyen nefis) ismini alır.

AKIL

Bizim ele aldığımız konu itibariyle aklın da iki mânası vardır.

Birincisi, akıl deyince, işlerin hakikatini, iç yüzünü bilmek kastedilir. Bu durumda akıl, mahalli kalbin içi olan ilim sıfatından ibarettir.

İkincisi, bazan akıl denince, ilimleri anlayan idrak kuvveti kastedilir; bunu yapan kalp olur. Bununla, insanın hakikati olan manevî latifeyi kastediyorum. Kur'an ve sünnette kalp zikredilmiş; bununla, insanın hakikatinin anlaşıldığı ve kendisiyle eşyanın hakikatinin bilindiği cevher kastedilmiştir.

Bazen akıl deyince, kinaye yoluyla insanın göğsünde bulunan kalbe işaret edilir. Çünkü bu akıl ile insanın hakikati olan ve idrak özelliğine sahip bulunan kalp arasında özel bir irtibat vardır. Çünkü aklın vücudun diğer yerlerle alâka ve irtibatı, kalp vasıtasıyla olmaktadır. Şu halde kalp, aklın bulunduğu mahal, taşındığı yer ve yaptığı işlerde ilk hareket noktasıdır.

Maddî kalple göğsün insan için yeri, Arş'ın ve Kür-sî'nin bir yönüyle yüce Allah'a nisbeti gibidir.

KALBİN ASKERLERİ

Bil ki, Allahu Teâlâ'nın kalpte, ruhlarda ve diğer âlemlerde görevlendirdiği sınıf sınıf orduları vardır. Onların hakikatini ve sayılarını ancak yüce Allah bilir. Biz burada, konumuzla ilgili olan kalbin askerlerinden bazılarına işaret edeceğiz.

Bil ki, kalbin iki cins askeri (yardımcı kuvvetleri) vardır. Biri gözle gözükür, diğeri ise ancak basîretle (manevî gözle) görülür. Kalp bir sultan hükmündedir; askerleri ise hizmetçileri ve yardımcıları durumundadır.

Kalbin gözle görülen askerleri; el, ayak, kulak, göz ve dildir.

Allah'ın arşı, kürsüsü dendiği gibi, insanın kalbi ve göğsü denir. Kalp ve göğüs insan bedeninin en önemli merkezleri olduğu gibi, Arş ve Kürsü de yüce Allah'ın hükmünü icra ettiği, kudretini tecelli ettirdiği manevî makamlardır (mütercim).

Kalbin bütün askerleri üç sınıfta toplanır.

Birinci sınıf, faydalı ve uygun olan şeyleri elde etmek için harekete geçen duygudur. Meselâ, şehvet yani aşırı arzu ve sevgi gibi. Ya da zararlı ve uygun olmayan şeyleri defetmek için harekete geçen duygudur; gazap gibi. Kalpte harekete geçen bu duyguya "irade" denir.

İkinci sınıf, yukarıda zikrettiğimiz hedef ve maksatları ele geçirmek için harekete geçen kuvvettir; buna "kudret" denir. Bu askerler, diğer azaların içinde yayılmış durumda mevcutturlar.

Üçüncü sınıf, casus ve gözcü gibi faydalı ve zararlı şeyleri tanıyan "idrak" kuvvetidir. Bu idrak işitme, görme, koklama ve dokunma kuvvetlerini kullanarak olur. Bu kuvvet, bu askerler için bir alet durumundadır; o etten, kemikten, sinirden, yağdan ve kandan meydana gelen zahirî azalarda yayılmış halde bulunur. Bu sınıftaki askerlerin yaptığı işe "ilim" ve "idrak" denir. Bu sınıf, diğer bütün askerlerin yaptığı işleri bir araya getirip ne olduğunu idrak etmektedir.

Diğer kısım askerler ise, bâtında (içte) yerleşmiş askerlerdir. Bu askerler, dimağın iç boşluğunda bulunmaktadırlar. Onlar da beş tane olup hiss-i müşterek, hayal, tefekkür, tezekkür ve hıfzdır.

Hiss-i Müşterek

Hiss-i müşterekin (ortak hissin) vazifesi; zahirî organlar idrak ettikleri şeyleri, bu hisse ulaştırırlar, orada bu gelen şeylerin bir resmi (şekli, temsili) oluşur ve onun üzerinden bir değerlendirme yapılır. Bu, aynanın karşısında duran şeylerin aynada şekil almasına benzer. Bu kuvvetin hareket ve tasarruf yeri, dimağın iç boşluğunun ilk bölümüdür (ön kısmı).

Hayal

Hayal, hiss-i müşterekin hazinesidir; orada şekil alıp resmedilen şeyler, hacet olunca kullanılmak üzere burada saklanır. Hiss-i müşterek için kabul ve hıfz kuvveti yoktur. Hayal için, hıfz (muhafaza) kuvveti vardır, fakat kabul (hüküm) ve karar kuvveti yoktur. Hayal kuvvetinin tasarruf yeri, dimağın iç boşluğunun geri (son) kısmıdır.

Vehim

Vehim (düşünce, tahmin) kuvvetinin tasarruf yeri, dimağın gerisinin ön kısmıdır; çünkü vehmin tasarrufu, hayalde saklanan suret ve şekillerin değişik parçalarında olmaktadır. Vehim, hayalden aldıklarını değiştirerek kullandığı için, derece olarak ondan sonra gelmektedir.

Hafıza (Ezberleme) Kuvveti

Hafızanın tasarruf yeri, dimağın geri kısmının iç kısma bakan geri bölgesidir. Hıfz (ezber), vehim kuvvetinin tasarrufundan sonra oluşur; çünkü vehim (düşünce) onun hazinesidir.

Mutasarrıfe (Sevk ve İdare) Kuvveti

Bu kuvvetin tasarruf alanı, dimağın ortasıdır; zira o, en şerefli kuvvettir. Bu kuvvet, bilgi ve resimleri değişik şekillerde hayalden alır ve onu farklı derecelerde uyku ve uyanıklık hali içinde hafızaya verir; bunlardan unuttuğu şeyleri lâzım olunca ondan geri ister. Bu kuvvetin, yukarıdaki iki kuvvetin tam ortasında bulunması haline en uygun olanıdır; çünkü bu durumda o, her iki kuvvetle rahat çalışır; onlardan bir şey alması ve onlara bir şey vermesi kolay olur.

Yüce Allah en iyisini bilir.

KALBİN YARDIMCI ASKERLERE İHTİYACI

Kalp, yukarıda bahsettiğimiz askerlere muhtaçtır; çünkü onun Allahu Teâlâ'ya yolculuğu ve yaratılış sebebi olan yüce Allah ile buluşma menzillerini katetmesi için bineğe ve azığa ihtiyacı vardır.

Kalbin bineği beden, azığı ise ilim ve ameldir. Kulun kalbi, bedende yerleşip en uzak menzili (ebedî âhireti) için lâzım olan azığı hazırlamak amacıyla dünyadan geçmeden yüce Allah'a ulaşması mümkün değildir. Bunun için kalp, beden için gerekli gıdaları ve diğer şeyleri ele geçirmek ve ona zarar verip helakine sebep olacak şeyleri defetmek için onun yükünü ve sorumluluğunu üstlenmiştir.

Kalp, bedenin gıda ihtiyacını gidermek için iki askere ihtiyacı vardır; bunların biri bâtınî (içte bulunan) asker olup şehvettir. Diğeri ise, zahirde olup gıdayı elde

edecek azalardır. Bunun için kalpte, kendisine ihtiyaç duyduğu şehvetler (arzu ve isteklerle), onları elde etmede alet vazifesi görecek azalar yaratıldı.

Kalbin, bedene gelecek tehlikeleri savmak için de iki sınıf askere ihtiyacı vardır. Bunların biri bâtında (içte) bulunan gazaptır. Kalp, onunla tehlikeleri defeder ve düşmanlarından intikam alır. Diğer askerler zahirde olup bunlar el, ayak ve gazabın gereğini yerine getirecek silahlardır.

Sonra, gıdaya muhtaç olan bir kimse, gıdayı tanımayınca, gıdayı tanıma arzusu ve onu ele geçirecek aletlere sahip olması kendisine bir fayda vermez. Bundan dolayı kalbin gıdaları tanıması için iki sınıf askere ihtiyacı oldu. Bunların biri bâtında (içte) olup işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma idrakidir (kabiliyet ve kuvvetidir). Diğeri ise zahirde olup göz, kulak, burun ve diğer azalardır.

İnsanın bu şeylere ihtiyacını genişçe açıklamak, onlardaki saklı hikmetleri ortaya koymak çok uzun bir iştir; onları ciltler dolusu kitaplar dahi sayıp bitiremez.

Kullarına çok ikramda bulunan ve çok hilim (şefkat ve merhamet) sahibi olan Allah ne kadar yücedir.

VARLIKLARIN KISIMLARI

Varlıkları şu şekilde üçe ayırabiliriz: Cisim, araz, cev-her-i ferd (kendi başına durabilen varlık).

Hayvanî (canlılık sebebi olan) ruh, latif (sırlı, saklı) bir cisimdir; o yanmakta olup ışık veren bir lambaya benzer. Yanmakta olan lamba hayattır, kan onun yağıdır, his ve hareketler onun ışığıdır, şehvet harareti, gazap dumanı, ciğerde duran ve gıdayı isteyen kuvvet onun hizmetçisi, bekçisi ve vekilidir (onun adına iş yapar).

Bu bahsettiğimiz ruh, bütün canlılarda bulunur; çünkü bu ruh hayvanlarda, diğer canlı varlıklarda ve insanda ortaktır.

Bu ruh, cisimdir; eserleri, ortaya koydukları ise arazlardır yani birtakım sıfatlardır. Bu ruh, ilme ulaştırmaz, yaratılanların nasıl yaratıldığını ve yaratıcının hakkını bilmez. O, sadece bedende esir bir hizmetçidir. Vücutta lambanın yağı durumunda olan kan çoğalsa, bedeni öldürür; vücutta hararetin (sıcaklığın) artması sebebiyle bu ruh söner; aksi durumda da fazla soğuktan dolayı söner. Onun sönmesi, bedenin ölmesine sebep olur.

Allahu Teâlâ'nın ve dini tebliğ eden Hz. Peygam-ber'in (s.a.v) daveti, bu ruha değildir; çünkü hayvanlar dinin hükümleriyle muhatap ve mükellef değillerdir. Ancak insan dinle, ilâhî davetle muhatap ve sorumludur. İnsan, hayvanî ruhtan başka özel ve ayrı bir ruh taşıdığı için dinle muhatap ve ilâhî hükümlerden sorumludur. Bu ruh, nefs-i natıka (düşünen ve konuşan) ve latif (sırlı, gizli) ruhtur.

Bu ruh, cisim ve araz değildir; çünkü o, yüce Allah'ın emrinden (özel emir ve tecellisinden) meydana gelmiş bir varlıktır. Yüce Allah, bu ruh hakkında şöyle buyurmuştur:

"Sana ruhtan soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin em-rindendir (özel emir ve tecellisinden)." el-lsrâ 17/85

Allahu Teâlâ'nın emri, cisim ve araz değildir; bilakis o, bozulmayan, dağılıp kaybolmayan, fâni olmayan ve ölmeyen, sürekli, sabit bir cevherdir. Bu ruh, ölüm anında bedenden ayrılır ve kıyamet günü Allah'a dönmeyi bekler. Bu konuda âyet ve hadisler mevcuttur.

Bedenin salahı ve fesadı, sıhhati ve bozulması bu ruhtan kaynaklanır; hayvan? ruh ve bütün kuvvetler bu ruhun askerleridir. Hayvanî/bedene canlılık veren ruh, bedenden ayrılınca, canlılık sebebi olan kuvvetler iptal olur ve bedendeki hareket mekanizması durur. Bu durmaya ölüm denir.

Her ne kadar insanî ruh, Allah'ın emriyle, bir garip gibi bedende bulunsa da, şunu bil ki; ruh belirli bir mahalde sıkışıp kalmaz, bir mekânda durmaz. Beden ruhun ve kalbin mekânı değildir; aksine beden ruhun bir aletidir (ruh onun vasıtası ile bazı işleri icra eder).

En iyisini yüce Allah bilir.

İNSANIN ŞEKİLLENMESİ

Burada şu âyet-i kerîmenin mânası üzerinde duracağız. Allahu Teâlâ, bir âyette buyurmuştur ki:

"Ona şekil verdiğim ve ruhumdan üflediğim, zaman onun için secdeye kapanın." el-Hicr 15/29

Âyette geçen tesviye (şekil verme) nedir?

Buradaki tesviye, bir şeyi ve mahalli ruhu kabul edecek hale getirmekten ibarettir. Bu mahal, Hz. Âdem (a.s) için çamurdur; onun evlatları içinse, nutfedir. Yapılan işlem ise; insanın ilk maddesinin seçilip süzülmesi, ona denge verilmesi, sonuna kadar çeşitli yaratılış evrelerinden geçirilip ruhu kabul edecek saflık ve dengeye kavuşturulmasıdır. Böylece beden, ruhu kabul etmeye ve içinde tutmaya müsait hale gelir. Bu, lambanın fitilinin yağı içine çektikten sonra yanıp ateş vermeye ve yanan ateşi tutmaya hazır olmasına benzer.

Nefh (ruhu üfleme) işine gelince, bu, kendisini kabul edebilecek kıvama gelen mahal içinde ruhun nurunun yanmasından ibarettir.

Üfleme, yanmanın sebebidir. Allahu Teâlâ hakkında, bildiğimiz cinsten bir üfleme şekli muhaldir (imkânsızdır); onu bir sebep olarak yaratması ise imkansız değildir. Bu durumda âyette, üflemenin neticesi olan şey, üfleme olarak zikredilmiş olmaktadır. Bu netice de nutfe-de ruhun yanıp hayat ışığı vermeye başlamasıdır.

Nefhin yani üflemenin bir şekli, bir de neticesi vardır.

Üflemenin şekli, bir havanın (nefesin) üfleyenin içinden çıkıp, üflenen kimsenin içine girmesidir. Burada içine ruh üflenen insanın nutfesidir; bu üfleme sonucu onda hayat ışığı parlamaktadır. Ruhun nurunu tutuşturan sebep ise, biri faile, diğeri de ruhu kabul eden mahalle ait bir sıfattır.

Faile (ruhu üfleyen yüce Allah'a) ait sıfat, bütün varlıkların hayat kaynağı olan ilâhî ihsandır. Bu ihsan bütün varlıkların üzerine akmaktadır. Bu sıfata "kudret" denir.

Bunun bir misali güneşin ışığını, aralarındaki perde (engel) kalktıktan sonra, aydınlanmayı kabul edecek bütün varlıklara yansıtmasıdır. Burada ışığı kabul edecek olan, herhangi bir rengi olmayan hava değil, çeşitli renklere sahip olan varlıklardır.

Ruhu kabul edecek mahalle/bedene ait sıfat ise, "Ona şekil verdiğimde" âyetinde bahsedildiği gibi, düzgün bir şekil almak ve dengede (kıvamda) olmaktır.

Ruhu kabul edecek bedenin durumu aynaya benzer. Ayna bir şeyin karşısına konsa bile, parlatılıp cilalanmadan içinde herhangi bir suret göstermez. Ayna parlatıldığında, karşısındaki duran varlığın şekli aynada gözükür.

Aynı şekilde, rahimdeki nutfede denge ve kıvam meydana gelince, yaratanın emriyle ruh nutfede mevcut olur. Ailahu Teâlâ'nm, "Ruhumdan üfürdüğümde" buyurması, bu ruhun O'ndan geldiğini ifade ediyor; fakat ruhu üfürdügünde yüce yaratıcıda herhangi bir değişme söz konusu değildir. Bir de şu var; ruh, içine konacağı bedenden önce yaratılmıştır.

İlâhî ihsanın akıp yayılmasından maksat şudur: Ailahu Teâlâ'nm ihsanı (rahmeti ve kudreti), yaratılan bütün varlıkların hayat nurlarının yaratılma sebebidir. Bu ilâhî rahmet için akma, yayılma ifadeleri kullanıldı; bu yanlış anlaşılmasın. Buradaki akma, suyun kovadan ele akması ve dökülmesi gibi değildir. Çünkü onda, kovadaki bir miktar suyun oradan ayrılıp ele ulaşması söz konusudur; yüce Allah bu tür bir durumdan uzak ve yücedir.

O'ndan herhangi bir şey ayrılmış, kopmuş, akmış, başkasına geçmiş değildir.

RUHU TANIMAK MÜMKÜN MÜDÜR?

Ruhun ne olduğunu açıklamaya ve hakikatini tanımaya gelince, bu bir sırdır. Öyle

bir sır ki Hz. Peygam-ber'e (s.a.v) bile, ehli olmayan kimselere onu açıklama izni verilmemiştir. Eğer sen ehli isen, dinle ve anla!

Bil ki ruh, suyun kovaya girmesi gibi bedene giren bir cisim değildir. Yine ruh, siyah rengin siyahlığın içine, ilmin âlime girmesi gibi; kalbe veya dimağa girmiş bir araz da değildir.

Ruh, basîret sahiplerinin ittifakı ile, parçalanma kabul etmeyen bir cevherdir. Çünkü, eğer ruh bölünmeyi kabul etseydi; bir parçası ile bir şeyi bilmesi, diğer bir parçası ile de bizzat o şeyi bilmemesi caiz olurdu. Bu durumda, tek bir halde, hem âlim hem câhil olurdu ki bu, imkânsızdır. Bu durum ruhun parçalanma kabul etmeyen tek bir şey olduğunu göstermektedir.

Eğer, "Hz. Peygamber (s.a.v) ruhun sırrını açıklamaktan ve hakikatini ortaya koymaktan niçin men edildi?" denirse, şöyle cevap verilir:

Ruh, anlayışların kavrayıp taşıyamayacağı sıfatlara sahiptir. Çünkü insanlar, avam ve havas (seçkinler) olmak üzere iki kısımdır.

Cehalet ve manevî körlük içinde olan kimseler, ruhtaki bazı sıfatların Ailahu Teâlâ'nm da sıfatı olduğunu tasdik ve kabul etmez. Bu kimse, o sıfatların insanî ruhun sıfatları olduğunu nasıl tasdik etsin?

Aynı şekilde cehalet körlüğü içinde olan Kerrâmiyye grubu, bazı Hanbelîler ve diğerleri yüce yaratıcının cisim olmaktan ve cisme ait özellikler taşımaktan uzak oluşunu inkâr ettiler. Onlar, mevcut bir varlığın ancak işaret edilecek bir cisme sahip olduğunu düşünmektedirler.

Bu körlük ve taassuptan kurtulan bazı kimseler, Allahu Teâlâ'nın cisim olmadığını söylediler; ancak, O'ndan cisme ait özellikleri gideremeyip Allah'ın bir yöne sahip olduğunu söylediler.

Bu cehalet körlüğünden kurtulan Eş'ariyye ve Mâtü-rîdiyye Allahu Teâlâ'nın cisim olmadığını ve bir yön ile çevrelenmediğini söylediler.

Eğer, "Bu kimselere bunun sırrını açmak niçin caiz değildir?" denirse, şu cevap verilir: Onlar, bu sıfatın Allahu Teâlâ'dan başkasına ait olmasını imkânsız gördüler; onlara bunu söyleyecek olsan seni inkâr ederler ve şöyle derler: "Bu, Allahu Teâlâ'yı varlıklara benzetmektir; çünkü sen kendini sadece yüce Allah'a ait bir sıfatla sıfatlandırmaktasın!"

Bu söz, bir cehalettir; onu söyleyen kimse hangi sıfatların sadece Allahu Teâiâ'ya ait olduğunu bilmemektedir.

Biz: "İnsan, diridir, bilen, güç sahibi, irade eden, işiten, gören ve konuşandır; Allahu Teâlâ da bu sıfatlara sahiptir" dediğimiz zaman, bu sözde bir teşbih (yüce Allah’ı diğer varlıklara veya diğer varlıkları yüce Allah'a bir benzetme) yoktur. Çünkü bu sıfatlar, sadece yüce Allah'a ait sıfatlar değildir.

Allahu Teâlâ'nın sadece kendisine ait olan sıfatı, O'nun kayyûm oluşudur, yani O, kendi zâtıyla mevcuttur; O'nun dışındaki bütün varlıklar Allah ile hayat bulmuştur; yüce Allah ise, bir başkasıyla değil, kendi zâtıyla mevcuttur.

Yaratılan bütün varlıkların kendilerine ait olan ancak yokluktur; onların vücut bulması, kendileri dışındaki bir varlıktan gelmektedir ve vücutları kendileri için mülk değil, birer emanettir. Allahu Teâlâ'nın varlığı ise, zâtın-dandır; başka birine ait bir varlık değildir. Diğer bütün varlıkların ise vücutları kendisinden değil, Allahu Te-âlâ'dandır.

İşte, bu kayyûmiyyet yani varlığı kendinden olma sıfatı sadece Allahu Teâiâ'ya aittir; bu sıfat O'ndan başka hiç kimsede yoktur.

RUHUN YÜCE ALLAH'A AİT OLMASI

Eğer, Allahu Teâlâ'nın, "Ona ruhumdan üfürdüğüm" âyetinde, ruhun Allah'a nisbet edilmesinin (O'na ait gösterilmesinin) mânası nedir?" diye sorulursa, cevap olarak derim ki:

Ruh, bir yöne ait olmaktan ve bir mekanda bulunmaktan uzaktır; onda bütün malumatları bilme ve onları anlama kuvveti mevcuttur. Bu özellik ve benzerlik ruhun dışındaki cisimlerin hiç birinde yoktur; bunun için ruh, özel olarak yüce Allah'a ait gösterilmiştir.

"De ki: 'Ruh, rabbimin emrindendir" âyetinin mânası nedir? Emir âlemi ile halk âleminin mânası nedir? diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir:

Üzerinde ölçme ve belirleme yapılabilen bütün varlıklar cisimdir ve cisimlere ait sıfatlara sahiptir. İşte bu tür varlıkların bulunduğu aleme "halk âlemi" denir. Buradaki halk (yaratma), icat ve ortaya koyma mânasında değil, takdir etme yani belirleme ve ölçüsünü tayin etme anlamındadır. Allah bir şeyi yarattı demek; onun vaktini, şeklini ve ölçülerini belirledi demektir.

Alıştığımız cinsten sayı ve ölçülerle ifade edilemeyen bütün şeylere "Rabbânî bir iş" yani Allah'a ait bir iş denir. İşte bu cinse giren varlıkların bulunduğu âleme "emir âlemi" denir. İnsanların ve meleklerin ruhları emir âlemindendir.

Emir âlemi his, hayal, yön, mekân, yerleşme, ölçü ve tayinden uzak varlıklardan oluşmaktadır. O âlemde, yaşadığımız âlemdeki gibi sayı ve ölçü olayı olmadığı için; ölçü, tartı ve tayin söz konusu değildir.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: "Bu anlattığın şeyler, ruhun ezelî olup sonradan yaratılmadığı düşüncesini akla getiriyor; öyle midir?" Buna karşı verilecek cevap şudur:

Bazı cahil ve hak yoldan sapmış kimseler, böyle zannetmişlerdir.

Kim, "Ruh, mahlûk değildir" derken, onun ölçüye gelmeyeceğini, parçalara ayrılmayacağını ve bir yere girmeyeceğini kastediyorsa, bu görüş doğrudur. Ancak ruh, mahlûktur, yani sonradan yaratılmıştır, ezelî değildir. İnsan ruhunun ortaya çıkması, içine üflenecek insan nutfesinin onu kabul etmeye hazırlanmasına bağlıdır. Bu, bir varlığın suretinin aynada belirmesine benzer.

Varlığın suretinin aynada gözükmesi, aynanın cilâlı olmasına bağlıdır. Her ne kadar, suret sahibi varlık, aynanın cilalânımasından önce mevcut olsa da, cila olmayınca suretin gözükmesi mümkün değildir. Aynı şekilde insanın ruhu da nutfeden önce yaratılmıştır; fakat üfleneceği nutfe olmadan ortaya çıkması mümkün değildir.

İNSANIN RAHMANIN SURETİNDE YARATILMASI

Eğer Hz. Peygamberin (s.a.v) hadisinde geçen, "Şüphesiz Allah Âdem'i kendi suretinde -diğer rivayette-rahmânın suretinde yarattı" Buhârî, "isti'zan," 1; Müslim, "Cennet," 28; Müs-ned, 11,244-251, sözünün mânası nedir? diye sorulursa, cevabı şudur:

Suret kelimesi, farklı ve ortak mânaları olan bir isimdir.

Bazan suret, eşyaların tertip ve düzenine, farklı yapıdaki şeylerin üst üste getirilerek bir şekil arzetmesine denir. Bu, his duyuları ile bilinen bir surettir.

Bazan his duyularıyla bilinmeyen şeylerin tertip ve düzenine de suret denir. Aynı şekilde mâna ve fikirlerin bir düzen ve uyum içinde terkip ve tertip edilmesine de suret denir. Meselâ; bu meselenin sureti, bu olayın sureti, bu cismani ve aklî ilimlerin sureti tabirleri kullanılır. Hadiste zikredilen suret meselesi de zikrettiğimiz şeylere benzer akılla bilinecek manevî bir şeydir.

Ruhun yaratıldığı bu suret zâta, sıfatlara ve fiillere aittir.

Ruhun zâtının gerçek hali şudur: Ruh, kendi başına ayakta durur; araz, cisim ve parçalanan bir cevher değildir; bir mekana ve yöne girmez, bedene ve âleme bitişik değildir, ondan ayrı da değildir. Bedenin ve âlemin içinde değildir, dışında da değildir. Bütün bu sıfatlar, aynı zamanda kendisine has şekliyle Allahu Teâlâ'nın zâtına aittir.

Sıfatlara gelince; ruh, hayat sahibi, bilen, çok şeye gücü yeten, işiten, gören ve konuşan bir varlık olarak yaratılmıştır; Allahu Teâlâ da zâtına has olarak bu sıfatlara sahiptir.

Fiillere gelince; insanın yaptığı işlerin başlangıcı bir iradedir. Bu irade önce kalpte

bir etki yapar; ondan latif (gizli) bir buhar olan hayvanî ruh vasıtasıyla içte bir etki yayılır ve bu etki dimağa yükselir. Dimağdan vücut azalarına meselâ, parmak uçlarına kadar bir etki akışı olur ve bu etki parmakları harekete geçirir, parmaklar kalemi, kalem mürekkebi harekete geçirir. Böylece, hayal hazinesinde oluşan kâğıda yazma isteği yazı şeklinde ortaya çıkar. Yazılacak şeyin şekli hayalde tasarlanmadan, kâğıt üzerine yazı yazmak mümkün değildir.

Kim, Allahu Teâlâ'nın işlerini, O'nun melekler vasıtasıyla gökleri ve yıldızları harekete geçirerek yeryüzünde bitkileri ve hayvanları ortaya çıkarma şeklindeki seyri iyice düşünürse, şunu bilir ki; insanın kendi alemindeki tasarrufu, yüce yaratıcının büyük âlemdeki tasarrufuna benzemektedir. İşte bu durum bilinince, Hz. Peygamberin (s.a.v), "Şüphesiz Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı"hadisinin mânası anlaşılır.

Şöyle denebilir: "Ruhlar, cesetlerle birlikte sonradan yaratıldı ise; Hz. Peygamberin (s.a.v) şu hadislerinin anlamı nedir?

"Allahu Teâlâ ruhları, cesetleri yaratmadan iki bin sene önce yarattı." Deylemî, Firdevsü'l-Ahbâr, nr. 2761; Aclunî, Keşfü'l-Hafâ, nr. 315 (Şerhte).

"Ben, peygamberlerin yaratılış olarak ilki, gönderiliş olarak sonuncusuyum. Âdem su ile çamur arasında (henüz yaratılmamış) iken ben peygamberdim." Tirmizî, "Menâkıb", 1; Müsned, V, 379; Hâkim, el-Müstedrek, II, 609.

Bil ki; bu hadislerde ruhun ezelî olduğunu gösteren herhangi bir şey yoktur. Hadiste geçen, "Ben yaratılış yönüyle peygamberlerin ilkiyim" ifadesi, zahirî manasıyla Hz. Peygamberin (s.a.v) varlığının Hz. Âdem'in (a.s) cesedinden önce olduğunu göstermektedir. Zahirin dışındaki mâna ise bellidir. Bunun uygun bir şekilde yorumlanması mümkündür. Kesin deliller, zahirde anlaşılan mâna ile hükmünü kaybetmez; bilakis zahirî yorumun üstünde tutulur. Allahu Teâlâ hakkında zahiren teşbihe benzeyen şeylerin, zahirî mânanın dışında yorumlandıkları gibi burada da öyle yapılır.

Hz. Peygamber (s.a.v), ""Allahu Teâlâ ruhları, cesetleri yaratmadan iki bin sene önce yarattı" hadisinde, ruhlar ile meleklerin ruhlarını, cesetlerle de, arş, kürsî, gökler, yıldızlar, hava, su ve yer gibi varlıkların cesetlerini kastetmiştir.

Peygamber Efendimizin (s.a.v), "Ben yaratılış yönüyle peygamberlerin ilkiyim" sözüne gelince; buradaki yaratılmaktan maksat, ortaya çıkarma mânasında değil, takdir etme, belirleme mânasındadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), annesinden doğmadan önce, zahirî vücut olarak mevcut ve yaratılmış değildi. Fakat kendisine verilen kemâlât ve yüksek dereceler ilâhî takdirde her- . keşten önce idi; vücuda gelmesi ise, daha sonra olmuştur. Allahu Teâlâ, ilâhî işleri, önce ilmine uygun olarak levh-i mahfuzda belirler, yani resmedip kaydeder.

Şu halde iki çeşit vücut bulma, var olma şekli vardır. Biri, takdir edilerek, diğeri de maddî olarak hissedilecek ve görülecek şekilde yaratılarak. Bunu anlayınca, Hz. Peygamber'in (s.a.v), Hz. Adem'den (a.s), maddî olarak değil, ilâhî takdirde

belirlenme yönüyle önce olduğu anlaşılır.

Ruh hakkındaki açıklamaları burada bitiriyoruz. Allahu Teâlâ, en iyisini bilir.

YEDİNCİ BÖLÜM

İLÂHÎ MUHABBETİN MÂNASI

Bil ki, ilâhî muhabbet, tevhidin ve marifetin kazandırdığı bir şeydir. Bütün makam ve haller ondan öncedir; hepsi sonuçta muhabbete çıkar ve ondan istifade edilerek olgunlaşır.

Muhabbetle elde edilecek özel marifete gelince; her mümin Allahu Teâlâ'nın zâtı ve sıfatları konusunda, zât-ı bari için noksanlık ve kusur olacak her şeyi O'ndan uzak tutmalı; kemâl ve yücelik olacak her şeyi O'nda mevcut görmelidir. Bu kadar marifet ve muhabbet, Kur'an, sünnet ve ümmetin icmasıyla herkese vaciptir.

Ancak İslâm âlimleri arasında yüce Allah'a muhabbetin hakikati ve ne mânaya geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Aslında muhabbetin asıl mânası, kalbin kendisine hoş ve uygun gelen şeye meylet-mesidir.

Bil ki, Allahu Teâlâ'yı tanımanın (marifetin) bizzat kendisi yüce Allah'ı bir zikirdir; çünkü marifet, yüce Allah ile huzur halinde olmak ve O'na ait şeyleri müşahede etmektir.

MARİFET VE MUHABBET SAHİPLERİNE VERİLEN HALLER

Marifetin evvelinde, kalpte onun varlığına alâmet olan lavâih, tevali, levâmi' ve berk denen manevî pırıltılar, işaretler ve haller gözükür. Bunlar birbirine yakın mânalardaki kelimelerdir (Hepsi kalpte oluşan, manevî parıltı, ışık, hal ve zevk mânalarına gelir).

Kalbe gelen manevî hallerden ikisi de berk yani kalpte manevî pırıltıların çakması ve vecdin (manevî zevkin) tadılması halleridir. Berk ile vecd arasında şöyle bir fark vardır:

Berk. Tevhid yoluna girmek için kula bir izindir; bunu vecd takip eder; vecd devam ederse zevk olur.

Zevk: Kalpte oluşan manevî parıltının nurundan müşahede edilen şeylerden tat

almak ve o tadı içine çekip içmektir.

Lahz: Bu tabir ile, Allahu Teâlâ'yı kalp ile görme hali anlatılır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allah'a, O'nu görüyormuş gibi ibadet et." Beyhakî, Şuabü'l-îmân, nr. 10544; Ebû Nuaym, Hilye, X, 265; Ta-barani, el-Mu'cemü'l-kebir, XX, 374; Heysemî, ez-zevâid, II, 40.

Vakt: Bununla, kulun içinde bulunduğu vakitteki manevî halleri anlatılır. Kulun vakti, içinde bulunduğu durumdur.

Safa: Kalbin, onu bulandıracak şeylerden temiz olmasıdır.

Nefes: Kulun, üzerine gelen manevî halleri taşımada âciz kaldığı için rahatlatılmasıdır. Bu, ya kulun nefesini yükselterek olur ya da rahatlık istemesiyle veya içinde bulunduğu hale bir işaretle olur. Çünkü kul, yaşadığı sürece, nefesinin girip çıkarak rahatlatılması gereklidir. Nefesler kuvvetlendiği zaman, bu onu gark haline götürür.

Gark: Kulun, içine daldığı manevî hali bozmamak için nefesini tutması sonucu nefes almaya gücünün olmayışıdır. Bu durumda o, nefes almaz, aynı zamanda içinde bulunduğu halden de uzak kalmaz. Bu hali kuvvetlendiği zaman kul, gaybet haline girer.

Gaybet: Kulun en mühim işle (Cenâb-ı Hakk'ın mü-şahedesiyle) meşgul olarak diğer bütün önemli işlerden uzak kalmasıdır.

Sekr (manevî sarhoşluk): Kulun, manevî sevinç halinde kendinden geçip hiçbir şeye sahip olamamasıdır. Bu durumda kendisine ilâhî yardım yetişince onu sahv (manevî uyanıklık) haline geçirir; bu onun ilmini (marifetini) artırmak için yapılır; çünkü manen sarhoş kimse bu haliyle hakta terakki edemez (ilerleyemez). Kulun bu halden uyanması ancak Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla olur.

Yüce Hakk'ın tecellilerinde sarhoş olan kimse, O'nun sıfatlarına nazar eder; onlardan gelen feyiz ve nur ile zevklenip lezzet bulur.

Allahu Teâlâ ile sahv yani uyanıklık halini elde eden kul, nefsinden, nefsin lezzet ve hallerinden uzaklaşıp kurtulur. Kul, yüce Allah'ın ilahlık sıfatı olan kayvûmiyet yani bütün varlıklara hayat veren sıfatı gibi yüce zâtına ait tecellileri müşahede edince, bu onu yüce Mâbud'u-nun dışındaki bütün şeylerden fâni yapar (kalbini çekip alır), sonra onu fenasından da fâni eder, yani kalbini fena halini düşünmekten de uzaklaştırır.

Fena: Hissedilen maddî şeylerde fena hali, cisimlerin ve maddelerin dağılıp tamamen yok olmasıdır. Allahu Teâlâ'nın dışındaki bütün varlıklar, kendi başına değil, yüce Allah ile mevcuttur ve O'nunla varlığını devam ettirmektedir. Böyle bir varlığın vücudu, aslî değil, mecazidir. Varlığı kendinden olan ve kendisinden başka

her şeyin varlığını devam ettiren yüce Allah'ın varlığı ise hakikidir, sabittir.

Kendisine mârifetullah ikram edilen bir kulun kalbinden yüce Allah'ın dışındaki bütün varlıklar silinip yok olduğu için, ona da mecazi olarak "fena" ifadesi kullanılır. Çünkü bu haldeki kul, bütün varlığı Allah'ın kudretiyle birlikte müşahede eder; onlarda aslen bir kuvvet görmez. Onun gözünde varlıklar, yaptığı işte fazla bir etki ve yetkisi olmayan, başkasının sevk ve idaresi altında yaşayan bir çocuk gibi gözükür. Kul bu hal içinde manen desteklenir ve ilerlerse, "beka" haline ulaşır.

Kul sürekli yüce rabbi ile meşgul olduğundan, kalbinden O'dan başka hiç kimseye bir iltifat ve yöneliş kalmayınca, bu hale "Allahu Teâlâ ile beka hali" denir.

Vücûd ve beka, aynı mânadaki iki değişik kelimedir.

Bir şeyin hakikatini elde etmeye vücut, yani varlığın aslına ulaşma denir. Ele geçirilmek istenen şeylerin en yücesi "beka" halidir. Cem' yani bütün kalbi ve düşünceyi Hak'ta toplama makamı da böyle yüce ve kıymetlidir.

Büyük zâtlardan biri demiştir ki: "Cem1, Haktan gayri her şeyi gözden düşürmek yani kalpten silmek ve başka bir varlığa işareti kesmektir."

Bunun mânası şudur: Bu kul tamamen Allahu Te-âlâ'da fâni olduğundan Allahu Teâlâ zikredilince o da zikredilir; o görülünce ve anılınca da yüce Allah zikredilir.

Bütün hamdler, sadece Allah'a aittir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ALLAH TEÂLÂ İLE ÜNS (ÖZEL MUHABBET)

Bil ki, ilâhî muhabbetin kazandırdığı şeylerden biri de ünstür (Allah ile özel yakınlık ve sevgi).

Ünsün aslı, Aliahu Teâlâ'nın yakınlığı, cemâli ve kemâlinden kendisine açılan şeylerden dolayı kalbin sevinç ve ferahlık içinde olmasıdır.

Ariflerden biri demiştir ki: "Allah'a yakınlığın aslı; kalpten eşya ile ilgili bütün sevgi ve ilginin yok olması ve iç âlemin Allahu Teâlâ'ya huşu içinde yönelmesidir."

Ben derim ki, bu durum, ilâhî yakınlığa ulaşmak için bir vesiledir; yakınlığın bizzat kendisi değildir; çünkü kurb (ilâhî yakınlık), kalbin Allahu Teâlâ'dan başka her şeyden temizlenmesidir. Kalp, Allahu Teâlâ'dan başka her şeyden temizlenince, yüce Mevlâ kul ile beraber olur; zira kul ile Rabbi arasında kulun nefsinden ve ona ait sıfatlardan başka hiçbir perde yoktur.

Kul nefsinden ve ona ait kötü sıfatlardan kurtulunca ve bütün âlemin Allahu Teâlâ'nın kudreti ile ayakta durduğunu bilince, bu sayede keşif yoluyla Allahu Teâlâ'nın yakınlığını yakînen bilir; tek ve asıl iradenin ilâhî irade olduğunu anlar, her şeyin O'nun kudreti ile meydana çıktığını ve hayatını devam ettirdiğini görür. Bu kul ayrıca Allahu Teâlâ'nın zâtına ait sıfatların O'ndan hiç ayrılmadığını ve zâtı ile bulunduğunu bilir.

Böyle bir irfanı ve yakınlığı elde eden arif, konuştuğunda kendi nefsi ile konuşmaz; yüce Allah'tan gelen bir ilim ve ilhamla konuşur. Bir şeyi işittiği zaman kendi nefsi ile işitmez. Arif kulların bu hali bir kudsî hadiste zikredilmiştir, Buhârî, "Rikâk", 38; ibn Mâce, "Fiten", 16; Begavî, Şerhu's-Sünne, I, 142; Beyhaki, Kitabü'z-Zühd, nr. 696-700. Ariflerin bütün halleri, Allahu Teâlâ'ya yakınlıktan ortaya çıkan yüksek hallerdir.

Ebrar diye anılan diğer salih kullara gelince, onların hallerinin kaynağı, yüce rabbin mutlak varlığı ve O'nun dilediğini vermemeye veya vermeye, dilediğini cennetlik, dilediğini cehennemlik yapmaya güç sahibi olmasıyla ilgili ilimlerini düşünmektir.

Arifler, yüce rablerini dünyada yakîn ve basîret gözüyle görürler (tecellilerini müşahede ederler); âhirette ise baş gözüyle görürler. Allahu Teâlâ her iki dünyada da onlara yakındır; O'nun kendilerine dünyadaki yakınlığı, âhiretteki yakınlığından farklı değildir; ancak âhiret-teki yakınlığında daha fazla lütuf ve ihsanları mevcuttur. Yoksa, burada da orada da aradaki yakınlık mesafesi kaldırılmıştır.

Hiç şüphesiz dünyada da âhirette de Allah ile bir mahlûk arasında maddî bir yaklaşma ve bitişme söz konusu değildir.

Bu marifet, kalbin manevî kirlerden arınıp safiyetini elde etme şartıyla ünsü (Allah ile özel yakınlık ve muhabbeti) temin eder. Üns de sekîneti (kalp huzurunu) kazandırır.

Sekînet, kalbin taşkınlığını dengeleyen, onu güzel halinde sabit kılan ve ilâhî huzurdaki edebinde denge üzerinde tutan bir kuvvettir. Çünkü üns halinde yüce Allah'a yakınlığın lezzeti, bazan ariflerin aklını başından alır ve onlara biraz taşkınlık yolunu açar; zira âyette belirtildiği gibi40 insan, kendisini zengin görünce haddi aşar.

KALBİN HUZUR HÂLİ

Huzur hali, kalbin dengesini elde ettikten sonra, tanıyıp gördüğü fazlaca ilâhî ihsanlardan dolayı bulduğu sevinç ve ferah halidir. Bu hal, ünsle birlikte bulunur; çünkü o bizzat hedefe alınacak bir şeydir. Sekînet ise bu hali elde etmeye bir vesile olup kulu edebe ve dengeye teşvik eder.

NAZ HÂLİ

Muhabbetin sonuçlarından biri de; rahatlık ve naz halidir. Bunun sebebi şudur: Kulda üns (Allah ile özel yakınlık ve muhabbet) hali devam edip sağlam hale geldiğinde, nazarını kalbindeki güzel haline bağladığı için kalpte bir sarsılma endişesi kalmayınca, bu hal kulun sözlerinde, fiillerinde ve münacatında bir serbestlik meydana getirir. Bu durum, korkuyu gerektiren tazim ve yüceltme hallerine uygun değildir. İlâhî huzurda korku halinde olan kimseye uygun olmayan şeyler, özel muhabbet ve rahatlık içinde olan kimseye uygun olabilir.

Bunun sebebi şudur: Allahu Teâlâ'nın fiillerinde şöyle bir durumun olması caizdir. Yüce Allah, bazı kimselerin yaptıkları bir işten razı olur; aynı işi yapan başkalarına gazap eder. Bu onların hallerinin farklı oluşundan ve haklarında önceden takdir edilmiş bir hikmetten dolayı olur. Bunun için yüce Allah, seçkin mümin dostları hariç, başkasının kelamını işitmesini kıskanır, engel olur. Âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur:

"Biz onların Kur 'an anlamamaları için kalplerine perde çektik ve kulaklarına bir ağırlık ve sağırlık koyduk." el-lsrâ 17/46

Allahu Teâlâ bunun sırrını ve sebebini şöyle açıklamıştır:

"Eğer Allah onlarda bir hayır görseydi elbette onu [Kur'an'ı, hakkı) kendilerine işittirirdi." el-Enfâl 8/23

Bu perde, gayret perdesidir. Gayretin aslı, hak ile geçen vakti, hakka olan düşkünlükten dolayı, onu bozacak ve karıştıracak her şeyden korumaktır.

ŞEVK

Muhabbetin kazandırdığı hallerden biri de "şevk"tir. Şevk, ünsten daha faziletlidir; çünkü üns, kulun nazarını sevgilinin kendisine açılan güzelliğine bağlayıp kendisine gizlenen tarafına bakmamaktır.

Şevk sahibi ise, susuzluğunu denizlerin gideremediği susamış insana benzer. Şevk sahibi doyumsuzdur; çünkü o şunu bilir: Kendisine açılan ilâhî işler (keşfedilen tecelliler), kendisinden saklanan kısmın yanında, koca kâinatın yanında zerre gibidir. En yüce misaller Allah'a aittir. Biz meseleyi akla yaklaştırmak için bu misali verdik. Kulun bunu bilmesi, kalbinde devamlı bir endişe, heyecan ve manevî susuzluk (özlem) meydana getirir.

Heyecanın aslı, sabrı bırakarak bir an evvel istenen şeye ulaşmak için süratle hareket etmektir.

Özlemin aslı, kesin ihtiyaç duyulan bir şeyi şiddetli bir arzuyla ele geçirmek istemektir. Kim, şiddetli bir heyecan ve özlem çekerse, aradığını bulur.

Bir şeyi elde etmenin temel yolu, isteyen kimsenin kalbine hâkim olan iştiyaktır. Bu hali elde ettikten sonra, kulda şu haller gözükür:

Hayret

Bu hal, şu âyet-i kerîmede anlatılmaktadır:

"Kadınlar Yûsuf'u gördüklerinde onu gözlerinde çok büyüttüler (güzelliğinin büyüsüne kapıldılar) ve bu şaşkınlık içinde farkında olmadan ellerini kestiler." Yûsuf 12/31

Hayretin aslı, aniden karşılaştığı büyük bir iş ve olay karşısında kalbin şok olup hissetme kabiliyetini kaybetmesidir.

Heymân (Kara sevda)

Kalbin şoku biraz sakinleşip sevgili ile buluşma sıkla-şınca, kalp sevgilinin güzelliğinden ve çekiciliğinden dolayı hayret ve şaşkınlığa düşer. Buna heymân (kara sevda), yakıcı aşk denir.

Kara sevdanın aslı; içine düştüğü aşkın hayret ve şaşkınlığından dolayı kalpte başka bir şeye yöneliş ve sevginin kalmaması ve içine düştüğü halin devamlı olmasıdır.

Üns ve Temkin

Kul, yüce Allah ile özel dostluk elde edip temkin (istikrar) halini bulunca, kalbe başka hiçbir şey girmez ve girmek için kapısını çalmaz. Buna temkin yani istikrar hali denir.

Şeyh Ebû Tâlib el-Mekkî (rah) demiştir ki: "Temkin, kalbin son derece istikrar halini bulduğuna bir işarettir."

Bu şöyle olmaktadır: Allahu Teâlâ'yı sevenler çeşitli haller yaşarlar. Bazan sevgi sevene üstün gelir, onu mağlup eder. Bazan seven sevgiye hâkim olur. Bazan değişik haller yaşar; bazan halinde sabit kadem olur. Bu durum kul temkin haline ulaşıp istikrar buluncaya kadar devam eder. Bu, bütün hallerde geçerli olan bir durumdur. Kul, tam istikrar halini bulunca, bulunduğu halden daha ilerisine yükseltilir. Böylece yükseltildiği yeni durum onun hali olur; önceki durumu ise sabit makamı olur.

En iyisini yüce Allah bilir.

SEVENLERİN FARKLI HÂLLERİ

Bil ki, bu halleri yaşayanların durumları farklıdır.

Eğer kul, sahip olduğu manevî halleri, halkın içinde buluyor fakat tek başına kaldığında koruyamıyorsa, o hakka yönelmiş bir kimsedir; ona halini muhasebe etmesi ve nefsinden sevginin gereklerini yerine getirmesini istemesi gerekir.

Şayet o halleri yalnızken koruyor fakat halkın içinde kaybediyorsa, o güzel bir haldir; ancak kemâl noktasına göre noksan bir durumdur. Çünkü kemâl (olgunluk) hali, kul için yalnızlık, halkın içi, ikamet, yolculuk, boş vakit ve meşguliyet gibi bütün anlarının eşit olması; her halde ilâhî sevgisini ve manevî hallerini korumasıdır.

Halktan ayrılıp bütünüyle kendi nefsine yönelmek terbiyenin başında şarttır, fakat terbiyede nihayete ulaşmış kimseler için şart değildir; onlar halkın içine girip herkese faydalı olabilirler.

Herkese vacip olan muhabbet; kalbin Allahu Teâlâ'ya karşı, O'nun zâtı ve sıfatlarına imandan kaynaklanan meyli ve yönelişidir.

Kul, temel iman esaslarından cahil olursa, o derece ilâhî muhabbeti noksan olur. Bu durumda kul iki günah kazanır; biri cehaletinin, diğeri de imanın meyvesi olan ilâhî muhabbeti kaybetmesinin günahıdır.

İmanın hakikati, kalbin Allahu Teâlâ ile huzur bulması ve O'nun varlığını gösteren delilleri ve eserleri müşahede etmesidir.

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

Allah'a dostluk konusunda bir şiirde şöyle denmiştir:

Allah ile dostluğu tembeller koruyamaz; Samimi olmayanlar O'na hiç ulaşamaz.

Allah'a dost olanlar özel seçilmişlerdir; Hepsi Allah için amele yönelmişlerdir.

Kime üns (Allah ile yakın dostluk) hali hâkim olursa, onun yalnızlık ve halktan uzaklaşmaktan başka bir arzusu kalmaz.

Vâsıtî (rah) demiştir ki: "Bütün kâinattan ve içindeki varlıklardan kalbini çekmeyen kimse, üns (Allah ile yakın dostluk) mahalline ulaşamaz."

Ebu'l-Hüseyin el Verrak da (rah) şöyle demiştir: "Allah ile dostluk, ancak O'nu tazimle (yüceltmekle) birlikte bulunur; çünkü sen kiminle yakın dost olsan, kalbinden ve gözünden onun büyüklüğü düşer; ancak Allahu Teâlâ böyle değildir. Senin yüce Allah'a yakınlığın arttıkça, kalbinde O'nun yüceliği ve heybeti de artar."

Kulun üns hali bazan Allah'ın taatında, zikrinde, kelamını okumada ve ilâhî yakınlık sebebi olan diğer hayırlarda kendini gösterir. Kula verilen bu kadar muhabbet, Allahu Teâlâ'dan bir nimet ve ihsandır; fakat bu, Allah'ı sevenlerde bulunan üns hali değildir.

Üns/Allah ile özel dostluk, çok şerefli bir haldir; o ancak kulun gerçek zühdü ele geçirmesi, kâmil takvaya ulaşması, kalpten Allah'tan başka sebep ve alâkaları kesip atması, boş düşünce ve vesvese türü şeyleri yok etmesiyle hâsıl olan iç temizliğinde ele geçecek bir saadettir.

Bana göre ünsün hakikati, azamet nurlarının yoğun tecellisi ile kulun varlığının bütün perdelerden temizlenmesi, ruhun manevî fetih meydanlarında rahatça dolaşması ve kula istiklalinin (serbestçe hareket yetkisinin) verilmesidir. Bu hal, bütün yakınlık hallerini içerir ve o, ilâhî heybet karışında kalbi toplar, serbestlikten ve mâ-sivaya yönelmekten kurtarır. Heybet halinde ruh toplanır, tek hedefe yönelir. Bu anlatılan durum, yüce zâtın yakınlığı ile elde edilen ünstür.

Yüce zâtın heybeti, fena halini geçtikten sonra elde edilen beka makamında olur. Bunlar, fenanın varlığında ortadan kalkan üns ve heybetten ayrı şeylerdir.

Fenadan önceki bulunan heybet ve üns hali, Allah'ın celâl ve cemâl sıfatlarını müşahededen ortaya çıkar. Bu ise telvin (değişik haller) içinde seyir makamıdır. Bizim, fenadan sonra temkin ve beka makamında zikrettiğimiz şeyler ise, yüce zâtı müşahededen elde edilmektedir.

Mutmain (huzura ermiş) nefsin hududu (hakka boyun eğişi) ünsten; huşûsu ise heybetten ileri gelir. Hudû ve huşu, birbirine yakın mânalar içiren kelimelerdir; aralarındaki gizli ve ince fark, ruhun işareti ile anlaşılır.

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

DOKUZUNCU BÖLÜM

HAYÂ-MURAKABE-İHSAN

Bil ki, haya (Allah'tan utanma) mukarrebînin (Allah'a yakın velîlerin) makamlarının ilkidir. Aynı şekilde tövbe de muttakilerin makamlarının ilkidir.

Kulu hayâlı olmaya sevk eden, Allahu Teâlâ'nın her an kendisini gördüğünü bilmesidir. Bu vaciptir, çünkü Allahu Teâlâ'nın kulun her halini gördüğünü bilmesi, Allah'a imanın bir parçasıdır.

Kulun, nefisinin ayıplarını tanıması, onun Yüce Rab-binin hakkını korumadaki kusurlarını bilmesi de vaciptir. Bu da Allah'a imanın bir gereğidir. İşte bu iki bilgi ve

marifetten güzel bir hal ortaya çıkar, ona haya denir.

Haya, kalbin yüce Allah'ın hakkını yerine getirmedeki kusurunu gördüğünde yaptığı gibi, Allahu Teâlâ'dan utanarak, her halde boyun büküp önüne bakmasıdır.

Hayanın herkese gerekli kısmı, terkedilmesi istenen haramları terketmek ve yapılması istenen şeyleri yerine getirmektir.

MURAKABE VE İHSAN

Bunlar, aynı mânaya gelen iki kelimedir.

Murakabenin evvelinde elde edilecek sonuç, kalbe gelen düşünceleri kontrol etmek, onların içinde karışık olanları keşfedip ayırmak, Allahu Teâlâ'nın her an bizi gördüğünü düşünerek O'na karşı edepli olmak ve herkesten istenen şekliyle hayâlı olmaktır. Herkesten istenen haya hali, Hz. Peygamberin (s.a.v) şu hadisinde emrettiği durumdur. Resûlullah (s.a.v), ashâb-ı kirama (r.anhüm),

"Allah'tan hakkı ile haya edinil buyurdular: Ashap,

"Ey Allah'ın resulü, biz Allah'tan haya ediyoruz" dediler. O zaman Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Benim bahsettiğim haya, sizin dediğiniz değildir. Benim kastettiğim şudur: Kim Allah'tan gerçek mânada haya ederse, başını ve başını çevreleyen azalarını, midesini ve midesinin etrafındaki bölgeleri (avret mahallini) haramdan korusun, ölümü ve çürümeyi düşünsün. Kim, âhireti isterse, dünyanın süsünü terkeder. Kim bunları yaparsa, Allah'tan gerçek mânada haya etmiş olur." Tirmizî, "Kıyâme", 24; Müsned, I, 387; Hâkim, el-Möstedrek, IV, 323; Taberânî, e\-Mu'cemü'l-Kebîr, II, 246.

Bu haya, manevî makamlardandır.

Haller içindeki özel hayaya gelince bu, Hz. Osman'dan (r.a) nakledilen şu sözdeki haya çeşididir. O demiştir ki:

"Ben, karanlık bir evde yıkanırken Allahu Teâlâ'dan haya ettiğim için belimi büker iki büklüm olurum."

Ahmed b. Salih'in naklettiğine göre Muhammed b Abdûn şöyle demiştir:

Ebü'l-Abbas el-Müezzin'in şöyle dediğini işittim: Serî es-Sakatî bana dedi ki: "Sana söyleyeceğim şu sözleri iyi ezberle: Haya ve üns kalpleri dolaşır; içinde zühd (dünyadan sevgiyi çekme) ve vera' (şüpheli şeylerden çekinme) duygusu buldukları kalbe inerler; yoksa çekip giderler."

Haya; ruhun Allah'ın celâlini yüceltmek için başını eğip ilâhî huzurda edebe bürünmesidir.

Üns, Allah'ın cemâlinin sonsuz güzelliğini müşahede ile ruhun manevî zevke ermesidir, ikisi birleştiği zaman, işte istenecek ve peşine düşülecek en büyük hedef budur.

Hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Kim haya hakkında konuşur da kendisi konuştuğu hususlarda yüce Allah'tan haya etmezse, o, istidrâca düşmüş (hâli ile alda-nıp azaba doğru giden) biridir."

Zünnun el-Mısrî (rah) şöyle demiştir: "Haya, Allahu Teâlâ'ya karşı geçmişteki kusurlarından utanarak kalpte O'na karşı heybetin bulunmasıdır."

İbn Atâ demiştir ki: "En büyük ilim heybet (Allah'ın yüceliği karşısında kalbin titremesi) ve hayadır; bunlar kuldan gidince, onda hiçbir hayır yoktur."

Ebû Süleyman ed-Dârânî emiştir ki: "İbadet edenler, dört hal üzere ibadet ederler. Bunlar havf (ilâhî korku), recâ (ümit), tazim (Allah'ı yüceltme) ve hayadır. Bunlar içinde derecesi en şerefli olan kimse, haya üzere ibadet edendir. Çünkü o, Allahu Teâlâ'nın her halde kendisini gördüğünü yakînen bilerek hareket etmektedir. Öyle ki, bu kimse, günah işleyenlerin kusurlarından dolayı utanmalarından daha fazla, yaptığı iyiliklerinden utanır."

Velîlerden biri demiştir ki: "Haya sahiplerinin kalplerine hâkim olan, Allahu Teâlâ'nın kendilerine nazar ettiğini düşünerek devamlı O'nu yüceltme ve tazim halidir."

Şeyh Ebu'n-Necib es-Sühreverdî (rah) şu şiiri okumuştur:

İştiyak duyarım ona; bana görününce de; Eğerim hep başımı o dostun celâlinden.

Bu korkudan değildir, aksine heybettedir; Bir de korunduğumdan o güzel cemâlinden.

Benden ayrılışına dayanamam ölürüm; Yeni hayat bulurum o dostun gelişinden.

Büyük bir sabır ile gözümü çekerim ondan; Ama simasını hiç çıkarmam hayalimden.

MURAKABENİN DERECELERİ

Murakabe, iki derecede gerçekleşir. Birisi sıddıkların (seçkin hak dostlarının) murakabesi, diğeri de ashâbü'l-yemînin (iman dairesine giren diğer müminlerin) murakabesidir.

Birinci derecedeki murakabe, sıddıklar içinden mu-karrebun makamına ulaşmış ariflerin murakabesidir. Bu, Allah'ın yüceliğini ve ululuğunu murakabe etmektir. Bu murakabede kalp, tamamen Allahu Teâlâ'nın celâlini (yüceliğini) düşünmekle meşgul olur, ilâhî heybet altında tam bir hiçliğe bürünür, kalpte Allah'tan başka kimseye bir yönelme imkanı ve alanı kalmaz. Bu murakabenin sevabını açıklamaya güç yetmez; çünkü o, sadece kalbe bağlı bir durumdur.

Bu murakabe içinde, azaların durumuna gelince; vücut azaları görülen şeyler bir yana, görünmeyen her şeyden kesilerek tamamen yüce Allah'a münâcâta (zikir ve yalvarışa) yönelir. Vücut azaları bir taate başladığı zaman, hiç zorlanmaz; defalarca onu yapmış gibi kolayca yapar; onların doğru yoldan sapmasını önlemek için herhangi bir tedbire ve sebebe ihtiyaç yoktur.

İkinci murakabe çeşidine gelince, o; müminler içindeki vera' (takva) sahiplerinin murakabesidir. Onlar öyle kimselerdir ki, Allahu Teâlâ'nın her an kendilerini gördüğü inancı, içlerine ve dışlarına hâkim olmuştur. Onların Allah'ın celâlini (yüceliğini) ve ululuğunu düşünmeleri, kendilerini dehşete düşürmez; bilakis kalpleri içinde bulunduğu halleri ve amelleri kontrol edecek bir halde dengesini muhafaza eder. Ancak kalpleri, amelleri rahatça uygulamakla birlikte, murakabeden (hâlini kontrolden) uzak kalmaz.

Evet, bu kimselere Allahu Teâlâ'dan haya (utanma hali) hâkim olmuştur; artık onlar, bir işe ancak onu araştırdıktan sonra adım atarlar ve kıyamet günü kendilerini rezil edecek şeylerden şiddetle kaçınırlar. Onlar, Allahu Teâiâ'nın dünyada kendilerine nazar ettiğini ve her şeylerini gördüğünü yakînen bilirler. Artık onların, bu gerçe-| ği anlamak için kıyameti beklemeye ihtiyaçları yoktur.! Onlar, müşahedeleri ile iki âlemin birbirinden çok farklı > olduğunu anlarlar. ,|

Allah en iyisini bilir!

ONUNCU BÖLÜM

KURB (ALLAH'A YAKINLIK)

Allahu Teâlâ, peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Secde et de rabbine yaklaş." el-Alak 96/19

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "Kulun rabbine en yakın olduğu an, secdede olduğu zamandır." Müslim, "Salât", 215; Ebû Dâvûd, "Salât", 147-148; Nesâî, "Tat-bîk", 78

Secde eden kimse, kendisine secdelerin tadı tattırıl-dığı zaman Allah'a yakın olur; çünkü bu durumda kul, secdesiyle, kâinatta var olmuş ve olacak bütün varlıkları

kalbinden silerek, yüce Allah'ın azameti önünde secde etmektedir.

Bir tanesi şöyle demiştir: "İlahi huzurda durduğumda, 'Yâ Allah, yâ rabbi! şeklinde hitap etmek bana dağlardan daha ağır geliyor." Kendisine, "Niçin?" diye sorulunca, şu cevabı vermiştir: "Çağırmak, perde arkasından ve huzurda olmayana yapılır. Sen hiç, aynı mecliste olanların birbirini çağırdığını gördün mü?"

Gerçekten bunlar, birtakım manevî işaretler, güzel düşünceler ve ince mânalardır. Bu zâtın anlattığı, içinde ilâhî yakınlığın elde edildiği şerefli bir makamdır. Fakat onun ifadesi, mahviyet halini gösteriyor ve manevî sarhoşluğu haber veriyor.

Bu hal, manevî sarhoşluğun kendisine hâkim olması ve mahviyet halinin kuvvetinden dolayı, nefsi, ruhunun nuru içinde kaybolmuş kimsede olur. Bu halden uyanıp kendine geldiği zaman, ruh nefisten, nefis de ruhtan ayrılıp kurtulur; her biri kendi mahal ve makamına döner. İşte o zaman kul, devamlı ihtiyaç hali içinde yalvaran ve kulluk içinde olan mutmain nefsin diliyle, "Yâ Allah, yâ rabbi!" der.

Bu makamda ruh, söz etmekten uzak olgun haliyle manevî fetihleri müşahede ile meşgul olur. Bu kimse, birinciden daha kamil ve hakka daha yakındır; çünkü o, ruhunun manevî fetihler içinde tek başına olmasıyla kurbiyet makamının hakkını tam olarak korumuştur. Ayrıca o, nefsinin fakirliğini anlayıp hakka yönelme mahalline dönmesi ve ilâhî yakınlıktan aldığı feyiz sayesinde güzel kulluk vazifelerini yerine getirmiştir. Kul, nefsi ile güzel kulluk yaparken, ruhunun elde ettiği manevî haller de sürekli artmıştır.

Cüneyd-i Bağdadî (k.s) der ki: "Allahu Teâlâ, kullarının kalbine, onların kendisine yakın olduğu ölçüde yakın olur; öyleyse kalbinin neye yakın olduğuna bak!"

Ebû Ya'kûb es-Sûsî ise şöyle der: "Kul, Allahu Te-âlâ'ya yaklaşma halinde olduğu sürece, bu yaklaşmasında, yaklaştığını görmesinden kaybolmayınca, gerçekten yakın olmuş olmaz. Allah'a yaklaştığını görme halinden kurtulunca, o zaman asıl yakınlık gerçekleşir."

Bir tanesi bu mânada şunları söylemiştir:

Seni sırrımda bulunca, seslendi lisanım sana; Bir mâna için toplandık, ayrıldık aynı mânada.

Eğer yüceliğin seni saklasa benim gözümden; Aşkın bana yakın eder; seni ayırmam gönlümden.

Zünnûn el-Mısrî (rah) demiştir ki: "Allahu Teâlâ'ya yakınlığı artan herkesin gönlünde O'nun heybeti de artar."

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (rah), "Kurbiyet (Allah'a yakınlık) makamlarının en aşağısı haya (yüce Allah'tan utanmadır)" demiştir.

Nasrâbâdî (rah) der ki: "Sünnete uyarak marifete, farzları eda ederek Allah'a

yakılığa, nafileleri yerine getirerek de Allah'ın muhabbetine ulaşılır."

Bütün hamdler sadece Allah'a aittir.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

İLMİN ŞEREFİ

Bil ki; yerler, gökler ve içindekiler ilim ve amel için yaratılmıştır. Allahu Teâlâ buyurmuştur ki:

"O Allah, yedi kat gökleri ve yerden de bir o kadarını yaratandır. İlahi emir ve hüküm bu ikisi arasında inip durmaktadır. Allah bütün bunları, O'nun her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmi ile kuşattığını bilesiniz diye yarattı." et-Talâk 65/12

Bu âyet, ilmin şerefini göstermeye ve onu öğrenmenin vacip olduğunu anlatmaya yeterlidir. Bu âyette özellikle tevhid ilmi ortaya konmuştur.

Diğer bir âyette yüce Allah şöyle buyurur:

"Ben, cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." ez-Zâriyât 51/56

Bu âyet de, ibadetin şerefini göstermeye ve ona yönelmenin gereğini anlatmaya yeter. Öyleyse sen de bu iki işe büyük önem ver. Dünya ve âhiretin yaratılmasından gaye ilim ve ibadettir. Bu durumda bir kulun özellikle onlarla meşgul olması, ancak onlar için yorulması gerekir. Sonra, bunlar içinde ilim en şerefli cevherdir; fakat ibadetin ilimle birlikte yapılması gereklidir; yoksa ilim boşa gider, bir faydası olmaz.

Şunu da bil ki, iki sebepten dolayı ilmin ibadetten öne alınması gerekir:

Birincisi, ibadetin sahih olması ve onu bozacak, sevabını yok edecek kusurlardan korunması için.

İkincisi şudur: Gerçekten faydalı ilim, kulun kalbinde Allahu Teâlâ'ya karşı bir haşyet/korku ve titreme meydana getirir. Bu da kulu taate sevkeder ve Allahu Teâlâ'nın yardım ve desteği ile onu haramlardan alıkoyar. Zaten kulun rabbine karşı yaptığı ibadette bunlardan başka bir maksadı yoktur (olmaması gerekir).

Ey okuyucum, sana faydalı ilim gerekir. Önce, ibadet edeceğin yüce rabbini tanımalısın, sonra ibadet edersin. Kendisini tanımadığın, zâtına ait sıfatları ve isimlerini, O'nun için caiz olan ve olmayan durumları bilmediğin bir zâta nasıl ibadet edeceksin.

Çoğu zaman, O'nun sıfatları hakkında hakka uymayan yanlış bir itikada sahip olarak ibadet edersin; bu itikatla yaptığın bütün ibadetler boşa gider.

Sonra senin, dinin yapılmasını istediği şeyleri istendiği gibi yapabilmen için, sana neyin gerektiği bilmen lâzımdır; aynı şekilde dinin yasakladığı şeyleri terketmen için de nelerin yasak olduğunu bilmen gereklidir.

Bil ki, her mükellefin öğrenmesi farz olan ilimler üç çeşittir:

Birincisi, iman ve tevhid ilmidir. Bu konuda dinin asıllarını ve akaidin temel konularını bilmek yeterlidir.

İkincisi, sır ilmidir. Bu, kalple ilgili olup kalbin yapması ve terketmesi gereken şeylerdir.

Üçüncüsü; zahirî ibadetlerin ilmidir. Bunlar beden ve malla ilgili ibadetlerdir.

Sonra senin Allah için bilmen gereken ilimler, yapman gereken işler ve terketmen gereken şeyler vardır. Allahu Teâlâ'nın senden istediklerini yerine getirdiğin zaman, ilmi ile amel eden âlimlerden olursun.

Bütün güç ve kuvvet Allahu Teâlâ'dandır.

ON İKİNCİ BÖLÜM

ESMÂ-İ HÜSNÂNIN MÂNASI

Bil ki, Ehl-i sünnet'e göre bütün esmâ-i hüsnânın (Allahu Teâlâ'nın güzel isimlerinin), içerdiği mânalar, sonuç itibariyle, O'nun zâtı ve yedi sıfatıyla ilgilidir. Mu'te-zile ve felsefeciler bu konuda farklı düşünmektedir.

Sonra isim, isimlendirme işinden ve isim verilen zâttan ayrı bir şeydir; hak olan görüş budur.

ismin tarifi şudur: İsim, bir kimseyi göstermek için konulmuş lafızdır.

Kendisine isim konan kimseye müsemmâ denir; isim müsemmâyı gösterir, fakat ondan ayrıdır. (Muselâ, Allah lafz-ı şerifi, yüce yaratıcı için konmuş bir lafızdır; zât-ı bâriye aittir, ancak zâttan ayrıdır; diğer şahısların isimleri de böyledir).

Bil ki, kulun olgunluğu ve saadeti ancak Allahu Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanmasmda ve kendisi için mümkün olduğu derecede ilâhî isim ve sıfatların içerdiği güzelliklerle süslenmesindedir. Sakın, kula yüce Allah'ın sıfatlarından verildi diye

O'na benzediğini düşünme! Böyle bir durum yok!

Bildiğin gibi, Allahu Teâlâ, herhangi bir mahalde bulunmaksızın mevcuttur. Yüce Allah diridir, bilendir, her şeye gücü yetendir, isteyendir, işitendir, görendir, konuşandır, iş yapandır. İnsanda da derecesine göre bu sıfatlar vardır. Şimdi insanda bu sıfatların olduğunu söyleyen kimse, sana göre, yüce Allah'ı insana benzetmiş, insanı ona eşit görmüş mü oluyor. Hayır, böyle bir durum yoktur.

Benzerlik, sadece Allahu Teâlâ'nın kendisine has sıfatında ortaklıkta olur. Sadece yüce Allah'ta bulunan bu sıfat ise, O'nun varlığı kendinden ve varlığı vacip olan bir varlık olmasıdır. O öyle bir zâttır ki, kâinatta mevcut olan bütün varlıkların sahip oldukları o güzel nizam ve intizam içindeki varlıkları O'nun kudretiyle vücut bulmaktadır. İşte Allahu Teâlâ'nın bu sıfatında hiçbir varlık O'na ortak ve benzer değildir. Bu sıfatının hakikatini de ancak yüce Allah'ın kendisi bilir.

Bütün halkın bildiği gerçek şudur: Bu sağlam ve intizamlı bir şekilde kurulan âlem, hayy (diri olan), her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir yaratıcıya muhtaçtır.

Bu marifete ulaşmanın iki yolu vardır:

Birincisi ilimdir; ilim bize şunu öğretir: Bu âlem onu sevk ve idare eden birine muhtaçtır.

İkincisi, Allahu Teâlâ ile ilgili bize öğretilenlerdir. Bununla öğretilen şudur: Allahu Teâlâ'nın sıfatlardan türemiş birçok ismi vardır; onlar yüce zâtın hakikatine ve aslına dahil değildir. Bizler: "Allahu Teâlâ, haydır (diridir); alimdir (her şeyi bilir); kadirdir (her şeye gücü yeter)" derken, aslında mânası kapalı ve bizce tam anlaşılmayan bir şey söylemiş oluyoruz. Biz ancak şunu söyleyebiliriz: Yüce Allah'ın hayat ve kudret sıfatı vardır.

İnsan önce en iyi kendisini tanır. Sonra bu insan Allahu Teâlâ'nın sıfatları ile kendi sıfatları arasında bir kıyaslama yapar, fakat yanılır, bir sonuç alamaz. Allahu Teâlâ'nın sıfatları bizim sıfatımıza benzemekten uzak ve yücedir. Şu halde, Allahu Teâlâ'yı hakikatiyle kendisinden başkasının tanıması imkânsızdır. Değil Allahu Teâlâ'yı, peygamber olmayan bir kimse, peygamberliğin hakikatini bile anlayamaz. Peygamber olmayan kimse, peygamberliğin ancak ismini bilir.

Eğer, "Ariflerin Allahu Teâlâ'yı tanımasının son noktası nedir?" diye sorulursa, deriz ki: Onların en son bildikleri şey, Allahu Teâlâ'nın zâtının hakikatini kendisinden başka hiç kimsenin bilemeyeceğidir. Ariflerin Allahu Teâlâyı tanıma konusundaki geniş ve ileri derecedeki marifetleri ancak O'nun isimlerini ve sıfatlarını tanımakla ilgilidir. Allahu Teâlâ'nın sonsuz ilminden, kudretinin acayipliklerinden, dünya ve âhiretteki eşsiz tecellilerinden kendilerine açıldığı ölçüde, ariflerin Allahu Teâlâ'yı tanımaları farklı olur.

En iyisini yüce Allah bilir.

ESMA-İ HÜSNANIN KISIMLARI

Bil ki, Allahu Teâlâ'nın güzel isimlerinin hepsi on kısımda toplanır.

1- Bazı isimler sadece yüce zâtı tanıtır. Allah ismi böyledir. Buna yakın bir isim de "Hak Teala"dır. Bu isimle, varlığı vacip olan Allah'ın zâtı kastediliyorsa, o da Allah ismi gibi zâta has bir isimdir.

2- Bazı isimler yüce zâtı tanıtmanın yanında O'nu noksan sıfatlardan uzak tutma mânası da taşırlar, el-

Kuddûs, es-selâm, el-ganî, el-ahad ve benzeri isimler gibi.

el-Kuddûs, akla gelen ve hayal edilen bütün noksan, bozuk, ayıplı şeylerden uzak ve temiz demektir.

es-Selâm, bütün ayıp ve kusurlardan temiz, uzak demektir.

el-Ganî, hiç kimseye muhtaç olmayan demektir. el-Ahad, hiçbir ortağı ve benzeri olmayan demektir.

3- Bazı isimler yüce zâtı tanıtmanın yanında ayrı bir sıfat mânası da taşırlar. el-Alî, el-Azîm, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın ve benzerleri gibi.

el-Alî, derece olarak diğer bütün zâtların üzerinde olan zât demektir. Bu isim, yüce zâtı tanıttığı gibi, O'nun ayrı bir sıfatını da tanıtmaktadır.

el-Azîm, idrak ve akıl hudutlarını aşan yüce zât demektir.

el-Evvel, bütün mevcut olan varlıklardan önce var olan demektir.

el-Âhir, bütün mevcudatın sonuçta döneceği zât demektir.

ez-Zâhir, varlığı akıl yoluyla bilinecek zât demektir.

el-Bâtın, varlığı içteki hislerle (kalple) bilenecek zât demektir.

4- Bazı isimler yüce zâtı tanıtmanın yanında O'nu noksan sıfatlardan uzak tutma ve ayrı bir sıfat mânası da taşırlar; el-Melik, el-Azîz gibi.

eİ-Melik, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, her şeyin kendisine muhtaç olduğu zât demektir.

el-Azîz, benzeri olmayan, kendisine her an şiddetle ihtiyaç duyulan ve kendisine ulaşılması çok zor olan zât demektir.

5- Bazı isimler yüce zâtı tanıtmanın yanında sübûtî yani başka varlıklarda da bulunması caiz olan sıfat mânası da taşırlar. el-Hay (diri), el-Alîm (bilen), el-Kadir (gücü yeten), el-Mürid (dileyen), es-Semi' (işiten), el-Basîr (gören), el-Mütekellim (konuşan) gibi.

6- Bazı isimler, ilim ve sıfat mânası taşırlar; el-Ha-kim, el-Habîr, eş-Şehîd, el-Muhsî gibi...

el-Hakîm, en kıymetli ve şerefli ilimlere sahip demektir.

el-Habîr, açık gizli bütün şeylerden haberi olan demektir.

eş-Şehid, görülen ve görülmeyen bütün âlemlere şahit olan demektir.

el-Muhsî; büyük küçük, her şeyi ilmi ile kuşatan demektir.

7- Bazı isimler kudretle birlikte sıfat mânası taşır; el-Kavî, el-metîn, el-kahhâr gibi.

Kuvvet, her şeye gücü yetmektir. Metanet, şiddetli kuvvet demektir. Kahr, kudreti her şeye hâkim ve galip olmaktır.

8- Bazı isimler iradeyle birlikte fiil mânası taşırlar, er-Rahmân, er-Rahîm, er-Raûf, el-Vedûd gibi.

Rahmet, irade edip zayıf ve muhtaç kimsenin ihtiyacını gidermektir.

Re'fet (şefkat); ileri derecede acımak ve merhamet etmektir.

el-Vedûd, irade ve istekle sevdiklerine ihsan eden, nimet veren demektir.

Rahmet fiili, karşısında bir muhtaç kimse ister; sevmek ise istemez; onda doğrudan sevgi ve ihsan vardır.

9- Bazı isimler yüce zâtı tanıtmanın yanında ayrı bir sıfat mânası da taşırlar. el-Hâlik, el-Bârî, el-Musavvir, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Bâsıt, el-Kabız, el-Hâfid, er-Râfi', el-Muiz, el-Müzil, el-Adl, el-Mukıt, el-Mu-gîs, el-Mücîb, el-Vâsi', el-Bâis; el-Mübdi, el-Muhyî, el-Mümît, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Velî, el-Ber, et-Tevvâb, el-Müntakım, el-Muksidu, el-Câmi', el-Mu'tî, el-Mâ-ni', el-Muğnî, el-Hâdî ve benzerleri gibi.

10- Bazı isimler fiil mânası yanında ayrı bir sıfat mânası da taşırlar. el-Mecîd, el-kerîm ve el-latîf gibi.

el-Mecîd, şerefli yüce zât mânası yanında, bol ikram ve ihsan mânası da taşır; el-Kerim de aynı şekildedir.

el-Latîf, yumuşaklıkla iş yapandır.

Yukarıda saydıklarımız ve diğer bütün isimler, bu on kısmın dışına çıkmaz. Sen burada zikrettiklerimize zik-retmediklerimizi kıyas et. Zaten diğer bütün sıfatlar, mâna itibariyle, burada zikrettiğimiz meşhur sıfat ve isimlere dahil olmaktadır.

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

ESMA-İ HÜSNA'NIN İÇİNDE TOPLANDIĞI ZİKİR

Bil ki; Allahu Teâlâ'nın güzel isimleri şu dört zikir kelimesi içinde toplanmıştır. Bu zikir kelimelerine, "el-bâkı-yâtu's-sâlihât (kula âhirette fayda verecek salih ameller)" denir. Bu kelimeler şunlardır:

"Sübhânellahi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilahe illâllahu vellâhu ekber"

Şimdi bunları açıklayalım.

Birinci kelime "sübhânellah" zikridir. Buna teşbih etmek denir. Arap dilinde teşbihin mânası; uzak ve temiz tutmaktır.

Sübhânellah, Allahu Teâlâ'nın zâtından ve sıfatlarından her türlü ayıp ve kusurları uzak tutmak mânasında-dır.

Allahu Teâlâ'nın isimleri içinde O'nun zâtının her türlü ayıp ve kusurlardan uzak olduğunu ifade eden bütün isimler, bu zikrin içine girer. Mesela, el-Kuddûs ve es-Selâm isimleri gibi.

el-Kuddûs, her türlü ayıp ve kusurdan temiz olan demektir.

es-Selâm ise, her türlü âfet ve bozulmadan uzak olan demektir.

İkinci kelime "el-hamdü lillâh" zikrid'u. Bu zikir, Allahu Teâlâ'nın zâtı ve sıfatlarıyla ilgili bütün kemâl (olgunluk) mânaları içermektedir.

Allahu Teâlâ'nın isimleri içinde zât-ı bari için kemâl ve olgunluk mânaları ifade eden bütün isimler bu zikrin içine girmektedir. el-Alîm, el-Kadir, es-Semî' ve el-Basîr gibi.

Bizler, "sübhânellah" dediğimiz zaman, aklımıza ve hayalimize gelecek bütün noksanlık ve ayıpları Allahu Teâlâ'dan uzak tutmuş oluyoruz. "El-hamdü lillâh", dediğimizde de bildiğimiz, tanıdığımız ve anladığımız bütün yücelik ve kemâl sıfatlarının yüce Allah'a ait olduğunu ifade etmiş oluyoruz.

Bizim yüce Allah'tan uzak tuttuğumuz ve O'nda var olduğunu söylediğimiz şeylerin ötesinde öyle büyük bir durum vardır ki, o bizden gizlidir ve biz onun hakikatini bilemiyoruz. İşte bu durumu kısaca "Allahu ekber" sözümüzle ifade etmeye çalışırız.

Allahüekber'in mânası şudur: Allahu Teâlâ, bizim kendisinden uzak tuttuğumuz ve zâtı için ispat ettiğimiz şeylerden daha yücedir; biz ne yapsak O'nu gerçek mânada yüceltemeyiz. İşte Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu sözü bu anlamdadır:

"İlâhî, ben seni hakkıyla övüp yüceltemem; sen kendi zâtını nasıl övüp yüceltiyorsan öylece yücesin." Müslim, "Salât", 222; Ebû Dâvûd, "Salât", 148; "Vitir", 5; Tirmizî, "Daavât", 75; 112; Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 51; İbn Mâce, "Duâ", 3

Allahu Teâlâ'nın isimleri içinde bizim bilgi ve idrakimizin üzerinde mâna içeren bütün isimler, "Allahu ekber" zikrinin içine girmektedir; el-a'lâ ve el-müteâlî gibi...

Varlık âleminde bu sıfatlarla başka bir varlık anlatılsa, biz, yüce Allah'a benzeyen ve O'na ortak olan hiçbir varlığın bulunmadığını söyleyip bunu "lâ ilahe illallah" sözümüzle ifade ederiz.

"Lâ ilahe illallah", Allah'tan başka hiçbir ilah yok demektir.

Çünkü ilâh, kendisine kulluk yapılma hakkına sahiptir; kulluğa da ancak yukarıda zikrettiğimiz vasıflara sahip bir zât hak sahibi olur.

Allahu Teâlâ'nın isimleri içinde, el-vâhid, el-ahad ve zü'l-celâli ve'l-ikram gibi, kısaca bütün isimleri içinde taşıyan isimler, "lâ ilahe illallah" sözü içine girmektedir.

İbadete ancak bütün cemâl (güzellik) ve kemâl (yücelik), olgunluk sıfatlarına sahip olan zât lâyıktır. Bunlar öyle sıfatlardır ki, onları yüce Allah'tan başka hiç kimse hakkıyla sayamaz ve hakikatini ifade edemez.

Eğer yukarıdaki dört kelimeyi ve içerdiği mânaları, özetle bir kelimenin içinde toplayalım desek, bu kelime "el-hamdü lillah" olurdu.

İlim ve hikmette imam olan Hz. Ali (r.a) demiştir ki: "Eğer el-hamdü lillah sözünü açıklayarak bir deve yükü kitap yazmak istesem, bunu yapardım."

işin içyüzü şudur: el-Hamdü lillah (bütün hamdler Allah'a aittir), ifadesi bir övgüdür. Bu övgüde pek çok şey vardır.

Övgü ile, kemâl ve yücelik sıfatları ortaya konur. Ayrıca övülen kimseden kusur ve ayıplar uzak tutulur. Bu övgü ile yüce Allah'ın zâtını idrak etmekten âciz kalındığı itiraf edilir. Yine bu övgü ile, bütün kemâl ve üstünlük sıfatlarının sadece yüce Allah'a ait bulunduğu ve O'nun bu sıfatlarda tek olduğu ifade edilir.

Kısaca el-hamdü lillah sözü, diğer bütün mübarek kelimeler için zikrettiğimiz şeyleri içermektedir; çünkü el-hamd kelimesinin başındaki "elif ve lâm" harfleri, Arapça'da bütün hamd (övgü), yüceltme çeşitlerini ifade etmektedir. el-Hamd, bilip bilmediğimiz bütün övgü çeşitlerini içermektedir. Yukarıda zikrettiğimiz şeylerden hiçbiri bu övgünün dışında değildir. İşte ibadete ancak bu zikrettiğimiz

sıfatlara sahip yüce yaratıcımız hak sahibidir.

Yüce Allah katında yakınlık elde etmiş hiçbir melek, insanlığa gönderilmiş hiçbir peygamber ve diğer insanlardan hiç kimse, bu itikattan dışarı çıkamaz.

Bu itikadın dışına ancak, Allahu Teâlâ'nın kendisini nefsi ile baş başa bıraktığı, kötü arzularına uyan, hak sınırları aşıp yüce Mevlâ'sına isyana dalan kimseler çıkar. Onlar, manevî perdelerle perdelenmiş, hak kapısından kovulmuş, ilâhî yakınlıktan uzaklaştırılmış kimselerdir. Bu dünyada Allahu Teâlâ'nın yüceliğini anlamaktan ve O'nu tanımaktan perdelenen kimsenin, âhirette de O'nun ikramlarından ve cemâlini görmekten perdelenmesi (mahrum kalması) haktır.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRU ve GEÇERLİ İMAN

Büyük âlimlerden biri demiştir ki:

"İlim bir nurdur; bu nur kalbe indiği zaman, ışığını bilinecek şeylere ulaştırır ve onunla bir irtibat kurar. Gözün nurunun görülen şeyle irtibat kurup görmeyi temin ettiği gibi, ilim de ulaştığı şeyi bilmeyi sağlar.

Sahih (doğru) ve Hak katında geçerli itikad, şu anlayışlardan uzak olmalıdır: Ta'tîl, ilhâd, teşbih, tecsîm, tekyif, nakz, hulul, ittihâd, ibâha ve diğerleri.

Ta'tîl, Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını varlığını inkâr eden görüştür.

İlhâd, hak ile bâtılı karıştırıp bozuk inanca sahip olmaktır.

Teşbih, Allahu Teâlâ'yı varlıklara, varlıkları da Allah'a benzetmektir.

Tecsîm, Allahu Teâlâ'nın cisim olduğunu söylemektir.

Tekyif, Allahu Teâlâ'nın nasıl ve nice olduğunu bilmenin akıl ve araştırma yoluyla mümkün olduğunu söylemektir.

Nakz, doğru inanca ters görüşlere sahip, olmaktır.

Hulul, Allahu Teâlâ'nın varlıkların içine girdiğine inanmaktır.

İttihâd, Allahu Teâlâ'nın varlıklar ile birleşip bütünleştiğine inanmaktır.

İbâha, belirli bir dereceye yükselen kula her türlü haram işlerin serbest olduğuna, onun mükellefiyet bağından kurtulduğuna inanmaktır.

Sahih bir imanda, Allahu Teâlâ'yı her türlü ayıp ve kusurlardan, varlıklara benzeme hallerinden uzak tutma, O'nu yüceltme ve akılla idrak edilemeyecek bir ululuğa sahip olduğu inancı bulunmalıdır; Sahâbe-i Kiramın (r. anhüm) sahip olduğu iman böyleydi."

Bu imanın delili, Kur'an, sünnet ve ümmetin ittifakıdır.

Sonra bu âlim şöyle demiştir: "Kulun şunu bilmesi gerekir: Allahu Teâlâ zâtı ve sıfatlarıyla birdir, tektir, hiç kimseye bir ihtiyacı yoktur; her şey O'na muhtaçtır.

O'nun zâtında ve sıfatlarında kendisine benzeyen, ortak olan hiçbir varlık yoktur. O'nun mülkünde kendisine ortak olan bir varlık da mevcut değildir.

Sıfatları, sonradan yaratılmamıştır.

Varlığının bir evveli yoktur; O, ezelîdir. Varlığının bir sonu olmayıp, ebedîdir. O'nun için bir son düşünülemez.

Bütün varlıkları hayatta ve ayakta tutan O'dur.

O, ezelî ve ebedî olarak celâl (yücelik) ve cemâl (güzellik), kemâl sıfatlarına sahiptir. O'nun ululuğunun, yüceliğinin, bir sonu ve bitiş noktası yoktur.

Yüce Allah cisim, cisme bağlı, cisimle irtibatlı bir varlık değildir.

O, ruh ve onunla irtibatlı bir varlık da değildir.

Yüce Allah, şekil ve ölçüsü belirli bir cevher olmadığı gibi, cevherler O'nun vücuduna girmiş de değildir; O, bütün varlıkları yoktan yaratandır.

Yüce Allah, tektir, hiçbir varlığa muhtaç değildir, kimseyi evlat edinmemiş ve kimse tarafından da doğrulma-mıştır.

Hiçbir varlık, O'nun dengi ve benzeri değildir.

Yüce Allah hareket etmekten, bir yerden bir yere intikalden, yönden, bir mekânda bulunmaktan uzak ve yücedir. Bununla birlikte O, bütün varlıklara yakındır; kuluna can damarından daha yakındır. O'nun yarattığı varlıklara yakınlığı, varlıkların birbirlerine olan yakınlığı gibi değildir. O, bütün varlıklara, yüce zâtına uygun bir şekilde yakındır."

Cüneyd-i Bağdâdî'ye, "Allahu Teâlâ'nın yakınlığının nasıl olduğu?" sorulunca şöyle demiştir:

"O, kullarına bir bitişme olmadan yakındır; onlardan bir ayrılma olmadan uzaktır. O'nun yakınlığının ve beraberliğinin nasıl olduğunu akılla bilmek, dille ifade etmek mümkün değildir.

Hiçbir şey O'nun benzeri ve dengi olmadığı gibi, O'nun yakınlığı ve beraberliği de hiç kimsenin beraberliği ve yakınlığına benzemez. Yüce Allah, var iken, O'nunla birlikte hiçbir varlık yoktu; O şu anda da ezelde olduğu haldedir."

BAZI SIFATLARIN YORUMLANMASI

Şunu bil ki, bir kimse, "Allah arşa istiva etti" âyetin-deki istivayı, kelimenin zahirî mânasına göre yorumlasa, Allahu Teâlâ'yı cisme benzetmiş olur; çünkü istiva, bir şeyin üzerine yükselmek ve yerleşmek mânasındadır.

Bunda şek ve şüpheye düşse, yine Allahu Teâlâ'yı cisme benzetme düşüncesinde olur.

Eğer, Allahu Teâlâ'nın kesin olarak arşa yerleşmesinin imkânsız olduğunu, bunun başka bir mânada olduğunu söylerse, zahirî mânayı yorumlamış olur. Hak üzere gidenlerin itikadı budur.

Âyet ve hadislerde geçen Allahu Teâlâ'nın nüzulü/inmesi de böyledir. Nüzul, zahirî mânasına göre alınırsa, yine Allahu Teâlâ'yı cisimlere benzetme olur; çünkü nüzül, kelime olarak hareket etmek ve bir yerden bir yere intikal etmektir.

Eğer böyle bir durumun Allahu Teâlâ için mümkün olmadığı söylenirse, nüzul kelimesi Allahu Teâlâ'ya uygun mânada tevil edilmiş ve yorumlanmış olur. Hak yolda gidenlerin görüşü budur.

Bil ki, sakıncalı bir inanca düşme korkusu ile, müte-şâbih (mânası kapalı ve gizli) âyetleri, uygun şekilde tevil edip yorumlamaktan yüz çevirmek, kişiyi, şüpheye, bozuk görüşlere, avam halkın ayağının kaymasına, dinin temelleri hakkında şüphelere ve yüce Allah'ın kitabındaki bazı âyetleri tehlikeli düşüncelere arzetmeye sebep olur.

Bütün hamdler sadece yüce Allah'a aittir.

Bu anlattığımız doğru ve sahih itikad, kalbi selim hale gelen kimselere aittir. Onların kalbi, bid'atlardan (bâtıl düşünce ve haram işlerden), şeytanın vesveselerinden ve nefsin kötü arzularından temizlenmiş; takva (Allah korkusu) ile süslenmiş, hidayet nuru ile desteklenmiş, vera' ile (şüpheli şeylerden çekinerek) terbiye olup saflaşmış ve zikir ile kuvvetlenmiştir.

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALLAHU TEÂLÂ'NIN SIFATLARI

Allahu Teâlâ'nın sübûtî sıfatları yedi tanedir [Bu, Eşârî'lerin görüşüdür. Mâturîdî'lerde subûtî sıfatlar sekiz tane olup, sekizincisi tekvin (yaratma) sıfatıdır]. Bunlar hayat, ilim, irade, kudret, işitme, görme ve kelâm (konuşma) sıfatlarıdır.

Bu sıfatların her birinin taalluk ettiği (özellikle hükmünü icra ettiği) bazı alanlar vardır; ancak hayat sıfatı böyle değildir, o bütün kemâlâtların (olgunluk, yücelik ve şerefli hallerin) kaynağıdır.

İlim sıfatı vacip, caiz ve varlığı imkânsız olan bütün varlıkları içerir.

Vacip (olması zaruri olan); Allahu Teâlâ'nın zâtı ve sıfatlarıdır.

Caiz (olması ile olmaması eşit olan), yaratılan bütün mümkin varlıklardır.

Müstehil, var olması mümkün olmayan şeydir.

İrade sıfatı, özel olarak tahsis edilen şeylerle ilgilidir. Tahsis, yaratılması mümkün varlıklardan birinin, ilâhî iradeye uygun şekilde yokluktan varlık âlemine çıkmasını tercih etmektir.

Kudret sıfatının tecellisi, varlıklarda tesir etmek, hükmünü icra etmektir. Tesir, yok olan bir şeyi var etmek; var olanı yok etmektir.

İlim, iradeden öncedir; eğer önce ilim olmasaydı, irade bir şeyi tercih etmezdi. Bir şey tercih edilmeseydi, onda kudret tecelli etmezdi.

İşitme sıfatı, önce ve sonradan meydana gelen her şeyi kapsar.

Kelâm sıfatı, ilim sıfatının kapsamına giren her şeyi içerir.

Bu sıfatların hepsi, Allahu Teâlâ'nın zâtı ile kaim ve mevcuttur.

Bu sıfatlar, iki kısma ayrılır. Bir kısmının, diğer varaklarla ilgisi keşf (gizli hakikatleri ortaya çıkarmak) içindir; ilim, işitme ve görme gibi. Bazılarının diğer varlıklara ilgisi keşf ve tesir için değildir, kelâm gibi.

Bu sıfatların en umumi olanları, ilim ve kelamdır; en hususi olanı işitme; orta durumda olanı ise görmedir.

Beka, varlığın devamlı olmasıdır. Bu sıfat, zâttan ayrı bir sıfat değildir.

SIFATLAR KONUSUNDA MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ

Eş'arîler sıfatlar konusunda şöyle der: "Allahu Teâlâ, kendisine has bir hayat sıfatı ile diridir; ilim sıfatı ile alimdir, kudret sıfatı ile kadirdir, irade sıfatı ile dileyendir; O, kendisine has bir işitme sıfatı ile işitendir; görme sıfatı ile görendir, kelam sıfatı ile konuşandır."

Kaderiyye'nin (kaderi inkâr edenlerin) mezhebi şudur: "Allah, zâtı ile diri, zâtı ile kadir, zâtı ile irade eden, zâtı ile işiten, zâtı ile gören ve zâtı ile kelam edendir."

Tabiatçıların görüşü şudur: "Ateş, kendi tabiatıyla yakar; su kendi tabiatında bulunan bir özellikle susuz kimsenin susuzluğunu giderir; ekmek veya yiyecekler, tabi-atındaki bir özellikle karın doyurucudur. Felekler ve yıldızlar, tabiatlarındaki özellik sayesinde kendi başlarına varlıklar üzerinde etki yaparlar. Diğer bütün varlıklar da böyledir."

Hak mezhep sahipleri der ki: "Varlıkların kendi başına bir tesir etme ve iş yapma kuvveti yoktur; asıl tesir eden ve iş yapan Allahu Teâlâ'dır.

Yüce Allah, en iyisini bilir.

SÜBÛTÎ SIFATLARIN DURUMU

Bil ki; Eş'arîler'e göre, bu yedi sıfat, zâtla birlikte bulunan sıfatlardır; onlar bizzat mevcuttur ve her birinin kendisine has hükümleri vardır.

Bu sıfatlar, yüce zâtın aynısı olmadığı gibi; O'dan hariçte müstakil, ayrı şeyler de değildir.

Eş'arîlerin dışındaki tahkik ehli âlimler ise şöyle der: "Bu sıfatlar, yüce zâta nisbet edilen, kendilerine ait hükümleri olan fakat zâttan ayrı kendi başlarına vücutları bulunmayan şeylerdir; yani zâttan ayrı değillerdir."

Onların dışındaki bazı âlimler de şöyle demişlerdir: "Bil ki, ilâhî isim ve sıfatlar, Allahu Teâlâ'nm zâtına nisbet edilen ve O'na ait olan şeylerdir. Hepsi, tek zâta aittir. Allahu Teâlâ'nm zâtını tanımayan bazı görüş sahiplerinin zannettiği gibi, Allahu Teâlâ için bu sıfatlar kabul edilince, O'ndan ayrı olarak birçok ilâh meydana gelmez."

Eğer bu sıfatlar ayrı birer varlık olsaydı, onların yüce ilâhta bulunması gerekirdi; çünkü bu sıfatlara sahip olmayan bir varlık ilâh olmaz; bu durumda zâtın varlığı onlara bağlı olurdu.

Bu sıfatlar zâtın aynısı olsa, bu da uygun değil; çünkü bir şey kendisinin varlık

sebebi olamaz. Eğer bu sıfatlar zâtın gayrisi olsa, bu durumda bir ilâhın varlığı başka bir sebebe bağlı olurdu ki, bu da olmaz; çünkü bu, onun muhtaç olmasını gerektirir; ilahın muhtaç olması imkansız bir şeydir.

Bu durumda Allahu Teâlâ'nm isim ve sıfatlarının zâtından ayrı müstakil birer varlık olmaları imkânsızdır. Bunu iyi anla!

Hamd, ancak yüce Allah'a aittir.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

İHLÂS VE RİYA

Bil ki, âlimlere göre ihlâs iki kısımdır. Birisi amelde ih-lâs, diğeri ise, yaptığı amele sevap istemede ihlâstır.

Amelde ihlâs, onunla Allahu Teâlâ'ya yaklaşmayı, O'nun emrini yüceltmeyi ve davetine icabet etmeyi irade etmek ve istemektir. Kulu buna sevkeden, sahih ve güzel itikaddır. Bu İhlasın zıddı, nifaktır (münafıklık). Nifak, yaptığı amel ile yüce Allah'a değil, O'nun dışındaki kimselere yakın olmayı istemektir.

Sevap istemede ihlâs ise; yaptığı hayır amel ile âhi-rette bir fayda görmeyi istemektir. Bu İhlasın zıddı riyadır (gösteriştir). Riya, âhiret ameli ile dünya menfaatini istemektir. Bunu Allahu Teâlâ'dan veya insanlardan istemesi arasında bir fark yoktur; çünkü riyada dikkate alınacak husus, kulun yaptığı amel ile neyi istediğidir; kimden istediği değildir.

İhlasın sonuçlarına gelince; amelde ihlâs, onu Allah'a bir yakınlık vesilesi yapar; sevap istediğindeki ihlâs ise, ameli makbul ve sevabını çok yapar.

Nifaka gelince o, amelin sevabını yok eder ve onu Allah'a bir yakınlık vesilesi olmaktan çıkarır; riya (gösteriş) ise, amelin geri çevrilmesini gerektirir.

"İhlasın yeri neresidir, hangi amelde ihlâs gerekli olur?" denirse, şu cevap verilir:

Bil ki, bazı âlimlere göre ameller üç kısımdır:

Bir kısım amel vardır ki onda, her iki ihlâs da bulunur; bunlar temelde zahirî ibadetlerdir.

Bir kısım ameller vardır ki, onlarda sevap isteme ih-lâsı bulunmaz; fakat ameldeki ihlâs bulunur. Bunlar, ibadetlere hazırlık için yapılan mubah amellerdir.

Şeyhimiz Ebû Tâlib el-Mekkî (rah) demiştir ki: "Temel ibadetler içinde Allahu

Teâlâ'dan başkası için de yapılma ihtimali bulanan ibadetlerde, ameldeki ihlâs geçerlidir. Bâtınî ibadetlerin çoğunda da ameldeki ihlâs bulunur.

Amele karşılık yani sevap istemedeki ihlâsa gelince, şeyhimiz bu konuda şöyle demektedir: "Eğer amel eden kimse, bâtınî (kalple yapılacak) bir amelde Allahu Teâlâ'dan dünya menfati isterse, bu da riyadır. Ben derim ki: Durum böyle olunca, pek çok bâtınî (kalbî) ibadette de iki çeşit ihlâs bulunur; nafile ibadetler de böyledir. Onlarda da işe başlarken iki çeşit İhlasın bulunması gerekir."

Bir ibadete hazırlık için yapılan mubah amellere gelince, onlarda ameldeki ihlâs değil, karşılık beklemedeki ihlâs bulunur. Çünkü bu tür ameller, kendi başına Allah'a bir yakınlık olacak amel değildir; onlar ancak Allah'a yakınlık olacak amellere bir hazırlık vazifesi görürler. İhlasın bulunacağı yerler buralardır.

İhlasın vaktine gelince, ameldeki ihlâs, kesin olarak amelle birlikte bulunmalıdır; bazan amelden sonra olduğu da olur. Karşılık/sevap beklemedeki ihlâs ise, çoğu kez amelden sonra bulunur. Bazı âlimlere göre, bu tür ihlâs için, amelin bittiği ana itibar edilir. Kul ameli bitirdiğinde, İhlasın yanında riya (gösteriş) de bulunsa, iş bozulur; bundan sonra onu telafi imkanı da olmaz.

Allah en iyisini bilir.

AMELİN KORUNMASI GEREKEN ŞEYLER

Bil ki, kulun hayırlı bir amelini şu on şeyden koruması gerekir. Bunlar nifak, riya, bozukluk, başa kakma, eziyet, yaptığına pişman olma, ucub (kendini beğenme), hasret, hafife alma, insanların kınamasından korkma.

Sonra şeyhimiz (üstadımız) Ebû Tâlib el-Mekkî (rah), bütün bu kötü hasletlerin zıddı olan güzel amelleri ve bu kötü hasletlerin zararlarını zikretmiştir.

Nifağın zıddı, ameli Allahu Teâlâ için ihlâsla yapmaktır.

Riyanın zıddı, yaptığı ameli karşılığını âhirette Allah'tan bekleyerek yapmaktır.

Bozuk amelin zıddı, takvadır.

Başa kakmanın zıddı, ameli Allah için yapıp bitirmektir.

Eziyetin zıddı, ameli, sevabını zayi edecek her türlü söz ve davranıştan korumaktır.

Pişmanlığın zıddı, nefsi hak yolda sabit tutmaktır.

Amelini beğenmenin zıddı, o amelde yüce Allah'ın ihsan ve nimetini görmektir.

Hasretin (kötülüğü özlemenin) zıddı, hayırlı işleri bir ganimet bilmektir.

Ameli hafife almanın ve gevşekliğin zıddı, yüce Allah'ın yardım ve inayetini gözünde büyütmektir.

İnsanların kınamasından korkmanın zıddı, Allahu Te-âlâ'dan korkmak ve kalbi ilâhî haşyet ile doldurmaktır.

Sonra bil ki, nifak ameli yok eder; riya ise reddini gerektirir. Yaptığı hayrı başa kakmak ve iyilik yaptığı kimseye söz ve davranışı ile eziyet etmek, o anda kalpte bulunması gereken sıdkı ve samimiyeti yok eder. Bazı âlimlere göre bu iki şey, amele verilecek daha fazla sevabı yok eder.

Yaptığı iyiliğe pişman olmak, bütün âlimlerin sözüne göre, amelin sevabını yok eder.

Amelde kendini beğenme, amele verilecek fazla sevabı yok eder.

Başka şeye özenme ve amele önem vermeme, amelin değerini hafifletir. Senin bu tehlikeli ve korkunç engelleri geçmen gerekir.

Hayırlarda muvaffakiyet ancak yüce Allah'ın yardımı ile mümkündür.

ON ALTINCI BÖLÜM

PEYGAMBERLERİN BÜTÜN GÜNAHLARDAN KORUNMASI

Kadî İyâz (rah), eş-Şifâ adlı eserinde bu konuda şöyle demiştir:

"Bil ki, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) küçük günah işlemesinin caiz olduğunu söyleyen bazı fakih, muhaddis ve kelâmcılar, bu görüşlerine, Kur'an ve sünnetten birçok delili zahirine göre yorumlayarak delil göstermişlerdir. Eğer onlar, bu tür delillerin zahirî mânasına yapışacak olurlarsa, bu onları, peygamberlerin büyük günah işlemesinin caiz olduğunu söylemeye, ümmetin icmasının aksine görüş bildirmeye ve hiçbir müslümanın söylemediği şeyleri ileri sürmeye de götürür. Bu olacak iş mi?

Bu kimselerin, müfessirlerin mânasında ihtilaf ettiği ve hükmü itibariyle birçok mânaya gelme ihtimali olan âyetlerden çıkarttıkları sonuçlar ve ileri sürdükleri bütün şeyler, önceki selefin tuttuğu yola ve görüşe ters şeylerdir.

Bu iddiada olanların görüşü icma olmayınca, onların delillerinin ihtilaflı olduğu açıktır. Diğer deliller onların sözünün hatalı olduğunu, doğrunun bunun dışında

bulunduğunu, onların görüşünün terkedilip doğru görüşe dönmenin vacip olduğunu ortaya koymaktadır.

Allahu Teâlâ, en iyisini bilir.

Hz. PEYGAMBER'E (s.a.v) KARŞI VAZİFELERİMİZ

İnsanlığın son peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.v) karşı bir insanın ilk vazifesi, onun getirdiği ve söylediği bütün şeyleri tasdik etmektir. Kalbinin yaptığı bu tasdike dili de katılıp onun bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğunu söylemelidir.

Sonra, bu insana düşen onun emrettiği ve yasakladığı bütün hususlarda kendisine uymaktır. Aynı şekilde, onu sevmek, ona karşı samimi olmak, onu yüceltmek, ona iyi davranmak ve kendisine salât etmek (Allah'tan rahmet istemek) de her insana vaciptir. Bunlar, onun getirip tebliğ ettiği İslâm dininin emrettiği vazifelerdir.

Bil ki, ümmet, Hz. Peygamberin (s.a.v) şeytandan korunduğu ve ona karşı himaye edildiği konusunda görüş birliği içindedir. Şeytan ona zahirinden ulaşıp hiçbir eziyet veremediği gibi batınına (iç âlemine) ulaşıp herhangi bir vesvese de veremez.

Resûlullah Efendimiz (s.a.v) aynı şekilde Allahu Te-âlâ'yı ve sıfatlarını bilmemekten yahut bütün bu konularda ilme ters bir halde olmaktan korunmuştur. Bu korunmanın peygamberlikten sonra mevcut olduğu aklen ve ümmetin icmasıyla sabittir; peygamberlikten önce olduğu ise haber ve nakil yoluyla sabittir.

Hz. Peygamber (s.a.v), dine ait bir hükme ve yüce rabbinden naklettiği vahye ters düşecek bütün hallerden, korunmuştur. Bu, aklen ve dinen kesin olarak sabit olan bir durumdur.

Resûl-i Ekrem (s.a.v), yalan söylemekten ve verdiği söze ters hareket etmekten de korunmuştur. O, Allah tarafından peygamber olarak gönderildiği günden beri, kasıtlı veya kasıtsız böyle bir şey yapmamıştır. Onun yalan söylemesi aklen ve icma ile imkansızdır; çünkü bu, mucizeye (Allah tarafından özel olarak desteklenip insanlığa örnek numune yapılmasına) terstir. Onun peygamber gönderilmeden önce de hiç yalan söylemediği kesin olarak bilinmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v), bütün ümmetin icmasıyla büyük günah işlemekten uzak kalmıştır. Hayat-ı saadetleri iyi incelendiğinde görülecektir ki o, küçük günahlara ve sevimsiz işlere de bulaşmamıştır. Hatta onun şerefli gönlü, mubah olan şeylere de ancak onun mubah olduğunu göstermek ve onunla yüce rabbinin taatine bir destek bulmak için yönelmiştir.

Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v) hoşnutluk, kızgınlık, ciddiyet, şaka, sıhhat ve hastalık gibi bütün hallerinde kusur işlemekten muhafaza edilmiştir. Onun, yüce

Allah'tan verdiği haberlerde ve tebliğ ettiği sözlerde yanılması, unutması, gaflete düşmesi ve hata etmesi de ümmetin icmasıyla imkânsızdır. Çünkü böyle bir hal, onun mucize sahibi olmasıyla çelişir. Tebliği ilgilendiren fiillerinde yanılmasının caiz olması ise, o halde bırakıl-mayıp hemen uyarılması şartıyla olabilir. Bunun hikmeti ve faydası, böyle bir durumda hükmün ne olduğunu göstermek ve koyduğu hükümde ümmetin kendisine uymasını temin etmektir.

Âlimler, Hz. Peygamberin (s.a.v) dinle ilgili işleriyle, tebliği ilgilendiren sözlerinde yanılmasını birbirinden ayrı tutmuşlardır. Onun sözlerinde bir yanılma olmayacağını, bunun mucizeye ters düşeceğini söylemişlerdir. Fiillerindeki yanılmaya gelince bu, mucizeye ters olmadığı gibi onun peygamberliğini de zedelemez; aksine böyle bir durumda bir ilim beyan etmesine ve bir hüküm ortaya koymasına sebep olur. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Ben ancak, bu konuda da bana uyulsun ve nasıl davranılacağı bilinsin diye bazan unutturulurum.*3

Bu durum, noksanlık ve kusurdan uzak bir haldir; aksine o, tebliğde daha fazla etkili olmakta ve bu sayede din nimeti tamamlanmış olmaktadır.

Hz. Peygamberin (s.a.v), dini tebliğe ve dinin hükümlerini açıklamaya girmeyen, kendisine has dinî işlerine ve kalbî zikirlerine gelince, sûfîlerden bir grup ve kalp ilimlerine sahip kimseler, bütün bu işlerde Resûlul-lah'ın (s.a.v) yanılmasının, unutmasının, gaflete düşmesinin ve kusur etmesinin imkânsız olduğunu söylemişlerdir.

Ümmetin âlimlerinden pek çoğu, onun dini tebliğ ve hükümleri tatbik görevi dışındaki işlerde yanılmasını caiz görmüşlerdir. Bu işler, ümmetin yöneltilmesi, halkın mallarının paylaştırılması, aile işlerinin düzenlenmesi ve düşmanlara karşı tutumlarla ilgilidir. Fakat bu tür işlerdeki yanılması da sık ve devamlı değildir; belki çok az meydana gelmiştir. Bunda da onu şerefli mertebesinden düşürecek ve mucizesine ters düşecek bir durum yoktur.

Bil ki, Hz. Peygamberin (s.a.v) bir insan olduğunu göstermek için, saadetli vücudunun dışına, hastalığın, acı ve elemlerin gelmesi caizdir; fakat bu şeyler asla onun iç âlemine ve kalb-i şeriflerine ulaşmaz. Çünkü onun kalb-i şerifi sürekli Yüce Rabbini müşahede etmekte ve O'nunla üns (özel muhabbet) halindedir.

Şunu da bil ki, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) hakkında söylediğimiz bu şeyler, bütün peygamberler ve melekler için de geçerlidir; onlar da büyük ve küçük günah işlemekten korunmuşlardır.

Hz. PEYGAMBER'E (s.a.v) AİT AMEL VE DURUMLAR

Hz. Peygamber'e (s.a.v) farz olan işler:

Bazı ameller vardır ki, onlar Hz. Peygamber'e (s.a.v) vaciptir. Bunlar teheccüd, vitir ve kuşluk namazları, kurban kesmek, gerektiği zaman ashabıyla istişare etmek, hanımlarını istedikleri takdirde kendisiyle kalma veya kalmama konusunda serbest bırakmak, misvak kullanmak, sayı olarak çok da olsalar düşmanlara karşı sabretmek ve gördüğü bir kötü işi değiştirip düzeltmektir.

Hz. Peygamber'e (s.a.v) haram olan işler:

Bazı işler vardır ki, diğer insanlara helâl olmakla birlikte Hz. Peygamber'e (s.a.v) haramdır. Bunlar şiirle uğraşmak, sadaka ve zekat almak, dünya nimetlerine sahip kimselere göz dikip imrenmek, harpte hile yapmak, istemeyen kadını zorla nikâhında tutmak, kendisine razı ve rağbet eden kadını boşamak; pırasa, sarımsak ve soğan yemek, yaslanarak yemek yemek; bu konu ihtilaflıdır. Sahih olan görüş bunun haram değil, mekruh olmasıdır.

Hz. Peygamber'e (s.a.v) yasak olan diğer işler şunlardır: Ehl-i kitabın hür kadınları ile evlenmek, müslü-man câriye ile nikahlanmak. Borçlu kimsenin cenaze namazını kılmak; bu konu da ihtilaflıdır. Sahih olan görüşe göre, Resûlullah Efendimiz (s.a.v) ölen bir müslü-manın borcunu üstlendikten sonra, namazını kılmıştır.

Kendileriyle harp edilmesi gereken kimselerle harp etmeden onlardan elini çekmek de Hz. Peygamber'e (s.a.v) yasaktır.

Hz. Peygamber'e (s.a.v) mubah (serbest) olan işler:

Şu işler Hz. Peygamber (s.a.v) için mubah kılınmıştır:

Onun kendisi ve ailesi hakkında hüküm vermesi. Kendisi ve ailesi hakkında şahitlikte bulunması ve şahitliğinin kabul edilmesi.

Ganimetlerin beşte birinin kendisine ait olması ve ganimetlerin helâl olması.

İstediği kadınlarla mihirsiz nikânlanması. Hibe lafzı ile nikâhının geçerli olması.

Muhtaç kimselerin yiyeceğini alıp darda kalmışlara vermesi.

İstediği zaman ölüleri diriltmesi. Devamlı ilmi ile hüküm vermesi.

Sahih olan görüşe göre, uykuyla ve mahremine dokunmakla abdestinin bozulmaması.

Onun malına vâris olunmaz.

Onun kadının velisi ve şahitler olmadan evlenmesi geçerlidir.

Sahih olan görüşe göre onun dörtten, hatta dokuzdan fazla evlenme hakkı vardır.

O, ihramda iken bir kadın ile nikâhlanabilir. Onun kendi adına ve istediği kimseler adına nikâh kıyması sahihtir.

Hz. Peygamber'e (s.a.v) has olan faziletler:

Resûlullah'ın (s.a.v) vefatından sonra geride kalan hanımları ile bir kimsenin evlenmesi kesin olarak haramdır. Sahih olan görüşe göre, Hz. Peygamberin (s.a.v) kendisiyle beraber olup boşadığı hanımları ile evlenmek de haramdır; çünkü onların hepsi, müminlerin anneleridir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) getirdiği din, önceki dinlerin amelî hükümlerini yürürlükten kaldırmıştır. İslâmiyet, kıyamete kadar devam edecektir.

Onun mucize kitabı Kur'ân-ı Kerîm, değişme ve bozulmadan korunmuş olarak kıyamete kadar devam edecektir. O, Allahu Teâlâ'nın kulları üzerinde onları sorumlu tuttuğu bir delilidir.

Yeryüzü onun zâtı ve ümmeti için her yerinde namaz kılınabilecek bir mescid yapılmış, yeryüzünün toprağı teyemmüm ve taharet için temiz kılınmıştır.

Hz. Peygamber'e (s.a.v) beş türlü şefaat etme yetkisi verilmiş ve özellikle bütün insanlık için kullanacağı en büyük şefaat yetkisi (şefaat-i uzmâ) kendisine tahsis edilmiştir. [Âlimlerimiz şefaati beş kısma ayırmışlardır: 1-Şefaat-i uzma. Bu, bütün halkın mahşerin dehşetinden kurtulması için yapılacak şefaattir. 2- Müminlerden bir grubun hesapsız cennete girmesi için yapılacak şefaat. Bunların ikisi sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v) aittir. 3- Bazı cennetlik kimselerin derecelerinin yükselmesi için yapılan şefaat. 4- Azabı hak etmiş bazı kimselerin affedilip azaptan kurtulması için yapılan şefaat. 5- Cehenneme giren günahkâr müminlerin, hak ettikleri azabı tam olarak çekmeden ateşten çıkarılması için yapılan şefaat (Mütercim).]

Cennetin kapısını ilk olarak açıp girecek olan Hz. Peygamber'dir (s.a.v).

Onun ümmeti, ümmetlerin en hayırlısı olup sapık fikir ve yol üzerinde birleşmezler.

Mahşerde ilk şefaat edecek ve şefaati kabul edilecek odur.

Kabrinden ilk kalkacak odur.

Kıyamet günü onun ümmetinin yarısı melekler gibi manevî güzellikler içinde olacaktır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) saadetli vücudundan atılan her şey temizdir. Onun kanı, tükürüğü, teri ile bereketlenilir, şifa bulunur.

Hz. Peygamber'e (s.a.v) ait bir özellik de o, ön tarafından gördüğü gibi arka tarafından da görür.

Onu evinin arkasından yüksek sesle çağırmak helâl değildir.

Onun oturarak kıldığı nafile namazlarının sevabı, ayakta durarak kıldığı nafile namazın sevabı gibidir.

Ona, uzaktan ismi ile çağırmak caiz değildir.

Kendisine az kelime ile çok mâna ifade etme gücü verilmiştir. Buna "cevâmiu'i-kelim" denir.

Hz. PEYGAMBER'E (s.a.v) HÜRMETSİZLİĞİN HÜKMÜ

Bil ki, Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerîm'de, Hz. Peygamber'e (s.a.v) eziyet etmeyi haram kılmış ve ona eziyet edene lanet etmiştir. Bk. et-Tevbe 9/61; el-Ahzâb 33/53, 57.

Bütün ümmet, açıkça veya dolaylı olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v) şerefini düşürecek şeyler söyleyen ve kendisini kötüleyen bir müslümanın öldürüleceği konusunda görüş birliği içindedir.

Bil ki, kim onun hakkında kötü şeyler söyler, kendisini ayıplar, onun yaratılışında, ahlâkında yahut sıfatlarında bir noksanlık ve kusur olduğunu ileri sürerse yahut bu yolla onun hakkında şüpheler yayar, onu hafife alır ve dili ile küçük düşürürse, bu kimse Hz. Peygamber'e (s.a.v) hakaret etmiş, hakkında kötü konuşmuş biridir. Böyle bir kimse öldürülür.

Bir insan olarak başına gelmesi caiz olan hastalık, sıkıntı ve imtihanları yanlış değerlendirerek, onları Hz. Peygamber (s.a.v) için bir kusur, noksanlık ve ayıp olarak sunan kimseler de bu hükümdedir. Bütün bunlar, sahâbe-i kiramdan günümüze kadar gelen âlimlerin üzerinde ittifak ettikleri hükümlerdir.

İbnu'l-Münzir (rah) demiştir ki: "Bütün ilim ehli, Hz. Peygvvamber'e (s.a.v) küfreden ve hakkında kötü konuşan kimselerin öldürüleceği hakkında görüş birliği içindedir, imam Malik, Leys, Ahmed, İshak ve Şafii'nin görüşü budur. Ebû Bekir es-Sıddık'ın (r.a) görüşü de bu yöndedir. Onlara göre, bu kimsenin tövbesi kabul edilmez. Ebu Hanife ve ashabı, Süfyân es-Sevrî, Küfe âlimleri ve Evzâî Hz. Peygamber'e (s.a.v) küfreden bir müs-lüman hakkında aynı görüştedirler, fakat onlar bunun dinden çıkmak (riddet) olduğunu söylemişlerdir."

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

KALBE GELEN DÜŞÜNCE ÇEŞİTLERİ

Kalbe gelen düşüncelerin bir kısmı şeytandandır. Onları tanımak ve zararını kalpten uzaklaştırmak için önce Allahu Teâlâ'ya sığınmalı, sonra şu üç yolla onu defetmeye çalışmalıdır.

1-Şeytanın tuzak, hile ve oyunlarını tanımalıdır.

2-Şeytandan gelen vesvese ve çağrıyı basite alıp kalbi ona bağlamamalıdır.

3-Kalp ve dil ile Allahu Teâlâ'yı zikretmeye devam etmelidir. Hiç şüphesiz yüce Allah'ı zikir, insanı şeytana karşı kuvvetlendirip koruyacak en güzel gıdadır.

Şeytanın hile ve tuzaklarını tanımaya gelince, kalbe gelen düşünceleri ve çeşitlerini iyi tanıdığında hangisinin şeytana ait olduğunu farkedebilirsin.

Kalbe Gelen Düşünce Çeşitleri

Bil ki, havâtır dediğimiz düşünceler, kulun kalbinde meydana gelen birtakım etkilerdir. Bunlar, kalpte birtakım işleri yapmaya veya terketmeye sebep olur. Bütün bu düşüncelerin kalpte oluşması Allahu Teâlâ'dandır; çünkü her şeyin yaratıcısı O'dur. Bu düşünceler temelde dört kısımdır:

1- Bazı düşünceler vardır ki, başlangıcı itibariyle onları kalpte Allahu Teâlâ var eder; buna sadece "hatır (düşünce)" denir.

2- Bazı düşünceler, insanın tabiatına uygun olarak kalpte oluşur. Buna nefisten gelen düşünce (hevâ) denir.

3- Bazı düşünceler şeytanın çağrısından sonra meydana gelir, ona nisbet edilir, buna "vesvese" denir.

4- Bazı düşünceler doğrudan yüce Allah tarafından kalpte yaratılır, buna "ilham" denir.

Başlangıcı itibariyle Allahu Teâlâ'dan gelen düşünceler bazan hayır, ilâhî bir ikram ve kulu sorumlu eden bir delil olur. Bu düşünce, bazan kul için imtihan maksa-adıyla şer olarak da gelebilir.

Yüce Allah tarafından gelen ilham ise ancak hayırdır, çünkü o, kulu hayra ve doğruya sevk için gönderilmiştir.

Şeytan tarafından kalbe atılan düşünceye gelince; o, ancak aldatma yoluyla kötülük getirir. Çoğu zaman bu düşünce bir tuzak ve istidrâc olarak hayır şeklinde gelir.

Nefsin hevâsı (kötü arzuları) tarafından kalbe gelen düşünce, ancak kötülüktür. Bunun içinde bazan hayırlı olan düşünce de mevcuttur; fakat bu hayır, gelen düşüncenin kendisinden değil, kulu daha hayırlı bir işten alıkoymaya yönelik bir hayırdır.

İşte bunlar, kalbe gelen düşünce çeşitleridir. Sonra senin, şu üç konuyu bilmeye ihtiyacın vardır:

Birinci konu: Allah hepsinden razı olsun, âlimler demişlerdir ki:

"Kalbe gelen düşünceleri tanımak ve iyisini kötüsünden seçmek istersen; onları şu üç ölçüye vur ki, düşüncenin hangi türden olduğunu anlayasın:

1-Kalbine gelen düşünceyi, dinin ölçü ve hükümlerine arzet; eğer din onun hayırlı olduğunu söylerse, o hayırlıdır; tersini söylerse o kötüdür. Gelen düşünce ruhsat veya şüpheli şeylere giriyorsa, o da kötüdür.

Eğer bu ölçüyle düşünceyi tam tanıyamadıysaan, onu salihlerin gidişatına arzet; şayet gelen düşünce onların güzel hallerine uyuyorsa o, hayırlıdır, yoksa kötüdür.

Eğer bu ölçü ile de düşüncenin iç yüzü anlaşılmadı ise, onu nefsine ve arzularına arzet; şayet nefis ona tabii meyli ile meylediyorsa, o kötüdür; ancak nefis ona yüce Allah'ın rahmetini ümit ederek meylediyorsa, bu düşünce hayırlıdır.

İkinci konu: Kalbe gelen düşüncenin ilk olarak şeytandan mı, nefisten mi yoksa yüce Allah'tan mı geldiğini bilmek istersen; onu şu yönleriyle değerlendir:

1 - Eğer düşünce ısrarlı bir şekilde aynı hal üzere geliyor ve kalpte sabit duruyorsa, o Allahu Teâlâ'dan veya nefistendir. Şayet gelen düşünce kötü, kararsız ve tereddütlü ise, o şeytandandır.

2- Kalbindeki düşünce, yeni yaptığın bir günahın peşinden oluşmuşsa, o, Allahu Teâlâ'dan olup senin için önceki günahının bir cezasıdır. Eğer kötü düşünce bir günahın peşinden gelmeyip senden kaynaklanıyorsa, o, şeytandandır.

3- Şayet kalbe gelen kötü düşünce zayıflamıyor, Allahu Teâlâ'nın zikri ile azalmıyor ve sürekli duruyorsa, o nefsin hevasından (kötü arzusundan) ileri gelmektedir. Eğer kötü düşünce, yüce Allah'ın zikri ile azalıyorsa, o şeytandandır.

Üçüncü konu: Hayırlı bir düşüncenin Allahu Teâlâ'dan mı yoksa melekten mi geldiğini bilmek istersen, bu konuda şu üç duruma bak:

1- Gelen hayır düşünce, kesin bir hal üzere geliyorsa, o Allahu Teâlâ'dandır; eğer hayır düşünce sabit olmayıp kalpte gidip geliyorsa, o melektendir.

2-Kalbe gelen hayır düşünce, senin bir gayretin sonucu ve yaptığın taatin peşinden oluşmuşsa, o Allahu Teâlâ'dandır; değilse melektendir.

3-Kalbe gelen hayır düşünce, temel inanç esasları ve kalbin bâtınî amelleriyle ilgiliyse, o Allahu Teâlâ'dandır; eğer temel esasların dışındaki meseleler ve zahirdeki amellerle ilgiliyse, o çoğunlukla melektendir. Çünkü ekseri âlimlerin görüşüne göre melek, kulun iç âlemini bilmeye imkân bulamaz.

Bazan şeytan tarafından kalbe hayır düşünce atılır; bu, kulu o hayrın üzerinde yavaş yavaş kötülüğe yaklaştırmak için olur. Bu durumda bak; kalbine gelen iş konusunda nefsini nasıl buluyorsun.

Eğer nefsinde ilâhî haşyet olmadan işe karşı bir heves varsa, nefsin hiç düşünmeden işte acele ediyorsa, korku halinden uzak bir halde emniyet içinde ise, işin sonunu görmeden basîretsiz bir şekilde içine dalıyorsa, bil ki o düşünce şeytandandır; ondan sakın. Eğer nefsini bu saydıklarımızın aksi bir halde buluyorsan, bil ki o düşünce, Allahu Teâlâ'dan veya melektendir.

Bu konuda derim ki: Aşırı arzu, insanda sevdiği işe karşı bir heyecan ve hareket meydana getirir; insan iyice incelemeden ve bir sevap düşünmeden o işe dalar.

Teennî (yavaş ve ihtiyatlı hareket) etmeye gelince; bu, övülmüş bir haldir; ancak bazı durumlarda iyi değildir.

Korkuya gelince; bu, ya ameli tamamlamada, ya onu hakkı ile yerine getirmede veya Allahu Teâlâ'nın onu kabul etmesinde olur.

İşin sonunu görmeye gelince; bu, kalbe gelen düşünceyi iyice araştırıp onun kesin bir şekilde doğru ve hayır olduğunu tesbit etmektir.

Bir işin, âhirette sevap kazanmak ve ilâhî rahmete ulaşmak için yapılması da ihtimal dahilindedir.

Senin detaylarını da bilmen gereken bu üç konu, gizli ilimlerden ve bu işin iç yüzünü ortaya koyan kıymetli sırlardandır.

Muvaffakiyet (hayırda başarıya ulaşmak) ancak yüce Allah'ın yardımı ile mümkündür.

Kulunu hidayete ulaştıran O'dur.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

DİLİN ÂFETLERİ

Dilin âfetleri özetle yirmi tane olup şunlardır:

Mâlâyâni (kendisini ilgilendirmeyen söz), fazla konuşma, bâtıl ve boş konulara dalma, tartışma ve mücadele, birbiriyle çekişme, konuşmada yapmacık sözlerle edebiyat yapma, çirkin söz, küfür ve kötü konuşma, lanet okuma, faydasız şiir, boş şaka, alay etme, eğlenme, başkasının gizli hallerini yayma, yalandan söz verme, yalan konuşma, yalan yere yemin etme, gıybet, nemî-me (laf getirip götürme), iki tarafa farklı konuşma, yağcılıkla övme, söylenen sözü anlamada hata edip meramı yanlış nakletme, Allahu Teâlâ'nın sıfatları hakkında insanların akıllarının ermeyeceği konularda soru sorma.

Şimdi bunları kısaca açıklayalım:

Mâlâyâni (kendisini ilgilendirmeyen söz), insanın konuşmadığı zaman herhangi bir günaha girmeyeceği, şimdi ve ileride bir zarar görmeyeceği sözlerdir.

Fazla konuşma, ihtiyaç dışı fazla konuşmalardır.

Bâtıl ve boş konulara dalma, günah olan konulardaki konuşmalardır; cima hallerini, içki âlemlerini, zalimlerin zulümlerini anlatma gibi. Nefsin hevasına (kötü arzularına) uyan bozuk mezheplerin görüşlerini anlatmak da bu kısma girer. Aynı şekilde, sahâbe-i kiram (r.anhüm) arasında cereyan eden olayları, onların derecesini düşürecek bir şekilde anlatmak da bâtıl konuşmaya girer.

Tartışma, bir başkasının sözündeki ve niyetindeki bozuklukları ortaya koyarak ona itiraz etmektir.

Mücadele, mezhep ve görüşlerle alâkalı tartışmaya girip ü görüşleri çürütmeye çalışmaktır.

Çekişme, karşı tarafa eziyet etme kastıyla yüksek sesle münakaşa etmek, sözü uzatmak, bir hacet ve faydası olmadığı halde eziyet verici sözlerle düşmanlığı körüklemektir.

Konuşmada edebiyat yapma, lafı ağzında dolaştırarak yapmacık hareketlerle güzel konuşmaya çalışmaktır.

Çirkin söz, çirkin işleri açıkça anlatmaktır.

Lanet okuma, ya cansız varlıklara ya hayvanlara ya da insana olur. Bütün bunlar yasaklanmıştır; çünkü lanet, Allah'tan uzaklaştırmaktır. Bu da ancak, kulu Allahu Teâlâ'dan uzaklaştıran sıfatlara sahip kimseler için caiz olur.

Laneti gerektiren sıfatlar üç tane olup bunlar; yüce Allah'ı inkâr, dine bid'at (haram uygulama) sokmak ve açıktan günah işlemektir.

Bu üç sıfata sahip kimselere lanet okumak caizdir.

Bu gruplardan birinden olan bir şahsın şahsına lanet okumaya gelince, Firavun, Ebû

Cehil ve Ebû Leheb gibi, küfür üzere öldükleri bilinenler hariç, diğerlerine lanet okumak yine caiz değildir; çünkü o kimsenin İslâm üzere ölme ihtimali mevcuttur.

Şiire gelince; normal konuşmada olduğu gibi, onun güzeli güzel, kötüsü de kötüdür.

Şakaya ve takılmaya gelince, içinde yalan ve eziyet bulunmayan az bir kısmı hariç, diğer şakalar yasaktır.

Alay etmek, insanları güldürerek bir kimsenin ilim ve ameldeki kusurlarını ortaya koymaktır. Bu, karşı tarafa eziyet verdiğinde haram olur; yoksa olmaz.

Gizli halleri yaymak, bunda halleri anlatılan kimseye bir zarar varsa, haram olur; yoksa, bu işi yapan kimse kınanır.

Yalan yere söz vermek, münafıklık alâmetidir. Eğer söz veren kimse söz verirken içinden onu yerine getirmeyeceğine karar vererek söz verir ve sözüne ters hareket ederse, bu münafıklık alâmetidir. Ama sözünü yerine getirmeye kesin karar verdiği halde, başına gelen bir durumdan dolayı sözünü yerine getirememesi, münafıklık değildir; fakat nifağa benzeyen şeylerden de sakınmak gerekir.

Yalan konuşmak ve yalan yere yemin etmeye gelince bunlar günahların en kötülerindendir; ancak bazı durumlarda yalana izin verilmiştir. Bu konuda şunu bilmek gerekir:

Söz, insanı maksadına götüren bir vesiledir. Güzel bir maksada doğru sözle ulaşıldığı gibi yalan sözle de ulaşılsa, bu durumda yalan söylemek haramdır. Güzel bir sonuca, doğru sözle değil de ancak yalan ile ulaşılabil-se, bu durumda yalan mubah (serbest) olur. Eğer ulaşılmak istenen sonuç, hayırlı ve gerekli ise hüküm budur.

GIYBET

Gıybete gelince; bu, Kur'an, sünnet ve ümmetin ittifakıyla haramdır; ancak bazı durumlarda helâl olur.

Gıybet, müslüman kardeşindeki bir kusuru arkasından söylemektir. Bu kusurlar, kişinin haberi olduğunda hoş karşılamayacağı kusurlardır. Anlatılan kusurun, onun dini, dünyası, sözü, işi, yaratılışı, huyu, giyim kuşamı, kazancı, nesebi, evi, bineği konusunda olması farketmez, hüküm aynıdır. Kusuru anlatmada söz, fiil, kaş göz hareketi, rumuzlu anlatım, işaret, ima, ta'riz, kinaye türü anlatımın bir farkı yoktur; bir yolla kusur ortaya konuyor ve bunu karşı taraf anlıyorsa, bütün burlar haramdır.

insanı gıybete iten sebeplere gelince, bunu iki gruba ayırırız: Biri avam halkı gıybete sevkeden sebepler, diğeri de dindar ve özellikle âlimleri gıybete sevkeden

sebeplerdir.

Halkı gıybete sevkeden sebepler; kızgınlık, düşmanlık ve haset başta gelir. Bunların yanında, oyun, eğlence, insanları küçük düşürme, hafife alma, yapmacık hareketlerde bulunma, kendini övme ve böbürlenme gibi işlerde arkadaşlarına uymak, kendisine nisbet edilen ayıplardan temize çıkmaya çalışmak, büyüklerin ve ileri gelen zâtların yanında kendisini kötülemekten çekindiği kimseleri kötülemek gibi şeyler, halkı gıybete sevk sebeplerdir.

Dindarları ve âlimleri gıybete iten sebepler ise; kötülük edene Allahu Teâlâ için kızmak, birinin fiilinden hoşlanmak, ona şefkat ve merhamet etmek gibi görünüşte güzel olan şeylerdir. Bunlar, insanı gıybete sevkeden en kapalı ve gizli yollardır. Şeytan, bu yolları bilmeyen âlimleri aldatır ve ona Allahu Teâlâ için kızılan kimsenin gıybetini yapmaya ruhsat vardır diye düşündürür.

Ancak bazı özel durumlarda birilerinin kötü durumunu anlatmaya ihtiyaç vardır; bu gıybetin içine girmez.

Meselâ, hâkimin önünde kendisine zulüm yapan kimsenin yaptığı zulümleri ve kötülükleri anlatılır. Yine bir konuda fetva alınırken, lâzım olduğu kadar o konuda kusur işleyenlerin kusurları anlatılır.

Bir kötülüğü ortadan kaldırmak, insanları ondan sakındırmak ve nasihat için, başkasının açıktan yaptığı kötü işler anlatılır.

Bir kimse tanıtılırken, normal ismi ile tanınmıyorsa, meşhur lakabı ile tanıtılabilir. Bu üç konuda dinimiz, zaruret olduğu için gıybete izin vermiştir.

Gıybet hastalığının tedavisi: Bu hastalıktan kurtulmak için şunu bilmen gerekir: Sen müslüman kardeşinin gıybetini yapmakla kendini Allahu Teâlâ'nın gazabına atmaktasın ve iyiliklerini gıybetini yaptığın kimsenin amel defterine naklederek yok etmektesin.

Gıybetten tövbe etmenin temel şartları şunlardır: Gıybetin haram olduğunu bilmek, yaptığı gıybete pişman olmak, gıybet düşüncesini içinden söküp atmak, bir daha yapmamaya kesin karar vermek, yaptığın gıybeti söyleyerek gıybet ettiğin kimseden helâllik almak. Ancak bu mümkün olmazsa, onun için hayır dua etmek.

NEMÎME (LAF TAŞIMA)

Bil ki, nemîme de Kur'an, sünnet ve ümmetin ittifakı ile haramdır.

Nemîme, iki kişinin arasını bozmak için birinden değerine laf taşımaktır. Onu, kendisinden laf taşınan, kendisine laf götürülen ve bir başkasının kötü görüp görmemesi bir şey değiştirmez, yapılan iş haramdır.

Laf taşımanın sebebi, kendisinden laf taşınan kimseye kötülük etmek, laf götürülen kimseye sevilmek ve boş işlere dalmaktır.

Bunun ilâcı, zararından çekinerek ondan dilini tutmaktır.

Laf taşımadan tövbenin temel şartları şunlardır: Ara bozmak için laf taşımanın haram olduğunu bilmek, yaptığına pişman olmak, böyle bir iş düşüncesini içinden söküp atmak, onu bir daha yapmamaya kesin karar vermek.

Ara bozmak için kendisine laf getirilen kimseye altı vazife düşer:

1- Kendisine geleni tasdik etmemeli.

2- Laf getirene bu işi yapmamasının söylemeli.

3- Ona Allahu Teâlâ için kızmalıdır; çünkü bu yaptığı yüce Allah katında kızılacak bir iştir. Allahu Teâlâ'nın kızdığına kızmak farzdır.

4- Ona destek vermemeli, kendisine itibar etmemeli.

5- Kendisinden laf getirilen kimse hakkında hemen bir araştırmaya girmemeli.

6- Ona karşı kötü düşünceye kapılmamalı.

KÖTÜ ZAN

Bil ki, bir müslüman hakkında kötü konuşmak haram olduğu gibi, kötü zanna kapılmak da haramdır.

Kötü zan, bilmediğin bir konuda müslüman kardeşin hakkında kötü diye hüküm vermendir.

iki dilli olmaya gelince, bu, birbirine düşman olan iki kimsenin arasını bozmak için arada laf taşımaktır. Bu kimse, iki taraf arasında laf taşımasa fakat her birinin yanında iken onun yaptığı düşmanlığı güzel bulsa yahut her ikisine yardım etme sözü verse veya her ikisini yaptığı düşmanlıktan dolayı övse ya birini övse de yanından çıkınca onu kötülese, bütün bu durumlarda o kimse iki dilli, iki yüzlü bir insandır. Halbuki bu durumda ona uygun olan; susması ve ya onlardan haklı olan kimseyi huzurunda, arkasında ve düşmanının yanında hayırla anıp övmesidir.

ÖVME

Bir kimseyi yüzüne karşı övme, bazı durumlarda yasaklanmıştır. Övmede altı tehlike vardır; dördü övene kimseye, ikisi de övülen kimseye aittir.

Öven kimseye ait tehlikeler:

1 - Övmede ileri gidip yalana kadar varmak.

2- Bazan övmeye gösteriş girer; çünkü öven kimse, övdüğü kimseye sevgisini açıklar, ama onu söylediği kadar sevmez. Yahut öven kimse, söylediği şeylerin hiçbirine inanmamaktadır; bu durumda iki yüzlü bir riyakâr olur.

3- Bazan öven kimsenin söyledikleri karşı tarafta bulunmaz; bu durumda o, Allah katında temiz olmayan birini temize çıkarmış olur ki bu, bir helak sebebidir.

4- Bazan övülen kimse zalim veya fâsık bir kimse olduğu halde , övüldü zaman bundan hoşlanır; bu ise caiz değildir; çünkü fâsık bir kimse övüldüğü zaman Allahu Teâlâ gazap eder.

Övülen kimseye gelince o, övülme ile iki yönden zarar eder:

1- Övülme insanda kibir ve kendini beğenme meydana getirir, bunlar insanı helak eden şeylerdir.

2- İnsan hayırla övüldüğü zaman sevinir, gevşer, nefsinin mevcut halinden razı olur, âhiret işlerine gayreti azalır. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.v) birini öven kimseye,

"Kardeşinin boynunu kırdın (onu helake attın)" Buhârî, "Şehâdât", 16; Müslim, "Zühd", 65-66; Ebû Dâvûd, "Edeb", 9; İbn Mâce, "Edeb", 36; Müsned, VI, 41, 46 buyurmuştur.

Eğer övme, bu anlatılan tehlikelerden uzaksa bir sakıncası yoktur, hatta çok defa ona teşvik edilmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v), sahâbe-i kiramı (r.an-hüm) övmüştür. Öyle ki, Hz. Ebû Bekir (r.a) için şöyle buyurmuştur:

"Eğer Ebû Bekir'in imanı diğer bütün insanların imanı ile tartılsaydı, onlardan ağır gelirdi." ibn Adi, el-Kâmil, IV, 201; Sehâvî, el-Makâsıd, nr. 908. Bu lafızlarla Hz. Ömer'e ait bir söz için bk. Beyhakî, Şuabü'l-îmân, nr. 36; Deylemî, Firdevsü'l-Ahbâr, nr. 5188; ibnu Râhûye, Müsned, III, 671-672 (Medine 1410/1990). Aynı konudaki bir hadis için bkz: Müsned, V, 259; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, nr. 7923; Heyse-mî, ez-Zevaîd, IX, 59

Resûlullah Efendimiz (s.a.v) Hz. Ömer için de şöyle buyurmuştur:

"Eğer ben peygamber gönderilmeseydim, ey Ömer sen peygamber gönderilirdin." Bkz. Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, nr. 12472; Heysemî, ez-Zevâ-id, IX, 68-69.

Hadisin meşhur rivayeti şöyledir: "Eğer benden sonra bir peygamber gönderilseydi o, Ömerb. Hattâb olurdu."Bk. Tir-mizî, "Menâkıb", 52; Müsned, IV, 154; Hâkim, Müstedrek, III, 58.

Bundan daha büyük hangi övgü olur? Fakat Hz. Peygamber (s.a.v) bu övgüyü onların gerçek durumuna uygun olarak ve basiretle hallerini görerek yapmıştır. Onlar, bu övgü ile kibirlenme ve kendini beğenme hallerinden çok yüksek bir makamdadırlar.

İnsanın, içinde kibir ve övünme bulunduğu zaman, kendini övmesi daha çirkindir; ancak bu durumlar olmadığı zaman, bir sakıncası yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), kendisi için, "Ben âdemoğlunun (bütün insanların) efendisiyim; bunda övünme yoktur" Tirmizî, "Menakıb", 1; İbn Mâce, "Zühd", 38; Müsned, I, 5, 281; V, 137 buyurmuştur. Yani ben bunu, insanların yaptığı gibi övünmek için söylemiyorum demek istemiştir. Çünkü onun övüncü ancak Allahu Teâlâ ve sevinci O'nun yakınlığı iledir, yoksa insanlardan önde olmasından değildir.

Sözün gerçek mânasını anlamada hata ve gaflete gelince bunlar, "Şu bulut sayesinde yağmura kavuştuk" Bu sözde, yağmurun asıl sebebini bulut görüp ona inanma tehlikesi vardır; bunun için yasaklanmıştır. Bk. Buhârî, "Ezan", 154; Müslim, "îmân", 32; Ebû Dâvûd, "Tıb", 22; Nesâî, istiska, 16, "Üzüm kerim/çok cömerttir" Bu sözle Araplar, üzümden sıkılarak elde edilen içkiyi içen kimsenin çok cömert olduğunu anlatmak isterlerdi; bunun için yasaklanmıştır. Bk. Müslim, "Elfâz mine'l-edeb", 2; Ebû Dâvûd, "Edeb", 82., gibi söylenmesi yasaklanmış sözleri söylemektir.

Halka, Allahu Teâlâ'nın sıfatlarıyla ilgili, akıllarının almadığı konularda sorular sormaya gelince bu, onlara, Allahu Teâlâ'nın bir kısım sıfatlarını, kelamını yahut bazı harfleri gündeme alıp, "Bunlar sonradan mı var olmuştur, yoksa ezelde mi mevcuttu?" gibi sorular sormaktır. Bütün bunlar, sorulması kınanmış, yasaklanmış sorulardır; çünkü insanların aklı bunu kavrayıp cevaplamaktan âcizdir. İnsanlar hak ile bâtıl birbirine karıştırmasın diye bu tür sorular yasaklanmıştır.

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

MİDEYİ HARAMDAN KORUMAK

Mide, vücudun gıda menbaıdır. Vücut âzalarındaki iyi veya kötü işlerin ilk hareket noktası orasıdır. Bu sebeple mideni haramdan koruman gerekir. Aynı şekilde mideyi şüpheli yiyeceklerden de koruman lâzımdır. Şunu da ilâve edelim: Eğer sende Allahu Teâlâ'ya güzel ibadet etme azmi varsa, yiyeceğin helâlden de olsa fazla yemekten sakınman gerekir.

Haram ve şüpheli yiyeceklere gelince; şu üç sebepten dolayı bu ikisinden uzak

kalman lâzımdır:

1- Cehennem ateşinden korunmak için.

2- Gerçekten haram ve şüpheli şeyler yiyen kimse, hak kapısından kovulmuştur. Bu halde o kimse, ibadette muvaffak olamaz; çünkü yüce Allah'ın hizmetine ancak kalbi temiz kimseler uygun olur.

Düşünsene, Allahu Teâlâ cünüp kimsenin evine/mescide, camiye, Kabe'ye girmesini menetmiş; aynı şekilde abdestsiz kimsenin de Kur'an'a dokunmasını yasaklamıştır. Halbuki bu iki hal, mubah durumlardır.

Acaba haram ve şüphe pisliğine dalmış bir kimse, Allah'ın hizmetine ve şerefli zikrine çağrıldığında durumu nasıl olur? Elbette böyle bir kimsenin, ilâhî huzura alınması hiç mümkün olmaz.

3- Haram ve şüpheli şeyler yiyen kimse, rahmetten mahrumdur. O bu durumda bir hayır yapacak olsa, hayrı kabul edilmez; ona ancak zahmet ve yorgunluk kalır.

Haram ve şüpheli şeyin tarifi ve tanınması şöyledir: Kesin olarak başkasının mülkü olduğunu bildiğin bir şeyi, izinsiz ve usule aykırı almak dinde yasaklanmıştır; galip zannına göre başkasına ati olan şeyler de haramdır. Haram mı helâl mi olduğu tam bilinmeyip her iki kısımda olması muhtemel olan şeyler şüphelidir.

Kesin haram olan şeylerden kaçırmak farzdır; şüpheli olan şeylerden sakınmak ise takva ve verâ'dır.

Bunun hükmüne gelince, bizim bu kitapta konu ettiğimiz şeyler temelde iki şeydir: Birincisi, dinin hükmüne ve işin zahirine bakmak. İkincisi ise, vera'ın (takvanın) hükmü ve onun gereğini dikkate almak.

Dinin hükmü, zahiren alınması uygun olan şeylerden Allahu Teâlâ'nın sana verdiği şeyleri alman ve gerisini sormamandır. Ancak aldığın şeyin gasp ve bizzat kendisi haram olduğu ortaya çıkarsa, o zaman alınmaz

Vera'a göre hüküm iyice araştırıp hiçbir şüpheli durumun bulunmadığını kesin anlayıncaya kadar, kimseden bir şey almaman, eğer onda bir şüphe varsa geri vermendir.

Eğer, "Vera'a göre yapılan şeyler, dinin hükmüne göre yapılan şeylerden ayrı duruyor; bu nasıl oluyor?" dersen, bil ki, vera' da dinin bir parçasıdır. İkisi temelde birdir; fakat dinde iki türlü hüküm vardır: Biri cevaz (mubah) olan hüküm, diğeri daha faziletli ve ihtiyatlı olan hüküm. Buna göre biz, yapılması caiz ve serbest olan şeylere dinin hükmü, en faziletli ve ihtiyatlı olan şeylere de vera'ın (takvanın) hükmü diyoruz. En doğrusunu Allahu Teâlâ bilir.

Helalin fazlasına gelince, bil ki, mubah olan şeylerde kulların halleri birkaç kısma ayrılır:

1- Bazıları mubah olan yiyecek, giyecek veya eşyaları övünmek, kenarda yığıp biriktirmek ve insanlara gösteriş yapmak için elde eder. Onun bu davranışı, zahirdeki işine göre kınanmayı, kalbindeki niyete göre ise azabı gerektirir; çünkü onun bundan maksadı günahtır. Günaha niyetlenen kimseye azap tehdidi gelmiştir.

2- Bazıları, helâl şeyleri sadece nefsinin arzularını tatmin için yer içer; bu onun ilâhî huzurda durdurulup hesaba çekilmesini gerektirir.

3- Bazıları da helal yiyeceklerden zaruret anında, kendisine Allahu Teâiâ'nın ibadetinde kuvvet ve destek olacak miktarda yer ve bu kadarıyla yetinir. Bu davranış onun iyiliği ve güzel edebidir; ona yediklerinden ve içtiklerinden bir hesap ve kınama yoktur; bilakis bu davranışı ona sevap kazandırır ve hak katında övülmesine sebep olur.

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

YİRMİNCİ BÖLÜM

ŞEYTANIN HİLE ve TUZAKLARI

Şeytanın insana ibadetlerde kurduğu hile ve tuzaklar yedi şekilde olur:

Şeytan önce insanı ibadet ve taatten uzaklaştırmak ister.

Allahu Teâlâ kulunu bu tehlikeden korursa, şeytan ikinci hile olarak kula, "sonra yaparım" düşüncesini telkin eder.

Allahu Teâlâ, kulunu bundan da korursa; şeytan ona üçüncü hile olarak ibadeti acele ile yapıp bitirmesini ister.

Allahu Teâlâ kulunu ondan da korursa, şeytan dördüncü olarak ondan, ibadetine gösteriş katarak tamamlatmayı ister.

Allahu Teâlâ kulunu ondan da korursa, şeytan kulun î kalbine yaptığı ibadeti beğenme duygusunu atar.

Şeytan bu konuda da Allahu Teâlâ'nın kula rahmet ve desteğini görürse, onun içini bozmaya çalışır ve ona, "Allahu Teâlâ senin amelini ortaya çıkaracak!" diyerek, onda gösteriş duygusunu yerleştirmek ister. Kul, amelini Allahu Teâlâ'nın bilmesi ile yetinirse, ondan kurtulur. Kul, bunların hiçbirinde şeytana uymaz ve şeytan âciz kalırsa, bu defa kula şu vesveseyi vermeye çalışır:

"Senin bu amele ihtiyacın yok; çünkü eğer sen, Allah'ın takdirinde saîd (cennetlik)

olarak yaratılmışsan, ameli terketmen sana bir zarar vermez, nasıl olsa Allah'ın takdiri yerini bulur, sen cennete girersin. Şayet sen ilâhî takdirde şakî (cehennemlik) olarak yaratılmışsan, bu durumda amelin sana bir faydası olmaz; sen ne yapsan sonuçta cehenneme girersin."

Allahu Teâlâ kulunu bu vesveseden korur, kul da, "Ben bir kulum; kula, efendisinin emrini yerine getirmek düşer. Efendi istediğini yapar, dilediği hükmü verir" derse, Allahu Teâlâ'nın yadım ve desteği ile bu tehlikeden de kurtulur; yoksa ameli ve taati terkederek helak olur.

NEFSİN TEHLİKESİ

İnsanın hak yolunda dördüncü engeli nefsidir. Senin nefsinden sakınman gerekir. Hiç şüphesiz nefis, düşmanların en zararlısıdır. Onu tedavi etmek en zor şeydir; çünkü o, içerdeki bir düşmandır. Hırsız ev halkından biri olunca, ona karşı çare bulmak çok güçtür ve onun zararı çok büyüktür. Bir de şu var ki, nefis sevilen bir düşmandır, insanın, sevdiği kimsenin ayıplarına karşı gözü kördür; nerdeyse onun hiçbir ayıbını görmez, kusurunu farketmez.

Nefsin tehlikesinden kurtulmanın yolu, onu takva ve vera' bağı ile bağlamaktır. Ancak bu yolla ilâhî emirlere uymanın ve günahları terketmenin faydasını görürsün.

Bil ki, nefsi ancak şu üç yolla zelil edip kötü arzularını engelleyebilirsin:

1- Onu aşırı arzularından men ederek,

2- Üzerine ağır ibadet yükleri yükleyerek,

3- Ona karşı Allahu Teâlâ'ya yalvarıp yardım isteyerek. Böyle yapmadan nefsin kötülüğünden kurtulamazsın.

Nefsin kötülüğünden ancak yüce Allah'ın yardımı ve koruması ile kurtulmak mümkündür.

SORUMLU OLDUĞUMUZ KALP AMELLERİ

Bil ki, azalar ile bir işi yapmadan önce, kalpte dört türlü hal vardır:

1-Hatır dediğimiz düşünce safhası. Buna, hadisü'n-nefs yani nefsin fısıltı ve vesvesesi denir.

2-Bunu meyil takip eder, peşinden inanma ve karar gelir, en son işe yönelme olur.

Nefsin kalbe attığı düşünceden insan sorumlu olmaz, çünkü bu düşünce iradeye bağlı değildir. Tabii meyil ve nefsin aşırı arzusu da böyledir, zira onlarda insanın iradesiyle değildir. Bunlar, Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu hadisinde bahsettiği düşünce çeşitleridir:

"Allah, ümmetimden nefsinin vesvese yoluyla kalbine attığı düşünceleri affetti."

Nefsin fısıltısı, nefiste oluşan ve peşinden o işe herhangi bir azim bulunmayan düşüncedir. İrade ile işe yönelme ve azme gelince, bunlara "hadisü'n-nefs" denmez.

3-Kalbin üçüncü hali, kalbin işe inanıp onu yapması gerektiğine hüküm vermesidir. Bunda kalbe gelen düşüncenin, irade dışı olmasıyla kulun iradesine bağlı olması arasında bir tereddüt mevcuttur. Bu konuda kalbin halleri değişiktir. Kalbin kararı kulun iradesiyle olmuşsa kul ondan sorumludur, iradesi dışında oluşmuşsa sorumlu değildir.

4-Dördüncü durum, kalbin işe yönelme halidir. Kul bundan sorumludur, ancak kul yöneldiği işi yapmazsa duruma bakılır. Şayet kul, yöneldiği kötü bir işi Allahu Teâlâ'dan korkarak ve ona yönelmesine pişman olarak terkederse, kendisi için bir sevap yazılır. Şayet iş, bir engel çıktığı için yapılamaz yahut kul onu Allahu Teâlâ'dan korkmanın dışında bir sebeple terkederse, kendisine bir günah yazılır. Çünkü bu yönelme, kalbin iradeyle yapılan bir amelidir. Bu konudaki kesin delil şu hadistir. Hz. Resûlullah Efendimiz'den (s.a.v) rivayet edildiğine göre, o şöyle buyurmuştur:

"İki müslüman kılıçlarını çekip birbiri ile vuruşmaya girdiklerinde, öldüren de ölen de ateştedir."

Bunu işitenler, "Yâ Resûlallah! Öldürenin durumu belli, peki ölen niçin ateşe giriyor?" diye sordular. Efendimiz (s.a.v),

"Çünkü o da karşısındaki kimseyi öldürmek istiyordu!" buyurdu.

Bu hadis, öldürülen kimse mazlum olarak öldürülmekle birlikte, onun da karşısındakini sadece öldürme niyetinden dolayı ateşe girdiğini gösteren kesin bir delildir. Artık kulun, kalbinin iradesiyle bir işe niyet edip yöneldiğinde ondan sorumlu olmaması nasıl düşünülür.

Hiç şüphesiz bu durumda kul sorumludur; ancak niyetlendiği kötü işi temizleyecek iyi bir iş yapar yahut onu yapma niyet ve azmini terkederse, bu onun için bir iyilik olur ve amel defterine bir sevap yazılır. Ama, kulun o işi yapma isteği başka engellerle ortadan kalkarsa, bundan dolayı bir sevap yazılmaz.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

YÜCE ALLAH'A KARŞI GÖREVLERİMİZ

Yüce Allah'a karşı korumamız gereken haklar iki çeşittir:

1-Farzları yapmak. 2-Haramları terketmek.

Bütün farzları yapmak bir takva olduğu gibi, her türlü haramı terketmek de bir takvadır. Kim farzları yapar ve haramlardan kaçınırsa, dünya ve âhiretin kötülüğünden nefsini kurtarmış, ayrıca takva ile elde edilecek cennet nimetlerini ve yüce Allah'ın rızasını kazanmış olur.

Bil ki, Allahu Teâlâ'ya ancak taat ile yaklaşılır. Allah'ın taatı; farz ve teşvik edilen amelleri yapmak, haram ve mekruh işleri terketmektir.

Allahu Teâlâ'nın öncelik verdiği farzlara öncelik vermek ve onlardan sonra mendup (teşvik edilen) diğer amelleri yapmak, kulun takvasının bir gereğidir. Aynı şekilde, öncelikle yüce Allah'ın haram kıldığı şeyleri terketmek ve sonra mekruhlardan sakınmak da kulun takvâsındandır.

Kendilerinin yüce Allah'a yakın olduğunu düşünen fakat aslında O'ndan uzak olan bazı cahiller ise bunun tersini yaparlar. Onlardan biri, bir mendubu korumakla uğraşır, ancak öbür yandan farzları terkeder. Yine, bu cahillerden biri bir mekruhtan sakınmaya özen gösterir, fakat öbür yandan haramları işler. Çok insan vardır ki, şekil olarak ibadet ve taat içindedir; ancak kalbi gösteriş, aldatma, haset, kibir, amelini beğenme, yaptığı taat-lerle yüce Allah'a karşı nazlanma ve bir şey yaptım havasıyla doludur.

TAKVANIN KISIMLARI

Takva iki kısımdır:

1- Kalplerle ilgilidir. Bu da iki kısma ayrılır:

a- Kalbin yapması farz olan işlerdir. İman ve amelde ihlâslı olmak gibi...

b- Kalbe haram olan işlerdir; gösteriş ve putları yüceltmek gibi...

2- Zahirdeki azalarla ilgilidir. Gözün bakması, elin tutması, ayağın yürümesi ve

dilin konuşması gibi...

Şunu bil ki, takva gerçek olarak elde edildiği zaman, kulda vera' hali meydana gelir.

Vera', sakıncalı olan şeylere düşme korkusu ile aslen sakıncalı olmayan şeyleri terketmektir.

TAKVANIN ZAFERİ

Bil ki, dünyanın ve âhiretin bütün hayırları tek bir hasletin içinde toplanmıştır, o da takvadır. Kur'an'da takvanın ne şekilde zikredildiğini bir düşün! Nice hayırları elde etmek, takvaya bağlanmıştır; ona nice sevaplar va-ad edilmiştir, o nice saadetlerin sebebi yapılmıştır.

Sonra şunu bil ki, Allahu Teâlâ ibadet işinde üç temel şeyi kendisine tahsis etmiştir; bunlar şunlardır:

1- İbadetin evvelinde ilâhî yardım ve destek. Bu olmadan kul amel edemez. Bu ilâhî yardım takva sahiplerine tahsis edilmiştir. Yüce Allah âyetinde,

"Şüphesiz Allah, müttakilerle beraberdir" el-Nahl 16/128 buyurarak, bu özel desteğini haber vermiştir.

2- Ameli ıslah edip tamam oluncaya kadar noksanlarını tamamlamak. Bu da takva sahiplerine tahsis edilmiş bir nimettir. Yüce Allah âyet-i kerîmede,

"Takvaya sarılır ve doğru söylerseniz, Allah sizin işlerinizi ıslah eder ve günahlarınızı bağışlar" el-Ahzâb 33/71 buyurmuştur

3- Tamam olduğu zaman amelin kabulü. Bu nimet de takva sahiplerine tahsis edilmiştir. Yüce Allah âyet-i kerîmede:

"Allah ancak takva sahiplerinin amelini kabul eder." el-Mâide 5/27 buyurmuştur.

İşte bütün ibadetlerine temel noktası bu üç şeydir: Tevfîk (ilâhî yardım), ameli ıslah ve kabul. Allahu Teâlâ bütün bunları takva sahiplerine müjdelemiş ve müttaki-ler bunları bizzat istese de istemese de Allah kendilerine ikram etmiştir.

Şu halde takva, ulaşılacak en yüksek hedef ve peşine düşülecek en güzel maksattır.

TAKVA NEDİR?

Şeyhimiz Ebû Tâlib el-Mekkî (rah) takvayı şöyle tarif etmiştir:

"Takva, daha önce hiç yapmadığın bir günah düşüncesinden kalbini temiz ve uzak tutmaktır. Bu şekilde kul, günahı terketme azmiyle elde ettiği kuvveti, kendisi ile günahlar arasında bir kalkan (perde) yapar. Kalbi bu hale iyice alışınca, işte o zaman ona muttaki denir. Böyle bir tövbeye ve günahı terketme azmine de takva denir."

Bil ki; takvanın üç derecesi vardır: Bunlar, şirkten sakınma, bid'atlardan (bozuk itikad ve inançlardan) sakınma ve amelle ilgili günahlardan sakınmadır.

Sonra, kötü şeyler de iki kısma ayrılır.

Bir kısmı aslı itibariyle kötüdür, bunlar kulu edeple güzelleştirmek için yasaklanmıştır; kesin haramlar gibi...

Bir kısım şeyler de aslı itibariyle kötü değildir, ancak bazı sebeplere bağlı olarak sakıncalı duruma gelmiştir. Onlar da kulu edeple güzelleştirmek için yasak edilmiştir.

Bunlar, helâlin fazla kısmıdır; şüpheli şeylerden elde edilen mubah yiyecek, içecek ve eşyalar gibi...

Birinci kısma giren şeylerden sakınmak farzdır; sakı-nılmazsa, azap gerekli olur. İkinci kısma giren şeylerden sakınmak ise hayır ve edeptir; yapılmazsa, kul ilâhî huzurda durdurulup hesaba çekilir ve kınanır.

Birinciye dikkat eden kimse, takvanın birinci derecesindedir; bu, istikamet üzere itaat derecesidir. İkinci kısma dikkat eden (şüpheli şeylerden) sakınan kimse, takvanın en üst derecesindedir. Bir kul, hem bütün günahlardan hem de şüpheli mubah şeylerden sakınırsa o, tam manasıyla takvaya ulaşmış olur. Bu hale kâmil ve-ra' denir ki, dinin esası budur.

Burada zikredilmesi gereken bir şey de; beş azayı haramlardan korumaktır. Bunlar; göz, kulak, dil, karın ve kalpten oluşan temel azalardır. Bunları zararından korkulan haram işlerden, şüpheli şeylerden ve helal de olsa israftan var gücünle korumaya çalış. Bu azalarını haram ve şüpheli şeylerden korumayı başarabilirsen, diğer azalarını rahatça koruyabilirsin. O zaman, bütün bedeninle Allahu Teâlâ için takvanın hakkını yerine getirmiş olursun.

Allah hepsinden razı olsun, âhirete yönelmiş âlimler, kulun bu yolda ihtiyacı olan yetmiş güzel hasleti zikretmişler, onların zıddı olan kötü ahlâkların da bu sayıda olduğunu belirtmişlerdir.

Biz, kalbin içinde tedavi edilmesi gereken ve ibadet işinde kimsenin uzak

kalamayacağı temel ahlâkları inceledik; tedavi edilmesi gereken kötü huyların temelde

dört şey olduğunu gördük. Bunlar, ibadet ehlinin afeti, kalplerin fitnesi, onu perdeleyen, kötüleştiren ve bozan şeylerdir. Bunlara mukabil, ibadet ehlini ayakta tutacak, ibadetlerin düzenini sağlayacak ve kalbi ıslah edecek şeylerin de temelde dört tane olduğunu tesbit ettik.

Kalbin dört afeti şunlardır: Uzun emel, acelecilik, haset ve kibir.

Bunlara karşılık, kalbin ıslahını temin edecek dört güzel ahlâk ise şunlardır: Kısa emel, işlerde teenni ve dengeli hareket etmek, halka karşı samimi ve tevazu ile davranmak, yüce Allah'a karşı huşu içinde olmak.

İşte bunlar, kalbi bozan ve onu ıslah eden şeylerdir. Öyleyse, bu âfetlerden korunmak ve güzel ahlâkları elde etmek için bütün gayretini seferber et; o zaman -in-şallah-sana lâzım olanı elde eder, maksadına ulaşırsın.

KALBİN ÂFETLERİ

Yukarıda saydığımız kalbin âfetlerini biraz açıklayalım.

Uzun emel, bütün hayırların engelidir ve bütün kötülüklerin sebebi de odur. Halkı, her türlü belâ ve imtihana düşüren uzun emel fitnesidir.

Bil ki, uzun emel sende şu dört şeyi meydana getirir:

1-İbadeti terk ve tembellik. Sen devamlı, "İleride yaparım!" diyerek ibadetleri tehir eder tembelliğe düşersin.

2-Tövbeyi terk ve ileride yaparım düşüncesi. Bu durumda hep, "ileride tövbe ederim!" der durursun.

3-Uzun emel seni dünyaya rağbet etmeye ve onu kazanma hırsına sürekler. Bu durumda, "Ne yiyeceğim, ne giyeceğim!" derdiyle uğraşır durursun. Bu düşünce en azından kalbini meşgul, vaktini zayi eder, derdini çoğaltır.

4-Kalp katılığı ve âhireti unutmak. Sen, çok uzun süre yaşayacağını düşününce, âhireti hiç hatırlamazsın, hatta ölümü ve kabri hiç aklına getirmezsin; bütün düşüncen dünya olur; bu yüzden kalbin katılaşır. Allahu Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Onlara zaman uzadı da kalpleri katılaştı." el-Hadîd 57/16

Kalbin incelmesi ve boş duygulardan temizlenmesi, ancak ölümü, kabri ve âhiret

hallerini düşünmekle mümkün olur.

Uzun emel nedir?

Âlimler demişlerdir ki: Uzun emel, yaşanması mümkün olan en son vakte kadar yaşama arzusudur. Kısa emel ise, işi Allah'ın ilim ve iradesine havale edip yaşama konusunda bir hüküm vermeyi terketmektir.

Sen hayatının nasıl olduğunu düşünürsen, aldığın birinci nefesten sonra alacağın ikince nefesle yaşayabildiğini, bu olmasa öleceğini görürsün. Bu durumda senin uzun süre yaşayacağını düşünmen bir günahtır; çünkü o, gayb hakkında hüküm vermektir. Kesin hüküm vermeden, işi Allah'ın ilim ve iradesine havale edip, "İnşallah şu süreye kadar yaşarım" dersen, uzun emel sahibi olmaktan kurtulmuş, kısa emeli elde etmiş olursun; çünkü bu sözünle işi Allah'a havale ederek, yaşam hakkında kesin bir hüküm vermeyi terketmiş olursun.

Zikir ve düşünmekten maksat, kalbin düşünmesidir. Bununla kastedilen bir diğer mâna da, kalbin düşünceye dalması ve onun üzerinde sabitleşmesidir. Bunu doğru anla.

Sonra emel iki kısımdır: Biri avam halkın emeli, ikincisi seçkin kulların emelidir.

Genelde halkın emeli, dünya malı biriktirip onunla zevklenmek için yaşamayı istemektir; bu düşünce günahtır. Bunun zıddı kısa emeldir.

Seçkin kulların emeli ise, hayırlı ameli tamamlamak için yasmayı istemektir. Bunda da tehlike vardır; çünkü kul, tamamlamayı düşündüğü amelde kendisi için güzel bir sonucun olacağını yakînen bilmemektedir. Çoğu defa şu olur: Bir hayırlı amel yapılır; ancak kul için o amelin içinde veya onun tamamlanmasında iyilik olmayabilir; insan o ameli yaptığı halde içindeki hayrı elde edememiş olabilir.

Şu halde, kulun herhangi bir namaz, oruç ve diğer amellere başladığı zaman, daha işin başında onu tamamlayacağına kesin hüküm vermesi doğru değildir; çünkü ibadetin sonuna varıp varmayacağı gaybdır. Bu durumda, kulun "şu ameli kesin olarak bitireceğim" demesi uygun değildir; ancak inşallah (Allah dilerse) kaydı ile ameli bitirmeyi düşünebilir.

Amelin güzel olmasının şartı, onda uzun emel düşüncesinden kaynaklanan bir ayıbın bulunmamasıdır. Âlimlerin dediğine göre, bunun zıddı güzel niyettir. Çünkü güzel niyet sahibi, güzel niyetiyle uzun emel sahibi olmaktan kurtulur. Bu konudaki hüküm budur.

Güzel niyete gelince; bütün iş ve ibadetlerin aslı odur. Âlimler niyeti çok özlü şekilde tarif etmişlerdir. Buna göre güzel niyet, yeni başlanan bir işe, onu ancak Allah'ın yardım ve dilemesiyle tamamlayacağını düşünerek yapmaya karar vermektir.

Şöyle sorulabilir: "Bir işe başlarken kesin olarak karar verip istemek caiz iken;

tamamlanması için Allah'ın dilemesine bırakmak ve hayırlı olması şartıyla istemek neden vacip oluyor?"

Buna cevap olarak denilir ki: Bunun caiz olması, başlangıçta tehlikenin olmayışıdır; çünkü amelin başında sen işin içine girmiş durumdasın. Asıl tehlike işin sonundadır; zira işin son bulması ve tamamlanması daha sonraki bir vakitte olacaktır. Amelin tamamlanmasında da iki tehlike vardır:

Biri, ameli bitirme tehlikesidir; çünkü sen amelin sana faydalı olacak bir şekilde bitip bitmediğini bilmiyorsun. Diğeri de ifsat tehlikesidir. Yani insan tamamladığı amelin kendisi için hayırlı olup olmadığını bilemez.

Demek ki kulun amel yapma iradesi, bu şartlara göre oluşunca, uzun emelden ve âfetlerinden uzak güzel bir niyet oluyor.

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

Kısa emeli korumanın yolu; kulun, ölümün aniden gelerek kendisini bir gaflet ve aldanma halinde yakalayacağını düşünmesidir. Bu tarifi iyi ezberle, ona ihtiyaç vardır. Sözü uzatmadan sana lâzun olanı anla; şöyle dedi, böyle denildi şeklindeki rivayetlerle uğraşmayı ter-ket. Kulunu hayırlarda muvaffak eden yüce Allah'tır.

Acele etmeye ve bir an evvel yükselme arzusuna gelince; bu, insanı maksadına ulaşmaktan mahrum eden ve onu günahlara iten bir huydur.

İBADETİN TEMELİ

Bil ki, ibadetin özü vera'dır. Vera'nın aslı, her şeyde son derece titiz olmak ve her hangi bir şey yapacağı zaman onu tam olarak araştırmaktır. Vera' sahibi yemesinde, içmesinde, giyinmesinde, sözünde ve fiilinde aynı titizlikle hareket eder.

Bir insan, işlerinde iyice düşünmeden, araştırmadan, aslını anlamadan acele ile hareket ederse o, işlerinde gerektiği gibi dikkat edemez. Böyle biri, bulduğu her yiyeceğe el atar; böyle olunca bir sürü harama ve şüpheli şeylere dalar; aklına gelen her sözü söyler, bir çok hataya düşer.

Kulun, vera' olmadan yaptığı her işte ve ibadette bu tehlikeler mevcuttur; bunun için onun bu tehlikeyi gidermeye çalışması gerekir. Kulunu hayırlarda muvaffak edecek olan yüce Allah'tır.

Acele, üzerinde durup düşünmeden kalbe gelen bir düşünceyle hemen amel etmektir. Acelenin zıddı, teennidir.

Teenni, kalbe gelen her düşüncenin hemen peşine düşmeden durup düşünmek ve en uygun olanı ile amel etmektir.

Bir işten önce durup inceleme yapmanın zıddı, hiç incelemeden körü körüne o işe girmektir.

İnceleme ile teenninin farkı, inceleme işten önce olur ve iş her yönüyle ele alınarak hakkıyla yapılması için ne gerektiği düşünülür.

HASET

Haset, taatleri bozan, kulu bir sürü günaha sevke-den, onu yormaktan ve faydasız dertlerle uğraştırmaktan başka bir işe yaramayan, aksine onu her türlü günaha iten, kalbin ölmesine sebep olan çirkin bir huydur.

Haset eden bir kimsenin, yüce Allah'ın nimetine düşman olması, O'nun iradesine karşı gelmesi ve hükmüne kızması, onun hak yoldan sapıtıp perişan olması için yeterlidir.

Haset, Allahu Teâlâ'nın müslüman kardeşine verdiği ve ona faydası olan bir nimetin yok olmasını istemendir. Eğer o nimetin kardeşinden gitmesini istemeden, aynısının sende de olmasını istersen, buna gıpta denir. Eğer din kardeşinin sahip olduğu nimet ona fayda veren, hayır getiren bir nimet değilse, onun elinden gitmesini istemen, dinî bir gayrettir. Haset, gıpta ve gayret arasındaki fark budur.

Hasedin zıddı samimiyettir. Samimiyet, Allahu Teâlâ'nın verdiği kendisine faydalı bir nimetin din kardeşinde kalmasını istemendir. Eğer, kardeşinin elindeki nimetin onun için hayırlı mı hayırsız mı olduğunu bilmiyorsan, hiçbir müslümandan sahip olduğu bir nimetin gitmesini veya kalmasını isteme. Hasetten kurtulmak ve samimiyetin faydasını elde etmek için işi yüce Allah'a havale et.

Seni hasetten koruyacak samimiyet, Allahu Teâlâ'nın bütün müslümanları dost etmeyi farz kıldığını düşünmendir.

Bu anlayışı korumanın yolu da Allahu Teâlâ'nın müs-lamının hakkını ne kadar büyük tuttuğunu, onun kıymetini ne kadar yücelttiğini, onun âhirette Allah katında elde ettiği şeref ve kerametleri, bu dostlukla senin dünyada ve âhirette elde edeceğin dinî ve dünyevî faydaları düşünmendir.

Kulunu hayırlarda muvaffak eden yüce Allah'tır.

KİBİR

Kibir, insanı hiç aman vermeden helak eden bir haslettir. Allahu Teâlâ'nın, İblis/şeytan hakkındaki şu sözünü işitmedin mi:

"Emri yerine getirmekten çekindi ve kibir gösterdi, böylece kâfirlerden oldu." el-Bakara 2/34

Kibir; nefsin kendisinin yüksek bir seviyede olduğunu düşünmesi ve kendini büyük görmesidir.

Tekebbür, tevazünün zıddı olan hale uymaktır. Her birinin genel ve özel kısımları vardır.

Genel manasıyla tevazu, giyecek, yiyecek, ev ve benzeri şeylerde düşük şeylerle yetinmektir. Bunun zıddı olan tekebbür ise, bu işlerde lükse dalmak, düşük kaliteyle yetinmemektir. Bu, büyük bir günahtır.

Genel manasıyla tevazu hali; kulun yaratılıştaki ilk halini, sonunu ve şu anda içinde bulunduğu afetleri, sevimsiz durumları düşünerek ele geçer ve korunur. Özel manasıyla tevazuyu korumak ise, adalet sahibi yüce Mevlâ'nın kulun koruyamadığı haklara karşı azabını düşünmektir. Bu söz, düşünen kimseye yeterlidir.

Kulunu hayırlarda muvaffak eden yüce Allah'tır.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

GÜZEL ve KÖTÜ AHLÂK

Bil ki, bütün saadet ve insana âhirette fayda verecek salih ameller iki şeyde toplanmıştır: Biri, kalbin Allahu Teâlâ'dan gayri her şeyden kurtulması ve temiz olmasıdır. Bunu şu âyet ifade etmektedir:

"O gün insana ne bir mal ne de evlatlar fayda verir, ancak selim bir kalple gelen kimsenin kalbi ve ameli fayda verir." eş-Şuarâ 26/89

İkincisi, kalbin Allahu Teâlâ'nın marifeti ile dolması-dır. Bu marifet, bütün kâinatın yaratılması ve peygamberlerin (aleyhimüsselam) gönderilmesindeki ana hedeftir.

Güzel ahlâk, bu iki şeyi içinde toplamaktadır. Güzel ahlâktan daha yüksek bir fazilete sahip olan hiçbir haslet bilmiyorum. Bunun için Allahu Teâlâ peygamberi Hz. Muhammed'i (s.a.v) onunla överek şöyle buyurmuştur:

"Resulüm, gerçekten sen büyük bir ahlâk üzeresin." el-Kalem 68/4

Allahu Teâlâ diğer bir âyetinde şöyle buyurmuştur:

"O'na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır); onları da Allah'a salih amel yükseltir." el-

Fâtır 35/10

Güzel söz, tevhid ve marifettir. Salih amel ise, tevhid ve marifete yükselen kalbin, onlardan elde ettiği nur ve feyiz ile temizlenmesidir. Buradaki yükselmenin mânası, kalbin huzur bulması, tevhid ve marifetin etkisiyle hakka boyun eğme ve zillet halini elde etmesi, azâmet-i ilâhîyye karşısında titreyip teslim olmasıdır. İşte o zaman kalp, yüce Allah'a yakın olur.

Güzel ahlâk nedir?

Bil ki, insan için zahirî suret gibi bâtınî (iç âleminde manevî tarafını temsil eden) bir suret vardır. Allah'ın selâmı hepsinin üzerine olsun, bütün peygamberler, bu iç sureti güzelleştirmek, temizlemek ve ona mükemmel bir denge vermek için gönderilmişlerdir. Bu halin elde edilmesi, güzel ahlâkların insandan, bir zorlama ve hesap olmadan kolayca ortaya çıkmasıdır. İşte güzel ahlâk bu şekilde oluşur. Kötü ahlâk ise, bunun zıddı olan sıfatların insandan kolayca ortaya çıkmasıdır.

Bil ki, bütün güzel ahlâklar ve kötü ahlâklar, üç sıfattan ortaya çıkar; bunlar temel ahlâklardır.

Birinci sıfat, akıldır. Bu, ilim ve hikmetle kuvvetlenip dengelenmiş akıldır.

Hikmet, hak olan itikadı bâtıl olandan, doğru sözü yalandan, iyi işi kötüden seçip ayırmaktır.

İkinci sıfat, insandan zararı defeden gazap kuvvetidir. Zaten gazap, bunun için yaratılmıştır. Bu kuvvetin kemâli ve dengesi, hikmete uymasıdır. Eğer hikmet onun ortaya çıkmasını isterse, gazap kuvveti ortaya çıkar; tutulmasını isterse, içte tutulur. Bu durum, eğitilmiş köpeğe benzer; sahibi ona ne derse köpek onu yapar.

Üçüncü sıfat, faydalı şeyleri elde ettiren şehvet kuvvetidir. Bu kuvvet de akla itaat için yaratılmıştır. Onun güzelliği ve dengesi, hikmete kulak verip ona göre hareket etmesindedir.

Bil ki, ahlâklarda bizden istenen dengede ve orta halde durmaktır. Şu âyet-i kerîme bunu ifade etmektedir:

"Elini iyice sıkıp boynuna bağlama; onu tamamen açıp savurganlık da yapma; ikisi arasında dengeli bir yol tut." el-İsrâ 17/29

Şu halde adalet (denge), bu sıfatların yanında dördüncü temel bir sıfat olmaktadır. Sıfatlarda itidal ve denge şöyle olmaktadır.

SIFATLARIN DEĞİŞİK HALLERİ

Bil ki, hikmetin ifrat (aşırılık), tefrit (noksanlık) ve ikisinin ortasında denge halleri vardır. Hikmet deyince, övülen denge hali kastedilir.

Hikmet sıfatı dengede olunca ondan tedbir, parlak düşünce, amellerin incelikleri ve nefsin gizli âfetlerini tanıma konusunda güzel anlayışlar ortaya çıkar.

Hikmetin ifrat halinden hile, aldatma, kurnazlık ve benzeri huylar ortaya çıkar.

Hikmet noksan olunca dalgınlık, cahillik, ahmaklık ve delilik ortaya çıkar.

Cahillik, tecrübe azlığıdır. Ahmaklık, niyeti iyi fakat gidişatı kötü olmaktır. Delilik ise, bütün bu saydıklarımızın bozuk olmasıdır.

Gazap kuvvetine gelince, gazabın itidal (dengeli) haline şecaat denir. Şecaattan; cömertlik, darda kalanlara yardım, kinini tutma, sözünde durma gibi güzel huylar ortaya çıkar.

Gazabın ifrat (aşırı) derecesi vardır; ondan kibir, kendini beğenme, aşırı kızgınlık ve benzeri kötü huylar ortaya çıkar.

Gazabın tefrit (noksan ve gevşek derecesi vardır; ondan da düşüklük, zillet, korku ve içe kapanıklılık meydana çıkar. Gerçi, bu derecede insan, gerekli hakkını alır, fakat genelde zillet hali yaşar.

Şehvet kuvvetine gelince, onun itidal (dengeli) haline iffet denir. İffetten, cömertlik, sabır, vera' (şüpheli şeylerden çekinme), insanlara yardım ve kimsenin elindeki mala göz dikmeme gibi güzel huylar ortaya çıkar.

Şehvetin ifrat (aşırı) halinde, hırs, mala ve keyfine aşırı düşkünlük gibi kötü huylar ortaya çıkar. Onun tefrit (noksan) halinde ise haset, küfür, kınayıp ayıplama gibi kötü huylar ortaya çıkar.

Şu halde, güzel ahlâkların temeli hikmet, şecaat, iffet ve her birinin mükemmel hali olan adalettir. Diğer bütün güzel ahlâklar, bu dört ahlâka bağlıdır. Bu dört ahlâkı en mükemmel şekliyle şahsında gerçekleştiren ancak Hz. Resûlullah Efendimiz'dir (s.a.v).

Hayırlarda muvaffakiyet ancak yüce Allah'ın yardımı ile mümkündür.

TEVAZU AHLÂKI

Bir cümle ile söyleyecek olursak, mütevazı' kimse Al-lahu Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanmış kimsedir. Bu ona âhirette şeref olarak yeter. Hz. Peygamberin (s.a.v)

şu sözü bunu ifade etmektedir:

"Kim Allah için tevazu gösterirse, Allah onu yükseltir." Müslim, "Birr", 19; Tirmizî, "Birr", 81; ibn Mâce, "Zühd", 16; Dâri-mî, "Zekât", 35

Tevazu, insanın iradeli olarak yaptığı işlerde kendisini ifrat ve tefritten korumasıdır. Bu haldeki kimse, ne kibirlenir ne de kendisini rezil rüsv (s.a.v) eder.

Tevazünün aslı, kulun kolayca hakka boyun eğmesi, ona kulak vermesi ve hak karşısında nefsini zelil etmesidir. Hak deyince Allahu Teâlâ ve O'nun emri kastedilir.

Tevazünün son noktası; kulun, yüce Allah'ın her işteki hikmetini ve tek yaratıcı olduğunu bildiği için, övüldüğünde bir zillet hali hissetmemesi, kötülendiğinde de kalbinde bir acı ve sıkıntı duymamasıdır. Çünkü kul, efendisinin önünde bir zillet hali hissetmez. Bu, muvah-hidlerin (her şeyde yüce Allah'ın tek tasarruf sahibi olduğunu görenlerin) yoludur. Zira, tevazu sahibi, nefsim de bir kıymet gördüğü için onu alçaltır; tevhid ehli ise, nefsinde bir kıymet görmez ki, tevazu ile uğraşsın.

Şu halde tevazu sahibi, ihtiyarî olarak yaptığı işlerinde kontrolü elinde tutar; kibre girmediği gibi zillete de düşmez. Bazan iradesi dışında zillet haline düştüğü olsa da bu devamlı değildir.

Velîlerin yolu, başına gelen her şeye rıza göstermek ve ondan bir lezzet almaktır; çünkü her iş, yüce Allah'ın ilmi ve iradesi ile meydana gelmektedir. Bu durumda o, Allahu Teâlâ'nın hükmüne ve güzel işine nazar eder, halindeki kusurundan dolayı kendinde bir zillet hali hissetmez. Zillet halini hisseden ancak, kibirli, cahil ve ilâhî fiillere bakışında kusurlu kimselerdir. Bu kimselerin zillet hali arttıkça, kibirleri de artar; çünkü onlar zillete tevazu derler, tevazuyu yüksek bir hal görürler ve onunla kibirlenip kendilerini beğenirler.

Allahu Teâlâ'yı tanıyan ariflere gelince; onlar kâinatta Allah'tan başka kimseyi görmezler ve O'nun hiçbir hükmünü beğenmemezlik etmezler. Aksine, kâinatta her ne oluyorsa onu, kendilerine yapılan ilâhî ikramların bir alâmeti görürler.

İmamlardan biri (rah) bu konuya şöyle işaret etmiştir Marifet ancak, zillet hali kendilerinin ayrılmaz bir sıfatı olan mütevazı kimselerin kalbinde bulunur. Onlar, devamlı Allahu Teâlâ'nın kudretini müşahede eder ve ilâhî nazar altında olduklarını bilerek hareket ederler. Eğer onlar, semaya yükseltilseler, nefislerinde bir kemâlâtla-rı artmaz; şayet en aşağı derecelere indirilseler, bunu da kendileri için bir noksanlık görmezler. Çünkü onlar, gerçek kemâlatm Allahu Teâlâ'nın hükmettiği işlerde ve kendilerinde gerçekleştirdiği şeyde olduğunu bildiklerinden, kendi irade ve tercihlerini terketmişlerdir. Birde onlar, bu hallerini korudukları sürece devamlı Allahu Te-âlâ'ya yaklaşmakta ve daha fazla ilâhî lutuflara ulaşmaktadırlar. Bu, mukarrebîn makamındaki ariflerin rüt-besidir.

Salihlere gelince, onların tevazusu, nefislerini ve rab-lerini tanıdıkları ölçüdedir.

Tevazünün alâmeti, kendisine hak olan bir şey emre-dildiği zaman burun büküp onu beğenmemezlik yapmamaktır. Eğer nefsinde hakka karşı böyle bir duygu varsa, o hakkı kabulde kibirlenen bir kimsedir. Bu, büyük bir günahtır.

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEFEKKÜR ve MEYVELERİ

Tefekkür (düşünce) duymak, uyanmak ve tezekkürle (zikretmekle) başlar, peşinden ilim gelir. Çünkü hakka kulak verenin kalbi uyanır, kalbi uyanan zikreder, zikreden tefekkür eder (işin iç yüzünü düşünür); düşünen ilim sahibi olur. Bilen, eğer bildiği amel için öğrenilen bir şeyse, onunla amel eder. Eğer öğrendiği ilim, yüce Allah'ın rızası için öğrenilen bir ilimse, onunla amel ederek ebedî saadete erer. Bu saadet, peşine düşülecek en güzel şeydir.

Dinlemenin hakikati, işitilen bir hikmet, öğüt ve benzeri şeyden istifade etmektir. Dinlemenin şartı; söylenen şeyi anlamak için kulak vermektir. Bu dinleme, kulak yoluyla öğrenilecek farz-ı ayın ilimlerde farzdır. Diğer övülen ilimlerde müstehaptır (sevaptır). Din tarafından haram kılınan şeyleri dinlemek haram, mekruh görülen şeyleri dinlemek ise mekruhtur.

Uyanmanın hakikati, kalbin uyanıp hayra yönelmesidir. Bunun alâmeti, gevşeklik ve tembelliği terkedip şevk ile ayağa kalkarak ibadet ve taate sarılmasıdır.

Hemen yapılması emredilen farzlarda ve terkedilme-si istenen haramlarda, gecikmeden emredileni yapmak farzdır. Bu, her makam ile ilgili bir durumdur.

Tezekkür, bilinen şeylerin kalpte iyice yer etmesi için onları sürekli tekrar etmektir.

Tefekkür ise, birbiri ile benzer yönleri olan iki ilmi bir araya getirip onlardan elde etmek istediği üçüncü ilme ulaşmaktır. Bunun şartı, o iki ilimde herhangi bir şüphe olmamalı, kalp onların haricindeki şeylerden boşaltılmalı, bütün dikkat ve nazar onların üzerinde toplanmalı, öyle ki başka bir şeyi his ve farketmemelidir. Böyle olursa, kalp, iki marifeti değerlendirmeye alır; değersiz olanı terkedip değerli bir şeye meyleder. Buna da tezekkür denir.

Tezekkür, inanç, söz, fiil ve terkedilecek işlerle ilgili olabilir. Düşünülmesi farz olan şeyleri düşünmek farzdır. Günah olan işleri düşünmek, insanı onlara çektiğinde haramdır, iki marifetten elde edilecek üçüncü marifete (ilme) tefekkür denir.

Kalpte şek (tereddüt) bulunduğunda, kalbe şüpheler geldiğinde ve kalpten

giderilmesi farz olan hastalıkları tedavi gerektiğinde, tefekkür edip bunların nasıl ortadan kaldırılacağını düşünmek farzdır.

İlme gelince, onu beş ana başlıkta toplayabiliriz:

1- Farz olan ilimler: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe imanı öğreten ilimler, bu kısma girer.

2- Beden ve malla ilgili ibadetlerin ilmi.

3- Dil, fere, karın, kulak ve gözden oluşan beş âza ile alâkalı ilim.

4- Kalpten temizlenmesi gereken kötü ahlâkları tanıma ilmi.

5- Kalplerde Allahu Teâlâ'ya karşı bulunması gereken güzel ahlâkların ilmi.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÖVBE

Tövbenin aslı, günahtan itaate, kulu yüce Allah'tan uzaklaştıran yoldan, O'na yaklaştıran yola dönmektir.

Tövbe üç şeyle tamam olur: İlim, hal, amel. Bütün makamlar da bu üç şeyle tamam olur.

İlim işin temelidir. İlmin Allahu Teâlâ'ya iman etmenin temel bir rüknüdür.

Hal, manevî vecdlerin ortaya çıkma sebebidir.

Amel ise, manevî vecdlerin etkisiyle kalpte ve âzalar-8â ortaya çıkan şeydir.

Tövbeden önce iki şeyi bilmek farzdır:

1- Terkedilen günahın günah olduğunu bilmek.

2- Kulun tövbesinde tek başına olmadığını bilmek; çünkü tövbe duygusunu onun içinde yaratan ve sebeplerini önüne getiren yüce Allah'tır. Bu, yüce Allah'a imanın bir parçasıdır. O, Allahu Teâlâ'nm kudret sıfatıyla ilgilidir. İkincisi de Allah'a imanın bir parçasıdır; o da Allah'ın verdiği haberlerden öğrendiğimiz bir durumdur.

Tövbede dört temel unsur vardır. Bunlar ilim, pişmanlık, bir daha yapmamaya kesin karar ve günah işlemeyi terk.

Tövbede farz olan pişmanlık; kulu günahı terketme-ye sevkeden pişmanlıktır.

Tövbe ile irtibatı olan bir kelime de firardır. Buradaki firar, günahtan taate kaçmaktır. Bu, farz olan bir firardır. Kulun, kendini oyalayan meşguliyetlerden yüce Allah'a dönmesi, iyiden daha iyiye yönelmesi de bir çeşit tövbe ve dönüştür. Âhiretteki ebedî saadet, bu tövbe ve dönüşe bağlıdır. Bu, kamil bir iman üzerine yapılacak farz bir dönüştür.

Buna göre, tövbe mertebelerinin ve basamaklarının bir bitiş noktası yoktur. Bu işe inabe (Allah'a yönelme) denir. İnabenin aslı, kuldan hiçbir günah meydana gelmese bile; sürekli Allahu Teâlâ'ya yönelmesidir.

Boyun eğmeye gelince o, hakka kolayca baş eğip itaat etmektir.

Bil ki, gerçek tövbe, hiçbir günah bırakmadan bütün günahlardan temizlenmektir.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

SABIR ve MEYVELERİ

Kul bu konuda şunu bilmelidir: Sabrın aslı, Allahu Te-âlâ'nın bize haber verdiği şu şeyleri tasdik etmektir.

Nefis, şeytan ve şehvetler insan için birer düşmandır; akıl, marifet ve hayrı ilham eden melek de kulu hayra davet eden dost tarafıdır. İki grup arasında sürekli bir savaş vardır. Kim şeytanın askerlerini etkisiz hale getirip Allah'ın askerlerini desteklerse, Allah onu cennetine koyar. Bunu yapmak, kul için farzdır; çünkü o, Allah'a imanın bir parçasıdır.

Bu imandan ortaya çıkan hal şudur: Gerçeğin bu olduğunu gören ve ona iman eden kul, nefsin kötü arzuları karşısında dinin emir ve hükümlerine sıkıca sarılıp istikamet üzere sabit durur.

Kula farz olan, yüce Allah'ın iyilere verdiği müjdeleri, kötülere yaptığı azap tehdidini tasdik ederek kalbini kuvvetlendirmesi, Allahu Teâlâ'nın askerlerinin yani hayır tarafının, şeytanın askerlerine yani kötülüğe galip gelene kadar çalışmasıdır. Yüce Allah'ın haber verdiği gibi sonuçta galip gelecek olan Allah'ın askerleridir. Bk. el-Mâide 5/56; el-Mücâdele 58/22.

Riyâzat, sabrın meyvesidir.

Riyâzat, nefsi hayra alıştırmak, onu yumuşaklıkla yavaş yavaş kolay işlerden ağır işlere adım attırmak, böylece devam ederek önceleri zor gelen bütün iş ve hallerin kendisine kolay geleceği bir dereceye kadar onu ilerletmektir.

Tehzîb (nefsi güzelleştirmek) de sabrın meyvesidir.

Tehzîb; nefsin manevî makamlarda sahip olduğunu söylediği hallerde doğru mu yalan mı söylediğini görmek için onu bu makamın gereği olan şeylerle imtihan etmek, denemek ve varsa kusurlarını giderip o makama lâyık hale getirmektir.

Kulun sabır makamında itidali (dengeyi) bulduğunun alâmeti, nefsi tarafından herhangi bir engelleme ve çekişme olmadan, güzel amellerin kendisinden kolayca ortaya çıkmasıdır.

Kulunu hayırlarda muvaffak eden yüce Allah'tır.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

HAVF (İLAHÎ KORKU) ve ONA BAĞLI HALLER

Havf (ilâhî korku), yüce Allah'ın ulûhiyyet (ilâhlık) sıfatlarını tanımakla oluşur. Allah'a yaklaştırılmak, uzaklaştırılmak, cennetlik veya cehennemlik yapılmak, ilâhî sıfatların tecellisi ve hükmüdür. Bu hüküm, kul daha yok iken, cennete ve cehenneme götürecek bir sebep mevcut değilken verilmiştir. Bu hakikat bilinince kulda Allah'tan korkma hali meydana gelir. Bu korku, Allah'ın zâtından kaynaklanan sırf O'nu tanımakla oluşan bir korkudur. Bu korkuya inanmak farzdır; çünkü o, yüce Allah'a inanmanın bir parçasıdır.

Amellerini çok görüp yüce Allah'a karşı rahat bir tavır içine giren ve Allah'ın gizli imtihanından emin olan kimseye, bu korku fayda verir; onu serbestlikten ve kendisini kesin emniyette görüp aldanmaktan kurtarır. Çünkü Allah'ın gizli tuzak ve imtihanından ancak helak olan kimseler emin olur.

Allah'ın zâtından kaynaklanan ve O'nun için olan korkunun dışındaki korkuya gelince, bu iki kısımdır:

Biri, elindeki nimetin alınma korkusudur. Bu korku kulu, edebe ve nimetin kendisinin değil, Allah'ın ikramı olduğunu görmeye sevkeder.

Diğeri ise, günahların sebep olduğu azap korkusudur.

Kulda, onu haramları terketmeye ve farzları yapmaya sevkedecek kadar ilâhî korkunun bulunması farzdır.

Korku sahibinin hali: Korku sahibinin kalbi devamlı acı ve elem içindedir. Onun ızdırabı, sevimsiz bir hale düşmek veya hayırlı bir fırsatı kaçırmak sebebiyledir.

Eğer kulun bu korkuları, övülecek hayırlı şeyler içinse, korkusu, duruma göre farz veya müstehap olur. Kulun korkuları din tarafından güzel bulunmayan konularda ise, duruma göre, haram veya mekruh olur.

Kabz (tutukluk) hali: Kalbe bazan kabz (manevî tutukluk) hali gelir; bunun sebebi biliniyorsa, onun hükmü hüznün (üzüntünün) hükmü gibidir. Sebebi bilinmiyorsa bu, serbestlik halinde aşırı gitmesi sebebiyle, hak yolcuları için bir ceza çeşididir.

Korkunun bir çeşidi olan işfak yani endişe haline gelince bu, kalpte korku ile ümit halinin birleşmesi ve birbirini dengelemesidir.

Korkunun bir çeşidi de huşudur. Huşu, kalbin ve azaların sükûnete bürünüp hareket etmemeleridir. Bu durum, kalbin, çok büyük yahut korku verici bir şeyi müşahede ettiği zaman olur.

Korkunun bir çeşidi de vera'dır. Vera', zararından korkarak şüpheli bir şeyden uzaklaşmaktır.

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

RECÂ (ÜMİT) ve ONA BAĞLI HALLER

Recâ yani ilâhî rahmetten ümitli olma hali de, korkuda olduğu gibi, Allahu Teâlâ'nın ezelî sıfatlarını tanımak ve müşahede etmekle elde edilir. Kâinatta olan bütün iyi, kötü, faydalı ve zararlı şeyler bu sıfatların tecellisidir.

Yüce Allah'ın bu sıfatlarını tanıyan kimse, O'ndan korkar ve aynı zamanda O'nun rahmetine ümit bağlar. Bu da yüce Allah'ın zâtına ait bir ümit halidir. Çünkü, ezelde kendisi için cennetlik hükmü verilen bir kulun başına gelen bütün iyilikler ve ondan defedilen bütün kötülükler ancak yüce Allah'ın lütuf ve ihsanından kaynaklanmaktadır. Korkunun kendisini ilâhî rahmetten ümitsizliğe götürdüğü bir kul, recâ (ümit) ile o halden kurtulur.

Allah'ın zâtı dışındaki bir şey için istenen ümit, kulu fazla ibadet ve taat yapmaya sevkeden ümittir. Eğer ümit onu fazla ibadet ve taat yapmaya sevketmiyorsa, o temenni olur.

Gerçek ümit; bütün gereklerini yaptıktan sonra, sevgilin gelişini beklerken kalbin

rahat ve huzur içinde olmasıdır.

Recâya bağlı konulardan biri de rağbettir. Rağbet, sevgiliyi beklerken duyulan huzur halinin, ümit içindeki kalbi tamamen sarmasıdır. Kalp bu hal ile sanki ulaşmak istediği şeyi görür gibi olur. Bu, ümidin kemâl hali ve hedef noktasıdır.

Reca konusunda zikredilecek hallerden biri de bast halidir. Bast, ümidin verdiği şevk ile kalbin genişlemesi ve hidayet yolunun ona açılmasıdır.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

FAKR ve ONA BAĞLI HALLER

Fakirlik, yokluk ve ihtiyaç içinde olduğunu anlamaktır. Ancak ihtiyaç, mutlak ve mukayyet olmak üzere iki kısımdır.

Mutlak (kesin) ve sınırsız fakirlik, kulun kendisini var eden, varlığını devam ettiren ve onu hidayet yoluna ileten kimseye olan ihtiyacıdır. Bu, kulun Allahu Teâlâ'ya muhtaç olduğu bir fakirliktir. Çünkü Allahu Teâlâ onu yaratan, yaşatan, varlığını devam ettiren ve hidayet yoluna iletendir. Kulun yüce Allah'a karşı bu fakirliğini bilmesi farzdır; çünkü o, Allah'a imanın bir parçası ve gereğidir.

Bu marifetten ortaya çıkan hal; kulun, devamlı kendisinin yüce Allah'a muhtaç olduğunu müşahede etmesidir.

Mukayyed (kayıtlı ve sınırlı) fakirliğe gelince bu, kulun hayatını devam ettirmek ve mal kazanmak için muhtaç olduğu sebeplerdir.

Buradaki mal, kulun elinde olmayıp muhtaç olduğu şeydir.

Mutlak fakirlikte istenen, kulun Allah'ın zâtına olan ihtiyacını bilmesidir, çünkü bu, O'nun zâtı ile alâkalıdır. Diğerinde ise başka şeyler istenir. Bu eşyadan kesilip tamamen yüce Allah'a yönelmektir. Onların her ikisi de Allahu Teâlâ ile zengin olmaya sebeptir. Bu, kalbin yüce Allah'a bağlanmasıdır.

Allahu Teâlâ ile zenginlik, kalbi, O'nun dışındaki her şeyden çekip kurtarmaya sebeptir. Bunda kula gerekli olan şey, ebedî olan yüce zâtın, sonradan yaratılan varlıklardan her yönüyle ayrı olduğuna inanmasıdır.

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

ZÜHD ve ONA BAĞLI HALLER

Zühd, dünyadan gönlü çekmektir. Dünyadan gönlü çekmeye sebep olan ilim, Allahu Teâlâ'ya iman ve O'nun verdiği haberlerdir. Allahu Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Hayır aksine siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz; halbuki âhiret daha hayırlı ve daha devamlıdır." el-A'lâ 87/16-17

Bu ilimden ortaya çıkan hal şudur: Kul, Allah katındaki şeyleri büyük ve kıymetli görerek, dünyadakileri iste-, mekten yüz çevirir.

Allahu Teâlâ'nın dışındaki cennet nimetleri ve diğerlerinden bir şey için zühd sahibi olmak istemek, Allahu Teâlâ'nın celali ve kemâli yanında düşük şeylere yönelmek olur ki, bu, ariflerin zühdü değildir.

Allahu Teâlâ'nın zâtı için olan zühd, O'na imanın pir parçasıdır; çünkü bu O'nun celali ve kemâli ile ilgilidir. O'nun dışındaki bir şey için zühd sahibi olmak, bu marifete ulaşmak için kalbi boşaltmaktır.

O'ndan başkası için elde edilmek istenen zühdün farz olan miktarı, kulun farzları yapacak kadar vaktini ayırması ve elini dünyadan çekmesidir.

Zühd (dünyadan gönlü çekmek), mubah (helal) şeylerle ilgilidir. Bir de gönül çekilen şey, insanın mülkünde, elinde ve imkânında olan bir şey olmalıdır.

Zühdün sonucu, îsâr yani başkasını nefsine tercih etmektir. Bu, cömertlik derecelerinin en yükseğidir. Çünkü sehâ denilen cömertlik; insanın, kendisinin ihtiyacı olmadığı bir şeyini zorlanmadan başkasına bağışlamaktır, îsâr ise, insanın ihtiyacı olduğu bir şeyi herhangi bir karşılık ve gaye olmaksızın, sadece Allahu Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanmak için başkasına bağışlamaktır.

Zühdle alâkalı bir ahlâk da fütüvvettir. V Fütüvvet, sonuç itibariyle cömertlik ahlâkı içindedir.

Kim, dinin emirlerini ve cömertliğin gereklerini yerine getirirse, o kimse gerçek fetâ yani yiğittir.

Kim, dünya ehlinin kötü ahlâkında onlara ortak olursa o, gerçek mânada bir cömert ve yiğit değildir.

Murad olan yani Allah tarafından özel dostluğa seçilen kulun makamına gelince; o, işin hakikati ve gereği ne ise onu yapar; bunu yaparken de içinde hakka karşı herhangi bir çekişme ve karşı durma hali bulunmaz. Hiçbir şey onun kalbini Allahu

Teâlâ'dan koparıp meşgul etmez.

Yüce Allah en iyisini bilir.

OTUZUNCU BÖLÜM

MUHASEBE ve ONA BAĞLI HALLER

Muhasebenin aslı, geçmişi ve geleceği kontrol edip halinin ne olduğunu tesbittir. Muhasebe, ümmetin ittifakıyla farz bir vazifedir.

İnsanı muhasebeye götüren ilim, Allahu Teâlâ'nın her şeyi muhasebe ettiğine (hesabını yaptığına) iman etmesidir.

Bu muhasebe, i'tisâmı yani Allah'ın emirlerine sımsıkı sarılmayı gerektirir.

İ'tisâm ile istikamet arasında fark vardır.

İ'tisâm; Allahu Teâlâ'nın kitabına sarılmak ve onun çizdiği sınırları muhafaza etmektir.

İstikamet ise, ilâhî emirler yerine getirilirken ifrat (aş-rılık) ve tefrite (kusura) düşmeden sabit bir halde dengede gitmektir.

İstikamet, bizzat kendisi için olduğu gibi, başka bir hedef için de olabilir. İstikamet halinin bizzat hedefe alınması önemlidir; çünkü o, tefrika yani eşya ile meşgul olma tehlikesinden kurtulup cem' yani kalbi hakta toplama makamına yükselmeye bir vesiledir.

Yüce Allah en iyisini bilir.

OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

ŞÜKÜR ve ONA BAĞLI HALLER

Kulu şükretmeye götüren ilim, bütün nimetlerin sadece Allahu Teâlâ'ya ait olduğunu bilmesidir. Bu ilim farzdır, çünkü o, Allahu Teâlâ'ya imanın bir parçasıdır.

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: "Sahip olduğunuz bütün nimetler Allah'tandır." el-Nahl 16/53

Nimeti verene şükretmek farzdır, bu da imanın gereğidir.

Bu ilimden ortaya çıkan hale gelince o, kulun Allah'ın nimetleri ile mutluluk ve sevinç içinde olmasıdır. Bu mutluluğun kendisi de bir çeşit şükürdür. Bu şükür, bizzat istenmektedir; o farzdır. Şükür imandandır ve Allahu Teâlâ'ya imanın sonucudur.

Şükür ameline gelince, bu da bizzat istenen bir şeydir. Şükür, başka bir hedef için de yerine getirilebilir.

Şükür amelinin bizzat istenmesinin sebebi şudur: Bir nimeti, yaratıldığı şey için kullanmak, bütünüyle hikmetin gereğidir.

Şükrün başka bir sebep için yapılması ise, mevcut nimetlerin korunması ve artırılması içindir.

Özetle şunu söylemek istiyoruz: Şükür, nimeti, yaratıldığı alan ve hedefte kullanmaktır.

Kimin bütün halleri dengede olup her şeyi yerince ve gereğince yaparsa, o kimse hikmet ehli biridir. Hikmet, her şeyi ilim ve amel olarak olması gereken yere koymaktır.

Hayırlarda muvaffakiyet ancak yüce Allah'ın yardımı iledir.

OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

TEVEKKÜL ve ONA BAĞLI HALLER

Kulu tevekküle sevkeden şey, onun Allahu Teâlâ'nın hiç kimseye muhtaç olmadan zâtı ile var olduğu ve zâtı dışındaki bütün varlıkları O'nun hayatta ve ayakta tuttuğunu bilmesidir. Ayrıca O'nun sonsuz ilmini, hikmetini ve kudretini bilmesi de kulu Allah'a tevekkül etmeye (güvenip dayanmaya) götürür.

Bu ilimden şu hal ortaya çıkar: Tevekkül eden kulun kalbi Allahu Teâlâ'ya itimat eder, O'nunla huzur bulur, O'na bağlı olduğu için bütün ızdırabı yok olur.

Tevekkülü ve ona ait halleri bilen kimsenin, sadece haram ve şüpheli olan şeylerden elini çekmesi gerekir. Tevekkül, çalışıp kazanmaya mani değildir.

Tevekkül çok şerefli bir hal olmakla birlikte, derece olarak tefvîzden (işi Allah'a havale etmekten) ve teslimden (ilâhî hükme boyun eğmekten) düşüktür. Çünkü tevekkülün gayesi, faydalı olanı ele geçirmek ve zararlı olanı def etmektir.

Tefviz ve teslimiyet ise; ilâhî emir ve yasaklara gönül hoşluğu ile boyun eğip itaat etmek ve Allahu Tela'nın kendisi için hükmettiği bütün işlerde iradesini terketmek-tir.

Bu konu ile alâkalı hallerden biri de sikadır. Mânası, bütünüyle kalbe yönelmek ve bütün işlerinde yüce Allah'a sadakatten, hakkı tasdikten ayrılmamaktır. Bu, bütün makam ve haller için mükemmel bir haldir.

Tevekkülle alâkalı hallerden biri de rızâdır. Rızâ ancak hükmedilen şeyin başa gelmesinden sonra olur. Tefvîz ve teslimiyet ise, hükmedilen şeyin başa gelmesinden önce olur.

Herkese farz olan rızâ, insanın başına gelen şeyleri tabiatı ile hoş bulmasa da ona aklı ile rızâ göstermesidir; çünkü sıkıntılı bir şeyden tabii olarak hoşlanmamak kulun ihtiyarı (iradesi) ile olmaz.

Kim, Allahu Teâlâ'nın kullarını dünya ve âhirette imtihan ettiği şeyleri aklı ile kötü görür yahut dili ile şikâyet ve tenkitle uğraşırsa günaha girer ve farz olan rızâ halinin dışına çıkmış olur.

Hayırda muvaffakiyet ancak yüce Allah'ın yardımı iledir.

OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİYET ve ONA BAĞLI HALLER

Niyet, imandan sonra dünyada ve âhirette en büyük saadete vesiledir. Bunu bilince, sana niyetin ne olduğunu bilmen gerekir. Ayrıca onu karıştıracak dünya ile ilgili kötü arzulardan koruman vaciptir. Niyeti, onun safiyetini zedeleyecek âhirete ait hedef ve gayelerden temiz tutman ise, müstehaptır.

Niyet, hedefleri birbirinden ayırmaktan ibarettir.

Kasd, himmeti (düşünceyi) ulaşmak istenen hedefte toplamaktır.

Azim, kasdı takviye etmek ve ona canlılık kazandırıp harekete geçirmektir.

İrade, işi engelleyen manileri ortadan kaldırmaktır.

OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIDK ve ONA BAĞLI HALLER

Sıdk, doğruluk demektir.

Bu sıfatı Allahu Teâlâ için düşündüğümüzde, o, zatî sıfatlardan olup yüce Allah'ın kelâmına ait olmaktadır.

Kul için sıdk (doğruluk), insanın gizlisi ile açık halinin, zahiri ile bâtınının aynı olmasıdır. Bütün manevî makam ve haller sıdk ile gerçekleşir. Hatta, çok büyük bir değere sahip ihlâs bile sıdka (doğruluk ve sadakate) muhtaçtır; sıdk ise hiçbir şeye muhtaç değildir; çünkü o, ibadetlerde İhlasın tam olarak gerçekleşmesidir. Allahu Te-âlâ'nın taat ve ibadetle istediği de budur.

Mesela, kul, namazını Allah rızası için kılmaya niyet eder, fakat namazda kalp huzurundan gafildir. Sıdk ise; kalbi yüce Allah ile huzur halinde tutarak ibadetle Allahu Teâlâ'nın rızasını istemektir. Buna göre; her sadık kul aynı zamanda ihlâslıdır; fakat her ihlâslı kul, sadık değildir.

Sıdk, infisal (ayrılma) ve ittisal (birleştirmeme), bağlama mânasına da gelir. Çünkü sadık kul, kalbini Allahu Teâlâ'dan başkasından ayırır ve sürekli Allah ile huzur haline bağlar.

Sıdk ile irtibatlı olarak tahkik hali vardır. Tahkik, manevî makam ve halleri birbirinden ayırt edip onları kalbi yabancılardan ve içinde bulunduğu hali zedeleyecek şeylerden temizlemektir.

Sıdkla ilgili hallerden biri de tefriddir.

Tefrîd, hiçbir ilim ve hale takılmaksızın, kulun kalbinin sadece Allahu Teâlâ ile olmasıdır. Bu kul, Allahu Te-âlâ'nın bütün mevcudatı yaratmada tek olduğunu, kudretinin her şeyi kapladığını müşahede ettiği için sadece O'na yönelip bağlanmıştır.

OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM

RIZA MAKAMI

Haris el-Muhâsibî (rah) demiştir ki: "Rızâ, Allahu Teâlâ kulda hükmünü icra ederken, kalbin sükûnet içinde (ilâhî tecelliye teslim) olmasıdır."

Zünnûn el-Mısrî (rah), şöyle der: "Rızâ, başa gelen ilâhî tecelliler karşısında kalbin sevinç içinde olmasıdır."

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allah'a rab olarak razı olan kimse, imanın tadını tatmıştır." Müslim, "îmân", 56; Tirmizî, "îmân, 10; Müsned, I, 208

Diğer bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Allahu Teâlâ hikmeti ile kalbin rahatlık ve sevincini rızâ ve yakînde yaratmış; kalbin hüzün ve elemini de şek ile ilâhî takdire kızmada yapmıştır." Ebû Nuaym, Hilye, X, 42; Beyhaki, Şuâbü'l-îmân, nr. 207; İbn Ebü'd-Dünyâ, el-Yakîn, nr. 31 (Sahabeye ait mevkuf bir haber olarak)

Cüneyd-i Bağdadî (rah) demiştir ki: "Rızâ, kalbe ulaşan sağlam bir ilimdir. Gerçek ilim kalbe ulaşınca onu, Allah'tan razı olma haline götürür."

Rızâ ve muhabbet, korkuyla ümit gibi değildir. Rızâ ile muhabbet, dünya ve âhirette kuldan ayrılmazlar. Kul cennette de bu iki hali yaşar, onlara ihtiyacı bitmez.

İbn Atâ (rah) der ki: "Rızâ, Allahu Teâlâ'nın ezelde yapmış olduğu tercihe, kulun kalbinin sükûnet içinde tâbi olmasıdır. Hiç şüphesiz Allah kulu için en hayırlı olanı takdir etmiştir; öyleyse kul ilâhî takdire kızmayı terke-derek ona razı olmalıdır."

Ebû Türâb en-Nahşebî (rah) der ki: "Kalbinde bir parça dünya sevgisi bulunan kimse, Allah'tan razı olma haline ulaşamaz."

Serî es-Sakati (rah) demiştir ki: "Şu beş şey muka-rebbûn makamındaki velilerin ahlâkındandır:

1- Nefsinin sevdiği ve sevmediği hususlarda Allahu1 Teâlâ'dan razı olmak.

2- Allah'a sevilmek için her çareye baş vurmak.

3- Yüce Allah'tan haya etmek (utanmak).

4- Allah ile ünsiyet (özel yakınlık) içinde olmak.

5- Allah'tan başka bütün varlıklardan uzaklaşmak."

Fudayl b. iyâz (rah) der ki: "Rızâ, kulun bulunduğu derecenin üstünde hiçbir şey temenni etmemesidir."

İbn Sem'un (rah) da şöyle der: "Rızâ Hak ile; Hak'tan ve Hak için olur. Hak ile rızâ, yüce Allah'ın tedbir ve tercihine rızâ göstermektir. Hak'tan rızâ, yüce Allah'ın taksim ve verdiğine razı olmaktır. Hak için rızâ ise, ilâh ve rab olarak yüce Allah'a razı olmaktır."

Ebû Sâid el-Harrâz'a (rah), "Kul aynı anda hem razı hem de kızgın olabilir mi?" diye sorduklarında, şu cevabı vermiştir:

"Evet, kulun rabbinden razı iken, nefsine ve kendisini Allahu Teâlâ'dan alıkoyan her şeye kızgın olması caizdir."

Hz. Ali'nin (r.a) oğlu Hz. Hasan'a (r.a) biri gelerek, "Ebû Zer, 'Bana, fakirlik zenginlikten, hastalık da sıhhatten daha sevimlidir!' diyor, siz buna ne dersiniz?" diye sordu; Hz. Hasan (r.a) şöyle karşılık verdi:

"Allah Ebû Zerr'e rahmetiyle muamele etsin. Bana sorarsanız, bu konudaki görüşüm şudur: Kim bütün işlerini Allahu Teâlâ'nın güzel tercihine bırakmış ise o, Allahu Teâlâ'nın kendisi için seçtiği halden başkasını temenni etmez."

Hz. Ali (r.a) demiştir ki: "Kim, rızâ sergisi üzerinde oturursa (yani devamlı rıza halinde olursa) ona, Allah'tan asla bir sıkıntı ulaşmaz. Kim de devamlı ondan bundan bir şeyler isteme haline düşmüşse, o da hiçbir halde yüce Allah'tan razı olmaz."

Şiblî (rah), Cüneyd-i Bağdadi'nin (rah) yanında: "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" dedi. Cüneyd-i Bağdadî, "Senin bu sözün içinin (kalbinin) daralmış olduğunu gö-setiryor!" dedi. Şiblî, "Doğru söyledin" dedi. O zaman Cüneyd-i Bağdadî, "Kalbin daralması, ilâhî tecelliye razı olmamaktır!" uyarısında bulundu.

Cüneyd-i Bağdadi bu sözü, ona rızânın aslını hatırlatmak için söylemiştir. Durum böyledir; çünkü rızâ hali, kalbin genişleyip açılmasından ileri gelir.

Kalbin açılması yakîn nurundan kaynaklanır. Bu nur kulun iç âleminde yerleşince göğüs genişler, basîret (kalp gözü) açılır ve Ailahu Teâlâ'nın her işi en güzel şekilde tedbir ettiğini görür. O zaman kalpten ilâhî tecellilere kızma ve onlara karşı daralma hâlî çekilip alınır.

Kalbin açılması, içinde ilâhî muhabbetinin tadını taşır. Bu tadı tadan sadık kul,

yüce sevgilinin bütün işlerine razı olur. Çünkü sevgili, sevdiğinin bütün işlerini kendi isteği ve tercihi gibi kabul eder. Sevgilinin yaptığı her iş, sevimlidir.

Hak âşıkları, bu yolda olmayan kimselerle içli dışlı olmaktan çekindikleri gibi, böyle kimselerin kendilerine hizmet etmesinden de hoşlanmazlar. Gerçek şu ki, onların yolunu sevmeyen kimse, çoğu kez, kendilerinden istifade etmekten daha çok, onlara bakarak zarara sebep olur.

Bir hadiste, "Mümin, müminin aynasıdır" Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, nr. 239; Ebû Dâvûd, Edeb, 49; Tabâ-rânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, nr. 2135; Heyserni, Mecmau'z-Zevâid, VII, 264, buyurulmuştur.

Sûfîler, ne zaman içlerindeki birinden ayrılık eseri görseler, ondan nefret ederler; çünkü ayrılık, nefsin ortaya çıkmasıyla meydana gelir. Nefsin orta çıkması, içinde bulunduğu vakitte gereken edebi zayi etmesinden kaynaklanır. Ne zaman dervişin nefsi ortaya çıkarsa, onun gerçek sûfîlerin yolundan çıktığını anlarlar ve o kimsenin vaktin edebini zayi edip, nefsini kontrol etmeyi ihmal ettiğine ve güzel edebi terkettiğine hükmederler. Bu durumda onun, biraz mücadele edilerek sûfîlerin arasına döndürülmesi gerekir.

OTUZ ALTINCI BÖLÜM

GIYBETTEN SAKINDIRMA

Allahu Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Sizden biri, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bundan tiskindiniz değil mi? İşte gıybet de böyledir; öyleyse Allah'tan korkun ve birbirinizi gıybet etmeyi (arkadan çekiştirmeyi) terkedin." el-Hucurât 49/12

Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor: Bir adam Hz. Peygam-ber'in (s.a.v) yanında oturuyordu. Efendimiz (s.a.v) ayağa kalktı, fakat adam kalkmakta zorlandı. Orada bulunanlardan bazıları, "Falancı ne kadar âciz bir kimse, oturduğu yerden kalkamıyor!" dediler. Bunu işiten Hz. Peygamber (s.a.v), "Kardeşinizin etini yediniz ve onu gıybet ettiniz!' diye onları uyardı. Beyhakî, Şuabü'l-îman, nr. 6733; Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, VII, 574.

Nakledildiğine göre Allahu Teâlâ Hz. Musa'ya (a.s) şöyle vahyetmiştir:

"Kim gıybetten tövbe ederek ölürse o, cennete en son giren kimse olur. Kim de gıybette ısrar ederek ölürse o, cehenneme ilk önce giren kimse olur."

Anlatıldığına göre, İbrahim b. Edhem (rah) bir yemeğe davet edildi; o da davete katıldı. Meclistekiler, orada bulunmayan bir adamın gıybetini yaptılar. Bunu işiten

İbrahim b. Edhem, "Bunu bana, insanların gıybet edildiği bir yerde bulunarak nefsim yaptı" diyerek oradan çıkıp gitti ve nefsine ceza olarak üç gün bir şey yemedi.

Şöyle denilmiştir: İnsanların gıybetini yapan kimsenin misali, bir mancınık dikip onunla iyiliklerini doğuya batıya atan kimseye benzer.

Şöyle anlatılmıştır: Kula kıyamet günü amel defteri verilir; içinde hiçbir hayır göremez. Bunun üzerine, "Benim namazım, orucum, taatim nerede?" diye sorar; kendisine şöyle denilir: "Yaptığın ameller, gıybetini yaptığın kimselere verildi."

Denilmiştir ki: "Bir mümin gıybet edildiği zaman, Allahu Teâlâ onun günahlarının yarısını affeder."

Şöyle nakledilir: Âhirette bir kula amel defteri verilir; içinde hiç yapmadığı birçok iyilik görür; bunları yapmadığını söyleyince, kendisine, "Bunlar, senin haberin yokken insanların senin hakkında yaptıkları gıybetin karşılığıdır" denilir.

Hasan-ı Basrî'ye (rah) biri gelerek, "Falan adam senin gıybetini yaptı" dedi. Bunu duyan hazret, adama bir tabak tatlı göndererek ona, "Duyduğuma göre sen (gıybetimi yaparak) bana iyiliklerini hediye etmişsin; bu tatlıyı o hediyene karşılık olarak gönderiyorum" demiştir.

Cüneyd-i Bağdadî (rah) şu hadiseyi anlatır:

"Bağdat'ta bir yerde cenaze namazı kılmak için bekliyordum. O sırada bir fakir gördüm, üzerinde ibadet ehlinin alâmeti vardı, insanlardan bir şeyler dileniyordu; içimden kendi kendime, 'Keşke şu adam kendisini dilenmekten kurtaracak bir iş yapsaydı, onun için daha güzel olurdu!" diye düşündüm, işim bitince evime döndüm. Gece virdim vardı, onu bitirince uyudum. O fakir adamı rüyamda gördüm; onu bir tepsi içine uzatmışlardı, bana, 'Onun etini ye, sen onun gıybetini yaptın!' denildi. Durumu anladım ve, 'Ben dilimle onun gıybetini etmedim; sadece içimden geçirmiştim' dedim. O zaman bana,

'Sen, kalbinden geçirmek şeklinde de olsa, kendisinden bu tür bir işe razı olunmayacak kimselerdensin; git adamdan helâllik iste' denildi. Sabah olunca adamı aramaya başladım; onu, yıkama esnasında su içine düşen sebze yapraklarını toplarken gördüm, kendisine selâm verdim, bana künyemle hitap ederek,

'Ey Ebü'l-Kasım, bir daha böyle bir şey yapar mısın?' diye sordu; ben, 'Hayır, yapmam' dedim. Bunun üzerine derviş, 'Allah bizi ve seni affetsin' dedi."

OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM

FÜTÜVVET AHLÂKI

Fetâ (Allah yolunda yiğit ve cömert insan), nefsinin işlerini tedbirden, malından ve evladından geçip hepsini, bütün varlığın sahibi yüce Allah'a hibe ve feda eden kimsedir. Aslında hibe ettiği şeyler kendisine ait değildir; onlar yüce Allah'ın olup şu âyette istenen yolda harcanmıştır:

"Şüphesiz Allah, müminlerden, kendilerine cenneti vermek karşılığında canlarını ve mallarını satın almıştır."

Feta (Allah yolunda yiğit ve cömert insan), Allahu Te-âlâ'nın şu âyetindeki ahlâk ile ahlâklanmıştır:

"Şüphesiz Allah adaleti, iyiliği, akrabaya yardımı emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı yasaklar. O, düşünüp Masınız diye size öğüt veriyor."

Mert insan, yüce Allah'a itaat olarak adalet, iyilik ve ihsan namına ne kadar hayırlı amel varsa, hepsini yapmaya çalışır, yüce Allah'a isyan olan ne kadar kötü iş varsa hepsini terkeder.

Halkın cömertliği malıyla olur. Seçkin kulların cömertliği malı ve amelleriyle olur. Seçkin kulların içindeki seçilmiş ariflerin cömertliği malı, ameli ve manevî halleriyle olur. Peygamberlerin cömertliği ise mal, amel, hal ve manevî sırlarla olur.

Fetanın (Allah yolunda yiğit insanın) içinde bir davası olmadığı gibi dışında da yapmacık ve gösteriş türü bir ameli yoktur. Onunla Allah arasındaki sırrı (gizli halini) kendi sadrı (göğsü) bile bilemez; nerede kaldı halk bilsin!

Fetânın (Allah yolunda yiğit insanın) ahlâklarından bazısı da şunlardır: O, halka rıza gözüyle bakar (herkesin haline rızâ gösterir); nefsine ise kızar (onun hiçbir haline rıza göstermez.)

Bu kimse, kendisinden üstte, kendisiyle aynı seviyede ve altta bulunan herkesin hakkını bilir ve korur. Din kardeşleri için bir hata, küçük düşürücü durum ve yalan düşünmez, onları böyle bir duruma düşürmez.

O bütün müminlere velî gözüyle bakar, hiçbirini kötü görmez. Ancak açıkça dine aykırı iş yapanın işine kızar; yapılan kötülüğü müslüman kardeşine değil, şeytana ait görür. Böyle düşünen bir kimse, kötü işleri yüce Allah'a nasıl nisbet eder? O, bir

günah gördüğünde onu fiilen eliyle ve diliyle düzeltmeye çalışır; buna gücü yetmezse kalbiyle kötülük yapanı terkeder, kötü işten nefret eder.

Fetâ (Allah yolunda yiğit insan), halktan ümidini keser; onlardan bir şey istemeyi ve halini arzetmeyi terkeder.

Fakirliğini gizler; zenginliğini açıklar. Boş davaları terkeder, gizli mânaları gizler, eziyetlere sabreder. Başkasının isteğini kendi nefsine tercih eder; bunu ahlâk ve amel olarak gösterir.

O, hep başkasının ihtiyaçlarını görmekle uğraşır. Verdiği iyiliği asla başa kakmaz; kimseyi minnet altına sokmaz. Kimseden, kendisine ait hakkı yerine getirmesini istemez; fakat nefsinden herkesin hakkını yerine getirmesini ister. Yaptığı bütün işlerde herkesi kendisinden faziletli, nefsini ise devamlı kusurlu görür. Yaptığı hiçbir şeyi çok bulmaz.

Fetânın (Allah yolunda yiğit insanın) bir hali de, nefsinin bütün keyiflerini terketmesidir. Onun yanında halkın kendisini övmesi ile kötülemesi birdir.

O, doğru konuşur, sözünde durur, cömerttir, haya sahibidir, güzel ahlâklıdır, şeref sahibidir, din kardeşleriyle hoş geçinir, arkadaşlarından kötü şeyler işitmekten uzak durur, sözünü ve anlaşmasını en güzel şekilde yerine getirir; kin, haset, aldatma gibi kötü ahlâklardan uzaktır.

Mert insan, Allah için sever, Allah için kızar. Malı ve makamıyla imkanı ölçüsünde kardeşlerinin hizmetindedir. Onları yaptığı iyilikle minnet altına sokmaz; yaptığını asla başa kakmaz. İyilerle beraber olur; kötülerden kaçar. Rabbi için kendi nefsine düşman olur, başkası ile çekişmez. Sürekli nefsinin kötü arzularını kırıp temizlemekle uğraşır. Bu konuda şöyle denilmiştir:

"Gerçek yiğit insan, içindeki putları (kötü arzuları) kıran kimsedir."

Fetâ (Allah yolunda yiğit insan,) hiçbir fakirden fakirliğinden dolayı nefret etmez, zenginle de zenginliğinden dolayı çekişmez. :

Her iki dünyadan da yüz çevirip gönlünü çekmiştir. '

Onun yanında vatanında duran ile diyar diyar dolaşan birdir; tanıdığı ile tanımadığının bir farkı yoktur.

Dünya malını yeme konusunda velî ile kâfir arasında bir ayırım yapmaz; dünyayı kimin yediğine bakmaz.

Kenarda mal biriktirmez.

Kimseye özür dileyecek bir hale düşmez.

Sahip olduğu dünya nimetlerini saklamaz, olanı halkla paylaşır; fakat kalbindeki

ilâhî muhabbeti herkesten gizler.

Bir aile ve topluluk içinde olduğunda, kendisine mal olarak az verilmiş çok verilmiş aldırmaz, edep halini bozmaz.

Hiç kimseyi utandırmaz, onu halk içinde mahcup edecek duruma düşürmez. Ancak dinimizin emri gereği olursa, o zaman herkese gerekli muameleyi yapar.

Arkadaşından bir kazanç elde etmez.

Ondan çıkan mal, kendisine göre dönmez, verdiğini geri almaz.

Kendisine bir nimet verilirse şükreder, verilmezse sabreder. Hatta, kendisine nimet verilince, başkasını nefsine tercih eder, bir şey verilmezse şükreder.

Fütüvvet, halk ile meşgul olup Hak'tan kopmamaktır.

Arifin fütüvveti (cömertliği) tanıdığı yüce rabbine göre olur; başkasının fütüvveti ise, alışıp bildiği şeylere göre olur.

CÖMERTLİK

Gerçek cömertlik, dünya ve âhirete ait bütün konularda, din kardeşlerinin hakkını, payını ve zevkini, kendi hak ve zevklerine tercih etmektir.

Cömertlik, istenmeden önce vermektir. Verdiğinde başa kakmayı, karşı tarafı minnet altına sokmayı terket-mektir. Vermede acele etmek, verdiğini az bulmak ve gizlemektir.

Bundan da öte cömertlik, son derece hayâlı bir şekilde nefsini, ruhunu ve malını Allah için halka feda etmektir.

Cömertlik, müslümanların yüzünde isteme zilletini görmekten hoşlanmayıp, onları bu zillete düşürmeden ihtiyaçlarını kendilerine ulaştırmaktır.

İnsanların elindeki maldan gözünü ve gönlünü çekmek, onlara kendi malından bolca iyilikte bulunmaktan ve kanaate sarılmaktan daha büyük bir ahlâktır.

İlâhî takdire rızâ göstermek, insanlara iyilik ahlâkından daha büyüktür.

Bütün bunlardan daha büyük olan ise, insanlara hikmetle yani doğru ilim, isabetli görüş, faydalı söz ve güzel ahlâkla cömertlik ve iyilik yapmaktır.

OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

GÜZEL AHLAKLAR

Allahu Teâlâ bir âyetinde buyurmuştur ki: "Affa sarıl, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir." el-A'râf7/199

Âyetin mânası şudur: Sana zulmedeni affet; sana vermeyene sen ihsan et, sana gelmeyene sen git; sana karşı cahillik eden kimseden yüz çevir, ona karşılık verme; sana kötüylük edene sen iyilikte bulun.

Hz. Peygamber (s.a.v), güzeİ ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir. O, kendisine eziyet eden, davetini inkâra giden kavmi için şöyle dua etmiştir:

"Allahım! Bu kavmimi affet; onlar bilmiyorlar." Buhârî, "Enbiyâ," 52; Müslim, "Cihâd," 105; İbnu Mâce, "Fiten," 23; Kurtubi, el-Câmi IV, 189; Kâdî İyâz, eş-Şifâ, I, 95.

Cömertlik ve güzel ahlâktan bazıları şunlardır:

Selâmı yaymak, herkese selâm vermek. Yemek yedirmek. Akrabaya gidip gelmek ve onlarla ilgilenmek. İnsanlar uyurken kalkıp gece namazı kılmak.

Güzel ahlâka ulaşmak, haramları terketmekle mümkündür.

Güzel ahlâk, cennet ehlinin ahlâkıdır. Güzel ahlâkın başı tatlı sözdür; onu şerefli işler takip eder.

İyilik sahiplerinin mükâfatı, yaptıkları iyilikten daha fazlasıyla karşılık bulur.

Güzel ahlâk sahibi olan kimse, seni kendisinden bir şey istemeye muhtaç etmez; senin neye hacetin varsa, sen söylemeden o sana ulaştırır.

Düşük tabiatlı kimseler, bir iyilik yaptıklarında, devamlı onunla övünürken; şerefli insanlar, yaptığı iyiliği yetersiz bulup özür dilemekle uğraşırlar.

Şunlar da güzel ahlâktandır: Kardeşlerin hatasına göz yummak, onların ihtiyacını yerine getirmek için koşmak; dünya malını ihtiyacı olanın önüne atmak.

OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM

KANAAT

Allahu Teâlâ buyurmuştur ki:

"Erkek ve kadınlardan kim, mümin olarak güzel amel işlerse, biz onu temiz ve hoş bir hayat içinde yaşatırız." en-Nahl 16/97

Müfessirlerin çoğu, dünyada yaşanacak hoş hayatın kanaat olduğunu belirtmişlerdir. Kanaat, Allahu Te-âlâ'dan kuluna bir hediyedir. Hz. Resûlullah Efendimiz (s.a.v) buyurmuştur ki:

"Kanaat, tükenmeyen bir hazinedir." Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, nr. 6918. Biraz farklı lafızlarla bkz: Kudâî, Müsnedü'ş-Şihab, I, 63; ibn Adî, el-Kâmil, IV, 191; Süyû-tî, el-Câmiu's-Sagîr, nr. 6193

Diğer bir haberde şöyle buyurulmuştur:

"Kim yakın arkadaş isterse, Allah yeter. Kim muhabbet edecek dost isterse Kur'an yeter. Kim zenginlik isterse kanaat yeter. Kim vaiz isterse, ölüm yeter. Bunların yetmediği kimseye de cehennem yeter." Benzer bir hadis için bkz: Beyhaki, Şuabü'l-îmân, nr. 10556; ibn Ebü'd-Dünyâ, el-Yakîn, No. 31

Ebû Hüreyre'nin (r.a) rivayet ettiği bir hadiste, Hz. Resûlullah Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Şüpheli şeylerden sakın ki, insanların en güzel ibadet edeni olasın. Kanaat sahibi ol ki, insanların en çok şükredeni olasın. Kendin için sevdiğin şeyleri, mümin kardeşlerin için de sev ki, gerçek mümin olasın. Yakın komşuna iyilik et ki, gerçek mümin olasın. Gülmeyi azalt, şüphesiz çok gülmek kalbi öldürür." Ebû Nuaym, Hilye, X, 365; Beyaki, Şuabu'l-lmân, nr. 11127; Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 639; Süyûtî, el-Câmiu's-Sagir, nr. 6422

"Allah onları güzel bir rızık ile rızıklandırı" el-Hac 22/58 âyetinin tefsirinde, güzel rızkın kanaat olduğu söylenmiştir.

Vehb (rah) demiştir ki: "İzzet ve zenginlik çıkıp kâinatı dolaşırlar; nerede kanaatle karışlaşırlarsa, orada yerleşirler."

Zebur'da şöyle geçmiştir: "Kanaat sahibi karnı aç da olsa zengindir."

Tevrat'ta şöyle geçmiştir: "Ey ademoğlu! Kanaat et ki zengin olasın. İnsanlardan uzak kal ki, tehlikelerinden selâmet bulasın. Hasedi terkedersen şerefini gösterirsin; az yorulur, çok istirahat edersin."

Şöyle denilmiştir; "Allahu Teâlâ, beş şeyi, şu beş şeyin içine koydu: İzzet ve şerefi, kendisine taatte. Zilleti, günahta. Heybeti, gece ibadetinde. Hikmeti, aç karında. Zenginliği kanaatte."

Bir âlim der ki: "Düşmanından kısas yoluyla intikam aldığın gibi nefsinin mal hırsından da kanaat ile intikam al!"

Denilmiştir ki: "Kimin gözü insanların elindeki mala takılırsa, onun üzüntüsü çok olur."

Anlatıldığına göre, Bâyezîd-i Bistâmî (rah), çölde bir arkadaşıyla birlikte elbisesini yıkadı. Arkadaşı, "Elbiseyi üzüm bağının duvarına asalım" dedi. Bâyezîd-i Bistâmî, "Çamaşır kazığını insanların duvarına çakma" dedi. Arkadaşı, "Öyleyse ağaçlara asalım" dedi, Bâyezîd-i Bistâmî: "Olmaz, çünkü çamaşır ağacın dallarını kırabilir'" dedi. Arkadaşı, "O halda otların üzerine serelim" dedi, Bâyezîd-i Bistâmî, "Olmaz, otlar hayvanların yiyeceğidir; onlara zarar verebilir" dedi.

Sonra arkasını güneşe döndü; gömleğini sırtına aldı, bir tarafını kuruttu; ardından öbür tarafını çevirdi, orayı da kuruttu; böylece işini gördü.

KIRKINCI BÖLÜM

İNSANLARDAN BİR ŞEY İSTEMENİN HÜKMÜ

Kim yanında günlük yiyeceği varken insanlardan bir şey isterse, zayıf ve miskinlerin yolunu kesmiş, onların hakkını engellemiş olur.

Kimin niyeti âhireti kazanmak olursa, Ailahu Teâlâ onun kalbine zenginlik koyar; dağınık işlerini toplar; dünya ona koşarak gelir. Kimin derdi dünya toplamak olursa, Allah" onan gözü önüne fakirliği koyar; işlerini dağıtır, düzenini bozar; dünya da ona ancak nasibi kadar gelir.

Kim bütün düşüncesini tek noktada toplarsa (Allah rızâsına yönelirse), Allah onun dünya ve âhiret dertlerini dindirir. Kim türlü türlü dünya dertlerini tasa edinirse, Al-lahu Teâlâ onun hangi tasadan helak olduğuna aldırmaz.

Başından sonuna kadar bütün dünya, esasen bir saat sıkıntı çekmeye, dert etmeye değmez; artık şu kısa ömründe eline geçen azıcık dünya için nasıl gam ve keder çekmeye değer!

Kim, Allahu Teâlâ'nın kendisine taksim ettiği rızka razı olursa, Allah onun malına bereket verir ve onu çoğaltır.

Kim dilenmekten kendini korursa, ona en hayırlı nimet verilmiştir. Kim ona muhtaç olmuşsa, ona dilenmek basit olur.

Eğer dünyada hür olarak yaşamak istersen, ihtiyacını nefsinden başkasına yükleme; kanaate sarıl. Hür bir hak yolcusunun, bütün istedikleri yüce Mevlâ'sının katında mevcut iken, gidip bir kulun önünde zelil olması nasıl uygun olur?

Eğer insanlar, dilenmedeki zillet ve zararı bilselerdi, hiç kimse başkasından bir şey

istemezdi. Şayet insanlar da, kendilerinden bir şey isteyen kimsenin hakkının ne kadar büyük olduğunu bilselerdi, hiç kimseyi asla boş çevirmezlerdi.

Eğer dilenen kimse, gerçekten tam ihtiyaç içinde olup doğru söylemiş olsa, ona bir şey vermeden geri çevirenler, kendilerini temize çıkaramaz, azaptan kurtulamazlar.

Bir kimse, gidip bir adamdan hacetini görmesini istese, o adam hacetini görsün veya görmesin, isteyen kimsenin kırk gün yüzünün suyu akar (utanç içinde yaşar.)

KIRK BİRİNCİ BÖLÜM

HALKA ŞEFKATLE MUAMELE

Bil ki, yüce Allah'ın yarattığı varlıklara şefkat göstermek, yüce Allah'ın emrini yüceltmektir.

Halka şefkat şöyle olur: Senden bir şey isterlerse verirsin. Onlara, taşıyamadıkları yükü yüklemezsin.

Kendileriyle akıllarının seviyesine göre konuşur, onlara bilmedikleri dillerden ve hallerden bahsetmezsin.

Onların sevincine ortak olursun, üzüntülerini paylaşırsın.

Bütün düşüncen, onlara din ve dünyaları için nasıl faydalı olacağın, yine dinleri ve dünyalarına zarar veren şeyleri nasıl gidereceğin olmalıdır.

İnsanlara karşı öyle şefkatli olmalısın ki, birinin yüzüne sinek konacak olsa, bu senin kalbini sızlatmalı.

Her müminin kalbini Allah için hoş tutmalısın, bu senin için birçok hac ve savaştan daha sevimli olmalı.

Din kardeşinin izzet ve şerefini, nefsinin şerefine tercih etmelisin; aynı şekilde nefsini zelil etmeyi, din kardeşinin zelil olmasına tercih etmelisin.

Bunları başarabilirsen, yüce Allah'ın kullarına şefkatle davranmış ve büyük bir fazileti elde etmiş olursun.

Kulunu hayırlarda muvaffak eden yüce Allah'tır.

KIRK İKİNCİ BÖLÜM

GÜNAHLARIN ÂFETLERİ

Ne mutlu o kimseye ki, öldüğünde, günahları da kendisiyle birlikte ölür (kimseye kötülüğünü bulaştırmadan ve ulaştırmadan çekip gider.)

Denilir ki: Günahların en büyüğü, bir kimsenin hiç tanımadığı ve hiç görmediği kimselere (onların arkasından çekiştirerek, gıybetini yaparak, haksız yere karalayarak, kendilerine) zulmetmesidir.

Kim, yüce Allah'a itaat ederse, Allah, her şeyi onun emrine bağlar. Kim de Allah'a isyan ederse, Allah onu her şeyin hizmetine koşturur ve her şeyi ona musallat eder.

Şayet günahta ısrar etmenin uğursuzluğu olarak kulun dünyada başına gelen cezalardan başkası olmasaydı, onlar bile yeterdi. Bu cezalar farklı şekillerde olur. Günahta ısrar eden kimse için zenginlik, fakirlik, sıhhat ve hastalık duruma göre birer ceza şekli olabilir. Günahı terketmenin faydası olarak yukarıdaki ceza şekillerinin zıddı olan şeyler bile yeterli olurdu.

Gerçekten kul, işlediği günahlar yüzünden maddî ve manevî rızıklardan mahrum olur.

Kulun lanetlenmesine sebep olan, yüzünün siyahlaşması veya malının noksanlaşması değildir; asıl laneti çeken durum, kulun bir günahtan çıkıp onun benzeri yahut ondan daha beteri başka bir günaha dalmasıdır.

Tövbe etmede, günah işlemedeki halinden daha âciz olma! Şunu bil ki, günaha dalan insanın tövbeye de gücü vardır, bunu unutma!

Zamanın değişmesi, sana karşı din kardeşlerinin tavırlarının farklılaşması, hanımının davranışlarının kötüleşmesi, işlediğin günahlar yüzünden başına gelmektedir. Hatta, binek hayvanının huyunun kötüleşmesi, evinde farelerin eşyalarına zarar vermesi, ezberindeki Kur'an'ı veya ilimden bir bölümü unutman yahut Kur'an tilâvetinden mahrum olman bile, işlediğin günahlarının sonucu olarak başına gelmektedir.

Başa gelen ceza, kulun çektiği şiddet ve meşakkatine göre olmaktadır. Herkesin cezası, günaha ortak olması nisbetindedir. Rüyada ihtilâm olmak bile, hak yolcuları için bir ceza çeşididir.

Bazan bir günahın cezası, onun benzeri başka bir günaha düşmek olur. Günahlar büyüdüğü zaman, böyle olur.

İyi işlerde de durum böyledir; iyilik iyiliğe götürür.

Hayra koşmak, kötülükten kaçmak ancak yüce Allah'ın yardımı ile mümkündür.

KIRK ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURBİYET EHLİ (ALLAH'A YAKLAŞMIŞ) ARİFLERİN NAMAZI

Namaza durduğun zaman, dünyayı ve içindekileri unut; kıyamet gününde yöneleceğin gibi, yüce Allah'a yönel. Âhirette O'nunla senin aranda hiçbir tercüman olmadan Allah'ın huzurundaki duruşunu düşün; O sana yönelmiş hitap ediyor, sen de kimin huzurunda durduğunu biliyorsun. O, her şeyin sahibi ve hâkimi yüce Allah'tır.

Ariflerden birine, "Namaza giriş tekbiri nasıl alınır?" diye sorulunca, şöyle demiştir:

"Allahü ekber (Allah büyüktür) dediğin zaman, O'nunla beraber olduğunu düşün ve Allah lafzındaki şu mânaları bil: 'Allah lafzının başındaki elif, tazim (yüceltmek) içindir. Ortasındaki lâm, heybet (ululuk) içindir. Sonundaki hâ ise, murakabe (yüce zâtın tecellilerini müşahede) ve fark (zât-ı bârinin bütün varlıklardan ayrı olduğunu) düşünmek içindir.'

Şunu bil: İnsanlar içinde öyle yüce zâtlar vardır ki, namaza başlarken "Allahü ekber" dediğinde, yüce Allah'ın azametini (yüceliğini) müşahede içinde kaybolur; başından sonuna kadar bütün kâinat, bir çöldeki hardal tanesi gibi, onun nurla genişleyen kalbinin boşluğunda küçülür; sonra o küçük parçayı da kalbinden atar. Artık o, şeytandan gelecek vesveseden, nefsin fısıltılarından ve iç âleminde hayale gelen hiçbir şeyden korkmaz. Çünkü bütün bunlar, kalpte hardal tanesi mesabesinde olup dışarı atılan kâinatın içindeki şeylerdir. Böyle bir kula, vesvese nasıl hücum edip kalbini rahatsız eder.

Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

Yüce Allah, bizleri ve sizleri kendisine yakınlaştırdığı dostlarından, ilmi ile amel eden âlimlerden ve ihlâs sahibi seçkin kullarından etsin.

Yüce Allah, peygamberlerin sonuncusu, âhirette yüzleri nur gibi parlayan ümmetinin rehberi Efendimiz Hz. Muhammed'e salat ve selam etsin. Yüce Allah ayrıca, Efendimizin (s.a.v) şerefli ailesine, ilâhî yakınlığa ulaşmış ashabına, temiz zevcelerine, ihlâslı zürriyetine, diğer bütün peygamberlere ve ilâhî yakınlıkla şereflenmiş meleklere salât ve selâm etsin.

Hamdolsun âlemlerin rabbi yüce Allah'a.

